

A magyar makrogazdaság szerkezetének alakulása a rendszerváltás után, a makrogazdaság szerkezetének átalakítása a fenntarthatóság irányába

A tanulmányt készítő munkacsoport:

A tanulmányt készítő munkacsoport tagjai:

Bartha Attila (Kopint-Tárki Zrt.)

Kiss Attila (Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft.)

Kulcsár Péter (Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft.)

Matheika Zoltán (Kopint-Tárki Zrt.)

Nagy Ágnes (Kopint-Tárki Zrt.)

Palócz Éva (Kopint-Tárki Zrt.)

Pácsi Erzsébet (Kopint-Tárki Zrt.)

Szabó Márton (Kopint-Tárki Zrt.)

Vakhal Péter (Kopint-Tárki Zrt.)

Gyukics Rita (Kopint-Tárki Zrt, gyakornok)

Szerkesztette és a munkacsoportot vezette:

Palócz Éva

KOPINT-TÁRKI
Konjunktúrakutató Intézet Zrt.
1112 Budapest, Budaörsi út. 45.
1518 Budapest, Pf. 71.
Telefon: 309-2695
Fax: 309-2647
E-mail: info@kopint-tarki.hu
www.kopint-tarki.hu

Budapest, 2010. május 31.

*A magyar makrogazdaság szerkezetének alakulása a rendszerváltás után,
a makrogazdaság szerkezetének átalakítása a fenntarthatóság irányába*

A tanulmányt készítő munkacsoport tagjai:

Bartha Attila (Kopint-Tárki Zrt.)

Kiss Attila (Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft.)

Kulcsár Péter (Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft.)

Matheika Zoltán (Kopint-Tárki Zrt.)

Nagy Ágnes (Kopint-Tárki Zrt.)

Palócz Éva (Kopint-Tárki Zrt.)

Pácsi Erzsébet (Kopint-Tárki Zrt.)

Szabó Márton (Kopint-Tárki Zrt.)

Vakhal Péter (Kopint-Tárki Zrt.)

Gyukics Rita (Kopint-Tárki Zrt, gyakornok)

Szerkesztette és a munkacsoportot vezette:

Palócz Éva

Budapest, 2010. május 15.

A tanulmány az Országgyűlés Hivatalának Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Titkársága megbízásából készül, a „Tanulmányok készítése a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia kidolgozásához (384/2009)” tárgyú egyszerű közbeszerzési eljárás eredményeként 2010. február 19-én megkötött szerződés alapján.

www.kopint-tarki.hu

TARTALOM

Vezetői összefoglaló	5
1. A hazai gazdaság teljesítményének változásai, a változások okai	11
2. A magyar gazdaság ágazati szerkezetének alakulása	15
2.1. A gazdaság ágazati szerkezete nemzetközi összehasonlításban	15
2.2. A feldolgozóipar szerkezete	16
2.3. A mezőgazdaság és élelmiszeripar helyzete	20
3. A magyar gazdaság tulajdonosi szerkezetének alakulása az elmúlt két évtizedben	28
3.1. Külföldi tőkebeáramlás – nemzetközi összehasonlításban	28
3.2. A külföldi tőkével működő vállalatok gazdasági mutatói	31
4. A magyar gazdaság vállalati méret szerinti szerkezetének alakulása	35
4.1. Főbb tendenciák	35
4.2. Helyzetkép és tendenciák a vállalati pénzügyi adatok alapján	36
5. A gazdasági szerkezet és a foglalkoztatás: társadalmi fenntarthatóság.....	44
6. A magyar gazdaság export-import arányának alakulása	48
6.1. A magyar áru-külkereskedelem piacszerkezete	50
6.2. A külkereskedelem áruszerkezete	53
6.3. Az export vállalati struktúrájáról.....	58
7. A szabályozás alakulása.....	60
8. Az innováció szerepe a fenntartható fejlődésben	66
8.1. A magyar vállalatok innovációs tevékenysége ágazati szemszögből	66
8.2. A magyar vállalatok innovációs tevékenysége a nem K+F alapú innovációs mutatók alapján	73
8.3. Összefoglalás, megállapítások, következtetések, javaslatok	77
9. Makrogazdasági fenntarthatóság ökológiai szempontból	78
9.1. A környezetvédelemmel kapcsolatos kiadások a GDP-ben	78
9.2. Környezeti elemek helyzete	80
9.3. A hazai környezetvédelem legfontosabb erőforrásainak összefoglalása	85
10. A foresight módszerek szerepe a fenntarthatóság értékelésekor	87
Hivatkozások.....	90
1. sz. melléklet: Kiemelt vállalati adatok méretkategóriák szerint a szűkített adatállomány alapján.....	93
2. sz. melléklet: Kiemelt vállalati adatok tulajdoni kategóriák szerint a szűkített adatállomány alapján.....	96

Vezetői összefoglaló

„A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket” (NFFT, 2009).

A fenntarthatóság tehát egy olyan viszonyrendszert, szemléletet és kultúrát jelent, amelyben az emberek egymás közötti és a természetes környezetükkel való viszonya megteremti a jelenlegi és a jövőbeli harmónia lehetőségét.

A fenntarthatóságot a tanulmányban három dimenzióban, a gazdasági, társadalmi és ökológiai összefüggésben értelmezzük, a makrogazdasági szerkezet alakulásának tükrében. A gazdaság szerkezeti változása csak egyetlen, de fontos vetülete a fenntartható fejlődés kérdésének, hiszen a gazdaság szerkezeti sajátosságai határozzák meg az ország jövedelemtermelő képességét, azaz az elosztható jövedelmek nagyságát.

A gazdaság szerkezeti állapotával kapcsolatban a legtöbbet vitatott kérdés, hogy vajon a magyar gazdaság ágazati szerkezete megfelel-e adottságainak, természeti és egyéb erőforrásokkal való ellátottságának. Van-e a magyar gazdaság ágazati fejlődésének valamilyen stratégiai megalapozottsága, amely a hazai erőforrások legjobb kihasználására támaszkodott, avagy az ágazati struktúrát kizárólag a külföldi tőke betelepülésének ágazati sajátosságai határozták meg. S ezzel már át is tértünk a szerkezeti adottságok másik – legtöbbet vitatott – kérdésére, a magyar gazdaság duális szerkezetére, amelyet a külföldi multinacionális cégek erős jelenléte, és a belföldi tulajdonú vállalatok gyengesége jellemez. A nagyvállalatok versus kkv-k viszonya – a harmadik összefüggés - is erre a dimenzióra fűzhető fel, mivel a magyarországi nagyvállalatok jellemzően külföldi tulajdonban vannak, miközben a kkv szektor tipikusan a belföldi vállalatok terepe.

Tanulmányunkban amellet érvelünk, hogy a külföldi tőke jelenléte a magyar gazdaságban alapvetően kedvező jelenség. A Magyarországra települő külföldi vállalatok fejlett technológiát, termelési, vezetési és piaci ismereteket hoztak a magyar gazdaságba, amelyek – ha lassan is – de határozottan tovaterjedhetnek a magyar termelők körében. Emellet jelentős a szerepük a foglalkoztatásban is. A világ valamennyi országa – a fejlettek is – versengenek egymással a más országbeli vállalatok termelőkapacitásainak vonzásában, mivel ettől várják a foglalkoztatási lehetőségek bővülését. A magyar gazdaságpolitika azon pillérét, amely nagy szerepet szánt a külföldi beruházások vonzásának, nem lehet tehát zsákutcának ítélni. A gazdaságpolitika egyoldalúsága, amely emellet elhanyagolta a belföldi termelők helyzetbe

hozását és a külföldi tőke jelenlétének kihasználását (pl. beszállítóként, a külföldi vállalatok világméretű ellátó-hálózatába való bekerülés lehetőségét). Emellett bizonyos esetekben a külföldi vállalatoknak adott támogatások túlzottan nagyvonalúnak bizonyultak.

Az azonban a termelő ágazatok többségére nem igaz, hogy a külföldi vállalatok kiszorították volna a hazai termelőket a piacról, mivel a külföldi vállalatok túlnyomó része exportra termel. Ez az állítás csak egyes szolgáltató ágazatokra igaz, pl. kiemelten a kereskedelemre: ebben az ágazatban valóban a belföldi kereskedők (és gyakran a városképek) hátrányára történt a külföldi tőke behatolása. A külföldi láncok jelenléte ugyanakkor versenyt is teremtett, ami kedvezőnek hatott az árindexre, a magyar vásárlók vásárlóerejének megőrzésére. A kedvező és kedvezőtlen tapasztalatok egyenlegéből a jövőre levonható következtetés az, hogy **minden az arányok kérdése**: a gazdaságpolitikának egészségesebb arányok kialakítására kell törekednie a külföldi és a belföldi kereskedelmi egységek között.

Alapjában véve is elmondható, hogy olyan gazdaságpolitikai stratégia kialakítására van szükség, amely **harmonikusan ötvözi a külföldi tőkebevonásból fakadó kedvező hatásokat a belföldi gazdaság fejlesztésének szempontjaival**.

A magyar gazdaság termelésének és exportjának *szerkezetét* az elmúlt két évtizedben valóban a külföldi tőke jelenléte határozta meg. Ez egyenes következménye a belföldi vállalkozások gyenge teljesítményének és lassú fejlődésének, amelyről az előző pontban volt szó. Az ágazati szerkezetben különösen aggasztó az élelmiszeripar alacsony és csökkenő részaránya, amelyből a külföldi tőke is menekül, a belföldi vállalatok pedig tőkehiány és tudáshiány miatt nem képesek sem az exportban, sem a hazai piacon megőrizni pozíciójukat. A gépipari ágazatok magas arányát illetően azonban, annak ellenére, hogy e magas arányt a külföldi vállalatok gyártása határozza meg, megállapítható, hogy ezek az ágazatok korántsem *idegenek* a magyar termelési hagyományoktól, hiszen a magyar gazdaság a világháború előtt igen erős gépipari tradíciókkal rendelkezett. A képet viszont tovább árnyalja, hogy a hozzáadott-értékre vonatkozó elemzéseink azt mutatták, hogy a magyar ipar kivitelében és termelésében nagy súlyt képviselő gépipari ágazatokban (iroda- és számítógépgyártás, műszergyártás, híradástechnikai termékek gyártása) a hozzáadott érték aránya a bruttó kibocsátásban kirívóan alacsony.

Az alacsony hozzáadott-érték részben a belföldi gazdaság *innováció-szegénységével* is összefüggésben van. A multinacionális vállalatok jellemzően nem a leginnovatívabb termelési fázist telepítik külföldre (ez ellentmondana a termelési ciklus –product cycle – elméletnek is),

hanem inkább a rutinszerű tevékenységeket. Természetesen ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy bizonyos fejlesztéseket külföldön – akár Magyarországon – végeztessenek, ehhez azonban megfelelő kutatási kapacitásoknak kellene rendelkezésre állniuk, amelyeknek ráadásul érdekükben áll kutatási megrendelések elnyerésért jelentős erőfeszítéseket tenniük. Ma azonban a szűkösen rendelkezésre álló magyarországi kutatóhelyek inkább az állami megrendelésektől és támogatásoktól várják anyagi boldogulásukat. Ismerünk számos ellenpéldát is, ezek azonban jellemzően egyedi, személy- és nem rendszer specifikus esetek.

Mindenesetre, feltétlenül szükséges egy egységes és koherens gazdaságstratégia kialakítása, amelyben kiemelt szerepet kapnak a kkv szektor támogatásának intézményi eszközei. Erre már csak azért is szükség van, mert fel kell készülni arra, hogy a külföldi tőke beáramlása lefékeződik a jövőben, legalábbis nem várható tőle olyan gazdaságdinamizáló erő, mint korábban.

Tipikusan ilyen, a belföldi erőforrások jobb kihasználására épülő ágazat az *agrárium és az élelmiszeripar*. Magyarország természeti erőforrásokban szegény ország, jelentős nyersanyagforrásokkal nem rendelkezik. Egyedül a mezőgazdaságban vannak alapjában véve kedvező időjárási és a termálvíz-kincs terén kedvező geológiai adottságai. Ezek közül a termálvízre épített wellness iparágban ma már inkább túlkapacitások jellemzőek, az agráriumban pedig az öntözés és a modern technológiák alkalmazásának hiánya, a torz birtoknagyság és a szövetkezések hiánya akadályozza ezen adottságok kihasználását, miközben a gépvásárlási támogatások túlgépesítéshez vezettek. A mezőgazdasági termelők jövedelmét a termelési és értékesítési szövetkezések tudnák emelni, amelyek jelentősen javíthatnák a termelők pozícióját a kereskedőkkel szemben a jövedelmek elosztásában.

A természeti erőforrások szűkösségét a *humán erőforrások* fejlesztése kompenzálhatná. E téren azonban az elmúlt évtizedekben a közoktatás minőségének a süllyedése, valamint a felsőoktatás felhígulása súlyos károkat okozott. A kidolgozandó gazdaság szerkezeti stratégia ezért nem választható el az oktatás, a szakképzés és a humán erőforrás-fejlesztés kérdésétől.

Az állami támogatás szinte egyedüli pénzügyi forrását jelenleg és a közeljövőben jórészt az *Új Magyarország Fejlesztési Terv* keretében az Európai Unió Strukturális és Kohéziós alapjaiból juttatott fejlesztési források jelentik. Ezért az ÚMFT keretében kellene újragondolni, hogyan lehet a magyar kkv-k termelési kapacitásait, exportképességét és a hozzáadott-érték termelését erősíteni. Ez aprólékos munkát jelent, amely nem csak a pályázatokon való részvétel – esetleges – lehetőségére épít, hanem a vállalkozások különböző

szövetségeivel együttműködve és a regionális intézményekre építve „megkeresi” a fejlesztésre alkalmas és érdemes vállalatokat.

A komplex gazdaságstratégia fontos eleme a *külgazdasági* pillér. Magyarország, mint nyitott gazdaság számára nem létezik más út, mint a külgazdasági kapcsolatok fejlesztése, a világgazdaságba való integrálódás erősítése. A magyar export az elmúlt években dinamikusan növekedett, gyorsabban, mint a GDP. Eközben az import is bővült, azonban 2009-ben a magyar áru- és szolgáltatás külkereskedelem 4,5 md ft többletet ért el. A magyarországi kkv-k fejlődésének alapvető eleme a közlejövőben, az exportban való fokozottabb részvétel lehet, amelyben számos intézményi tanácsadási (piacismereti, külkereskedelmi ismereti, nyelvismereti) támogatásra szorulnak.

Ökológiai szempontból a magyar gazdaság szerkezeti átalakulása kifejezetten kedvező irányú. A rendszerváltás után a gazdaság spontán folyamatai révén kedvező változások álltak be a környezeti mutatókban (ajándékhatás). Történelmi léptékekkel mérve ugyanis szinte azonnal, a termelés általános visszaesése, a környezetet leginkább szennyező ágazatok kiszorulása, a relatíve modernebb, sőt korszerű technológiák megjelenése, a szolgáltatási szektor megerősödése, együttesen fejtették ki pozitív hatásukat a környezeti mutatókra. A biodiverzitás és a főbb környezeti elemek (talaj, víz) tekintetében relatíve jó állapotba került, a levegőnél növekedési tartalékok állnak rendelkezésre (ÜHG) a kihasználatlan kvóták miatt.

Az elért relatíve kedvező állapot fenntartását és a folyamatosan keletkező új környezeti problémák megoldását a nemzetközi kötelezettségek, az uniós tagsággal átvett – a világ legfejlettebb régióira jellemző – szabályozás, normák, valamint a környezetvédelemre fordítható, relatíve jelentős pénzügyi források biztosíthatják.

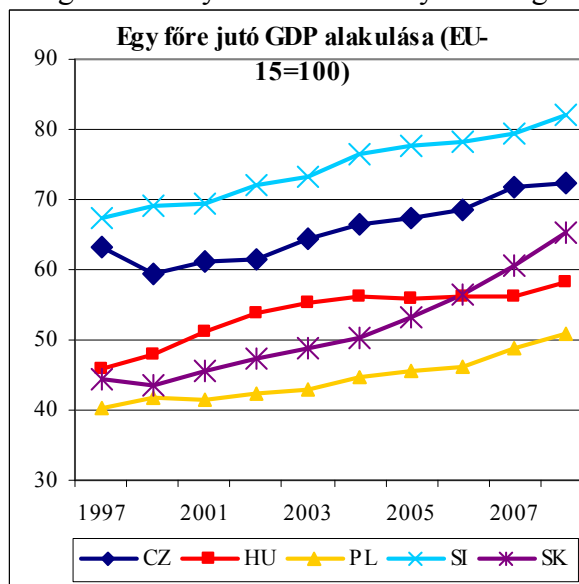
A makroszerkezeti átalakulás *társadalmi* vetülete elsősorban a foglalkoztatási kérdésekben csapódik le. A foglalkoztatás bővülése még a jó konjunkturális években is elmaradt a GDP nevedésétől, ami a termelékenység emelkedéséből fakadt. A foglalkoztatás ingadozásai elsősorban az állami szektor létszámpolitikájának változásától függött: a közszektorban az elmúlt évtizedben hol a létszám felduzzasztása, hol programszerű leépítése volt jellemző. A privátszféra növekedése azonban nem volt magával megfelelő mennyiségű munkahely teremtését. A foglalkoztatási problémák a jelenlegi munkaerő-piaci kezelési móddal a jövőben is folyamatos feszültségeket fognak jelenteni, még akkor is, ha a hazai kkv-k arányának növekedése a termelékenység lassúbb emelkedéséhez vezet is. A termelékenység javulásának

a gátlása azonban nem lehet gazdaságpolitikai cél, mivel az a nemzetközi versenyképesség romlásához vezet.

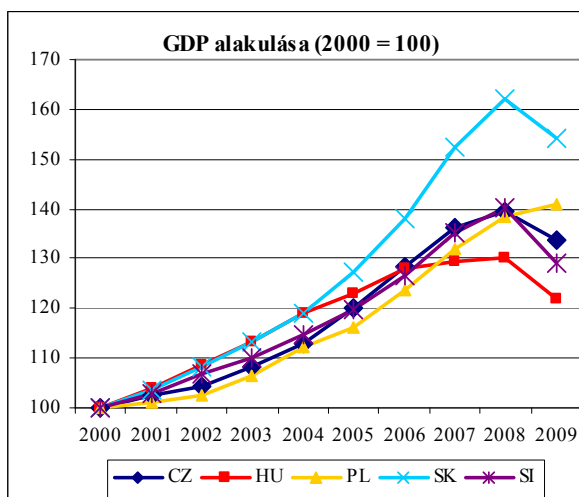
Alapvetően kétféle módon lehetséges a munkaerő-piaci feszültségeket enyhíteni. Az egyik az oktatás-képzés színvonalának az emelése, innovatívabb munkaerő képzése, amely innováció-képesség a külföldi piacokon (majd, a jövedelmek emelkedésével párhuzamosan a belföldi piacon is) eladható termékek és szolgáltatások előállításával jár. A másik eszköz az atipikus foglalkoztatási módok, rugalmas munkaidejű foglalkoztatás, részmunkaidős foglalkoztatás elterjesztése, amely több embernek ad munkát, illetve több embernek teszi a lehetővé a munkavállalást (pl. gyermekes nők). Ez utóbbi fontos demográfiai célt, a gyermekvállalást is elősegítené, amely a legfontosabb befektetés a jövőbe.

1. A hazai gazdaság teljesítményének változásai, a változások okai

Ha a magyar gazdaság teljesítményét az egy főre jutó (vásárlóerő-paritáson összehasonlított) GDP-vel közelítjük, akkor mindenképp két dologra érdemes figyelni. Az első, hogy Magyarország relatív teljesítménye a 2000-es évek folyamán határozottan romlott: míg az évtized elején az ország a kelet-közép-európai országok mezőnyében köztes helyzetet foglalt el a fejlettebb Szlovénia és Csehország, illetve a relatíve elmaradottabb Szlovákia és Lengyelország között, addig az évtized végére jócskán Szlovákia mögé került. A második, hogy miközben az évtized közepéig Magyarország meglehetősen jó ütemben zárkózott fel az EU fejlett országaihoz (és a régió országaihoz képest valamelyest javított relatív pozícióján), addig 2005 után a gazdasági felzárkózás megtorpant, szöges ellentétben a térség többi országával.

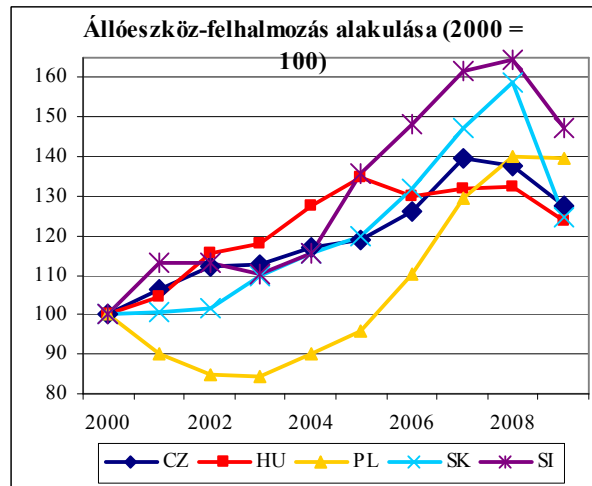
A fenti képet megerősítik a GDP 2000 utáni kumulált növekedésének adatai. 2004-ig Magyarország kifejezetten jó növekedési ütemet produkált, ezt követően azonban a gazdaság dinamikája elmaradt a térség összes többi országától – valójában 2007-2008-ban, vagyis amikor a többi térségbeli ország a kivételesen jó nemzetközi konjunkturális időszakban kifejezetten jó ütemben növekedett, már jóformán stagnált a magyar gazdaság. Összességében 2001-2008-ban Magyarország messze a legalacsonyabb kumulált növekedést tudhatta magáénak a kelet-közép-európai mezőnyön belül. (Erre aztán a 2009-es zuhanás még ráerősített, hiszen a magyarországi csökkenés ütemét egyedül Szlovénia múlta felül).

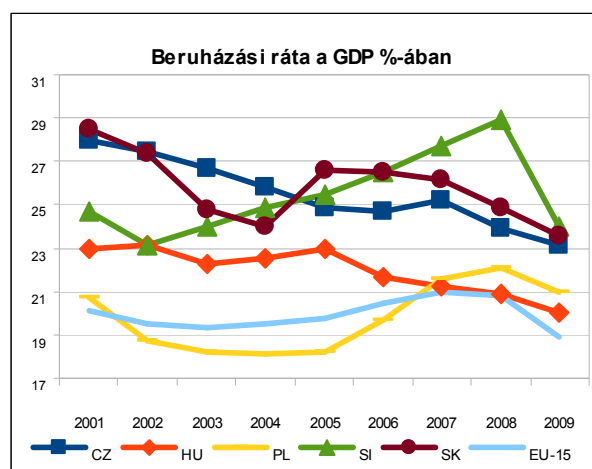
A GDP-hez hasonlóan fest a magyar teljesítmény a **beruházások** vonatkozásában, ami azért különösen aggasztó, mivel a beruházások kitüntetett szereppel bírnak a jövőbeni növekedés tekintetében. A beruházások teremtik meg ugyanis azokat a kapacitásokat, amelyek a

jövedelmek megtermelését biztosítják jövőben. A GDP szerinti beruházás (az ún. állóeszköz-felhalmozás) kumulált növekedése az évtized közepéig kifejezetten kedvező volt Magyarországon, majd 2009-re folyamatosan az utolsó helyre csúszott vissza. Valójában a 2005 utáni években az állóeszköz-felhalmozás volumene egyszer sem érte el a 2005-ös szintet.

A beruházásokkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a beruházási ráták már akkor is viszonylag alacsonyak voltak Magyarországon, amikor a beruházási volumen még tekintélyes ütemben növekedett. A magyar beruházási ráta már az évtized elején is mindössze 23,4%-ot tett ki, amelynél a térség országai közül csak a lengyel ráta volt

alacsonyabb 2007-ig, attól kezdve viszont már Lengyelország is magasabb rátával büszkélkedhet. A gazdaságpolitika folyamatosan a 25%-os beruházási ráta elérését tűzte ki célul, amely szükséges lenne egy felzárkózó ország gyors növekedését biztosítani. A magyar beruházási ráta ezzel szemben évről-évre csökkent, és 2009-ben a GDP arányában már mindössze 20%-ot tett ki. Felzárkózó ország lévén az nem meglepő, hogy a magyar beruházási ráta majdnem végig magasabb volt az EU-15 átlagánál, viszont a felzárkózás relatív ütemét tekintve nem túl biztató, hogy a ráta számottevően alacsonyabb, mint a régió országainak többségében.

Ha kizárólag az üzleti beruházási rátát tekintjük, a kép annyival kedvezőbbnek tűnik, hogy Lengyelország ebben nem hagyta le Magyarországot (csak megközelítette), tehát az összes beruházások terén mutatkozó újkeletű lengyel előny mindenekelőtt a magyar állami beruházások 2006 utáni visszaesését tükrözi. De a beruházások 2005 utáni lanygulása (elvégre a beruházási ráta csökkenése a GDP, tehát a viszonyítási alap növekedésének a lassulása mellett következett be) a vállalati beruházásoknál is pregnánsan érzékelhető.

Mármost a beruházások, illetőleg általában véve a gazdasági dinamika lefékeződése az utolsó években azzal magyarázható, hogy Magyarországon már 2006 utolsó harmadától a

költségvetési stabilizáció volt napirenden – miután az államháztartás hiánya a megelőző években, és különösen a 2006. választási évben rekordméretűre emelkedett. A háztartási jövedelmek azóta csökkentek vagy stagnáltak, a magánfogyasztás folyamatosan visszaesett, és a közösségi fogyasztás is csökkent, illetőleg stagnált 2007-2008-ban. Vagyis a növekedésnek a belső piaci komponense lényegében kiesett, ez még egy kis, nyitott, magas exporthányadú gazdaság esetében is döntő körülmény.

De a stabilizáció negatív hatása természetesen nem tekinthető végső magyarázatnak. A stabilizáció szükségessége maga sem valamilyen egyszeri okkal magyarázható, elvégre 2002 és 2006 között a fiskális hiány mindvégig rendkívül magas volt (6,4 és 9,3% között ingadozott). Figyelembe véve, hogy ezek a magas hiányok meglehetősen magas adóterhelés mellett alakultak ki, a költségvetést nyilvánvalóan félremenedzstették.

Természetesen ismert az is, hogy a magyar államháztartás menedzselését eleve nehezíti a szűk adófizetői bázisból fakadó strukturális korlát. Ebből fakadóan könnyen előfordul, hogy ha a kormányzat egy bizonyos területen enyhíteni kíván meglévő feszültségeket, méghozzá más területek egyidejű kiegészítése nélkül, akkor ez rögtön költségvetési deficit-problémákhoz vezet. Ami azonban különösen szembetűnő – és közvetlenül a magyar növekedési potenciál kérdésköréhez kapcsolódik –, hogy az évtized elején a hiány megugrása, ami leglátványosabb összetevője a közalkalmazotti szféra megnövelt finanszírozása volt, mennyire nem eredményezte az érintett szférák (oktatás, egészségügy) teljesítményének érdemi javulását. A béremelések akkor megállították pl. a kórházi nővérek drámai mértékű pályaelhagyását, de az egészségügy továbbra is problematikus terület, az oktatás helyzete pedig kimondottan neuralgikus pont, mivel közvetlenül akadályozza a foglalkoztatás bővülését, és mivel az elmúlt évtized helyben topogása ellentétben áll a térség más országaiban (mindenekelőtt Lengyelországban) elért számottevő javulással. Ez, vagy a közigazgatás teljesítménye, vagy pl. a tömegközlekedés állapota is azt sugallja, hogy itt nem egyszerűen csak a költségvetési kiadások nagyságáról, hanem legalább annyira elköltésük rossz hatékonyságáról van szó.

Az elmúlt évtized egyik fő problémáját tehát úgy foglalhatjuk össze, hogy anélkül folyt a makrogazdasági egyensúly szempontjából problematikus méretű állami költségek, hogy annak mostanra érdemi látszatja lenne a költségvetésből finanszírozott területek működésében. Ebből a szempontból a magas költségvetési hiány évei – azon túl, hogy utóbb stabilizációt tettek szükségessé, illetve lehetetlenné tették 2009-ben a válság anticiklikus eszközökkel történő enyhítését – elvesztegetett éveknek tekinthetők. Sőt, a mostani fiskális helyzet rosszabb, mint az évtized elején volt, mivel 2009 végén az állam adóssága már a GDP

80%-át közelítette, míg 2001-ben csupán az 52%-át tette ki, s időközben a nemzetközi pénzügyi finanszírozási körülmények is jelentősen romlottak. Az adósságszolgálat az évtized eleji 3%-ról jócskán a GDP 4%-a fölé emelkedett, és ennek a pénzügyi fedezetét a korábbiaknál lényegesen rosszabb nemzetközi konjunkturális feltételek mellett kell a gazdaságból előteremteni.

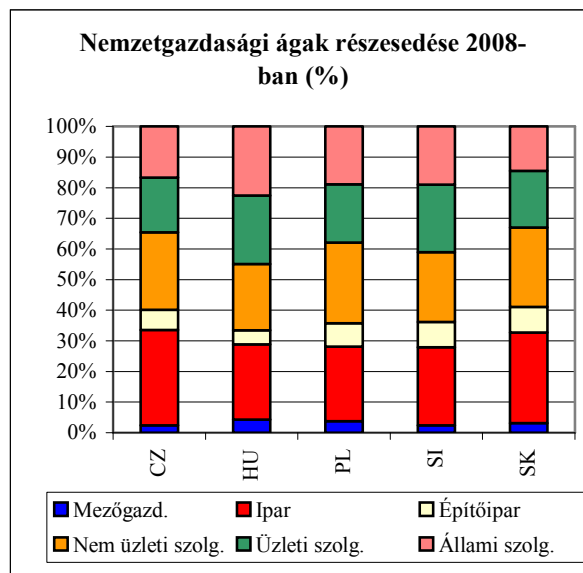
Túl a fiskális kiadások nagyságán és szerkezetén, a magyar gazdaságot gátló tényezők között említhető a bevételi oldal, tehát az adóterhek, mindenképp a foglalkoztatásra kivetett adó- és járulékterhek nagysága. (Ez utóbbi vonatkozásban érzékelhető könnyítés történt 2009 közepén és 2010 elején.) Habár e magas terhelést aligha lehet megtenni a továbbfejlődés fontos strukturális gátjának, a duális vállalati szerkezetnek az okává, feltehető, hogy e magas terhek adott esetben kevésbé érintik a betelepülő külföldi nagyvállalatokat (amelyeket gyakran kompenzálnak egyedi adókedvezményekkel vagy támogatásokkal), mint a forráshiányos hazai tulajdonú kisebb vállalkozásokat. (Megjegyzendő, hogy az év elején életbe léptetett adókönyvités főleg az átlag körül/felett kereső alkalmazottakat érinti, tehát azok a kisvállalkozások, amelyek nagyjából alacsonyabb képzettségű és bérszintű munkavállalókat alkalmaznak, csak kevésbé részesülnek az adócsökkentés adta közvetett előnyökből.) De természetesen a duális szerkezetet nem egyszerűen a magas bérterhek, hanem a hazai vállalkozói szektor jelentős részének általános forráshiánya és felkészületlensége is rögzíti. Példaként említhető, hogy egy újabb felmérés szerint a vállalati növekedés kulcsa az elmúlt időszakban minden vállalati méretkategóriában az exportteljesítmény volt (Palócz-Nagy, 2010). Csakhogy a hazai kisvállalatok körében többnyire hiányoznak azok a készségek (nem utolsósorban a nyelvtudás), amelyek révén képesek lennének megvetni a lábukat külföldi piacokon, így jelentős részük annak ellenére vegetálásra van ítélve, hogy az exportpiacokon már megkezdődött a válságból való lassú kilábalás folyamata (Bartha 2010).

Pedig a hazai kis- és középvállalatok növekedésére a kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődés feltételeinek megteremtése mellett azért is szükség van, mivel a külföldi tőke beáramlására alapozott növekedési modell az évtized végére alapjában véve kifulladásra került.

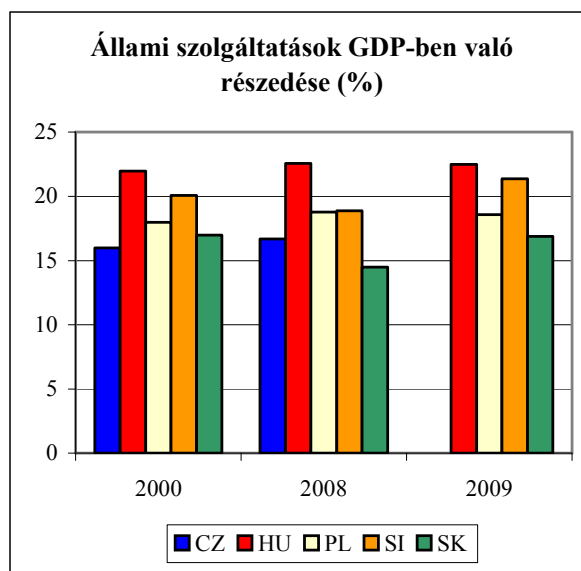
2. A magyar gazdaság ágazati szerkezetének alakulása

2.1. A gazdaság ágazati szerkezete nemzetközi összehasonlításban

A magyar gazdaság ágazati szerkezete (egy-két mozzanatot leszámítva) nem tér el lényegesen a térség más országaitól, s e vonatkozásban nem történt drasztikus változás az elmúlt évtized folyamán. Valamennyi országban 60% körüli (vagy a feletti) a szolgáltató ágak részesedése, ami megfelel a közepesen fejlett országokban szokásos szintnek (és értelemszerűen elmarad a fejlett országokétól: az EU-15-ben a szolgáltatások átlagos részesedése mintegy

10%-ponttal magasabb). A mezőgazdaság részesedése mindenütt igen alacsony és csökkenő (tavaly csak Magyarországon és Lengyelországban érte el vagy haladta meg a 3%-ot). Az ipar részesedése ezzel szemben megközelíti vagy meghaladja a 25%-ot. Ez a szint magasabb, mint a fejlett országokban átlagosan szokásos (az EU-15-ben az ipar részesedése 2008-ban közel 20% volt), de természetesen a néhány százalékpontos eltéréstől nem lehet következtetni a gazdasági fejlettségre. Az például, hogy Lengyelországban az ipar súlya alatta marad a csehországinak, éppúgy nem jelenti automatikusan, hogy Csehország elmarad fejlettség tekintetében Lengyelország mögött, mint ahogy Németország relatíve magas ipari hányada nem jelent relatív elmaradottságot az EU-15-ön belül. Mindenesetre a visegrádi országok többsége valamivel iparorientáltabbnak tűnik Magyarországnál, habár ezen az ipar 2009-es évi zuhanása némileg módosított (átmenetileg).

Ami a magyar sajátosságokat illeti, mindenekelőtt két mozzanat érdemel említést:

⇒ az állami szolgáltatások (mindenekelőtt oktatás, egészségügy, közigazgatási szolgáltatások) súlya Magyarországon a legnagyobb;

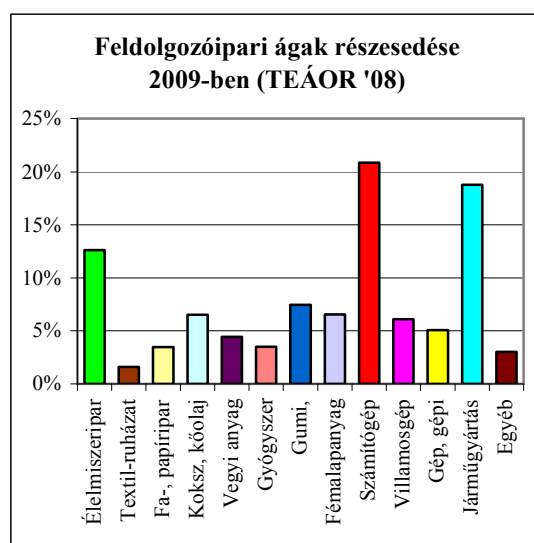
⇒ az építőipar súlya viszont a legkisebb a visegrádi országok mezőnyében.

Ami az állami szolgáltatásokat illeti, e téren Magyarország „elsősége” a régióban folyamatos, sőt 2008-ban valamivel erőteljesebb is volt, mint 2000-ben. (2009-ben azonban, nyilvánvalóan a prociklikus költségvetési megszorítások miatt, Magyarország némileg hasonult a térség más országaihoz.) Elvben az állami szolgáltatások magas súlya akár a jóléti állami modell jele is lehetne – elvégre a magas magyar szint megfelel az EU-15 átlagának, és ez utóbbin belül a fejlettebb országok között szép számmal vannak olyanok, amelyekben a közszolgáltatások súlya meghaladja a Magyarországit. A probléma az, hogy a magyar esetben az állami szolgáltatások magas részesedése a kiadásokban nem jár együtt e szolgáltatások magas színvonalával– ellenkezőleg, mindenekelőtt az oktatás vonatkozásában közismert, hogy Magyarország mára alulteljesít a többi visegrádi országhoz képest. Tehát a magas regisztrált részesedés mindenekelőtt a rossz hatékonyságnak tudható be (elvégre az állami szolgáltatások volumenének mérése jelentős részben költségmutatókon alapszik).

Az építőipari tevékenység Magyarországon meglehetősen hektikusan ingadozott az elmúlt évtizedben, és ez az ingadozás szorosan követte az állami költségvetés stop-go ciklusát. Ám az építőipar GDP-ben való részesedése ettől függetlenül folyamatosan és számottevően alatta maradt a többi visegrádi országban mért részesedéstől. Az évtized folyamán az egész EU-n belül csak két országban, Németországban és Máltán (illetőleg 2006 előtt Svédországban) volt alacsonyabb az építőipari részesedés, mint Magyarországon, tehát Magyarország ebből a szempontból szinte kurióznak számít.

2.2. A feldolgozóipar szerkezete

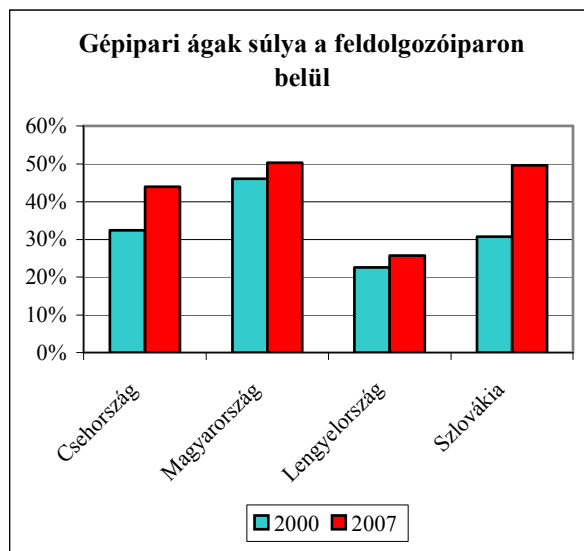
A magyar feldolgozóipar szerkezete meglehetősen koncentrált. A jelenleg érvényes ágazati osztályozásban (TEÁOR '08) szereplő 13 feldolgozóipari alág közül háromnak a teljes feldolgozóipari termelésben elért részesedése kétszámjegyű. Ezek: a „számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása” (2009-ben 21%), a járműgyártás (19%) és az élelmiszeripar (13%). A többi ágazat részesedése (a jelentéktelenségbe süllyedt textil- és ruházati ipart leszámítva) nagyjából 5% körül ingadozik.

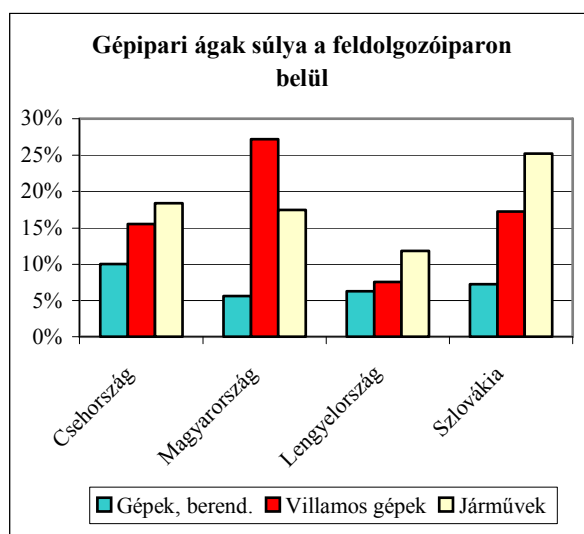

Az élelmiszeripar, habár még a harmadik legjelentősebb feldolgozóipari ágazat, folyamatosan veszít súlyából – 2000-ben még 16%-os részesedést mondhatott magáénak, ami – mint láttuk – 2009-re 13%-ra süllyedt. A csökkenés azonban nem magyar specifikum: a többi visegrádi országban is hasonló, illetve Szlovákiában még drasztikusabb mértékben veszített jelentőségéből az élelmiszeripar (az élelmiszeripar helyzetéről lásd bővebben a 2.3. pontot).

A két legjelentősebb feldolgozóipari ágazat a gépiparhoz tartozik. A négy gépipari ágazat együttes részesedése a magyar termelésben meghaladja az 50%-ot. A gépipar részesedése már régóta igen magas, 2000-ben 46%-os volt. Az Eurostat adatai szerint ekkor Magyarország gépipar-orientáltsága messze erőteljesebb volt, mint a többi visegrádi országban. 2007-re a helyzet változott: Csehország és főképp Szlovákia felzárkózott Magyarországhoz a gépipar súlyát tekintve.

Éppúgy, ahogy az exporton belül a gépipari export nagy súlyát általában pozitívan szokás értékelni, a gépipar feldolgozóiparon belüli jelentős részesedése is felfogható egyfajta ipari érettség jeleként. Elvégre a gépipari ágakat a közepes, vagy a magas technológiai intenzitású ágakhoz szokás sorolni. (Oblath 2009, 93. old.) Ezen belül Magyarországon messze a legnagyobb a villamos gépek részaránya¹, ami – szemben a „közepes technológiájú” járművekkel – magas technológiájú termékcsoporthoz minősül. E tekintetben tehát a magyar feldolgozóipari szerkezet fejlettebbnek mutatkozik a szintén nagyon gépipar-centrikus szlovákiai feldolgozóipari szerkezethez képest, mivel az utóbbinál a járműgyártás súlya kb. ugyanolyan mértékben felülmúlja a villamos gépekét, mint amilyen mértékben

¹ Az Eurostat által alkalmazott NACE osztályozási rendszer együtt kezeli a számítógépeket, optikai berendezéseket és a villamos berendezéseket „elektromos és optikai berendezések” címen, szemben a KSH által használt TEÁOR '08-as osztályozási rendszerrel. Az itt említett „villamos gépek” kategóriát itt ebben a szélesebb értelemben használjuk.

Magyarországon a villamos gépeké felülmúlja a járművékéét. Az e fölött érzett örömet némileg mérsékelheti, hogy (amúgy Csehországhoz és Szlovákiához hasonlóan) a villamos gépek bruttó termelésén belül a hazai hozzáadott érték részesedése igen alacsony. Meg kell jegyezni, hogy a hozzáadott értéknek a bruttó termelésen belüli aránya korántsem mechanikus jelzője a gazdasági fejlettségnek – pl. a feldolgozóipar egészét tekintve Franciaország és Hollandia jóval kevésbé múlja felül Magyarországot a bruttó termelés hozzáadottérték-tartalmát illetően, mint Lettország vagy Lengyelország. Ám épp a villamos gépek vonatkozásában az összefüggés elég tisztán érvényesül, amennyiben itt gyakorlatilag valamennyi fejlett ország (Írország kivételével) esetében a hozzáadott érték aránya lényegesen (durván 10%-ponttal) magasabb, mint Magyarország esetében. Hozzátehetjük, hogy a magyar villamosgép-ipar relatív hozzáadottérték-tartalma számottevően alacsonyabb, mint a magyar feldolgozóiparé általában, ami kimondottan atipikus jelenség.

A gépipar kimagasló (és az élelmiszeripar hanyatló) súlyával, illetve a hozzáadott-érték viszonylag alacsony szintjével kapcsolatban gyakran hangzik el az a kritika, miszerint a magyar gazdaság ágazati szerkezete nem igazán „felel meg” a magyar adottságoknak, a kialakult ágazati szerkezetet szinte kizárólag a külföldi tőke betelepülése határozta meg. Az utóbbi állítás természetesen igaz, hiszen a jelentős súlyt képviselő gépipari ágazatokban egytől-egyig külföldi vállalatok dominálnak. Ami viszont az adottságoknak való megfeleléseget illeti, már árnyaltabb a kép, mivel Magyarország a II. világháború előtt kifejezetten erős gépipari tradíciókkal rendelkezett. Természetesen a külföldi vállalatok elmúlt évtizedbeli betelepülésének nem sok köze van ezekhez a tradíciókhoz, mivel a szocialista évtizedekben ezeket sikerült erősen lerombolni. Az azonban tény, hogy a hagyományoktól nem állna messze a gépipari ágazatok hazai erőforrásokból való fejlesztése sem, legalábbis annyira, hogy a hazai vállalatok a jelenleginél nagyobb mértékben legyenek képesek (akár jelentős, globális) beszállítókká válni a Magyarországon letelepedett külföldi vállalatokhoz. E ponton azonban a közép- és felsőoktatás súlyos korlátaiba botlunk, amely az elmúlt évtizedekben elhanyagolta a műszaki értelmiségi humán erőforrás fejlesztését, és ma sem ad elegendő iránymutatást (akár a finanszírozási oldalról, kiemelt ösztöndíjakkal) a képzési struktúra alakításába.

Ami az ágazati struktúra alakításának szélesebb összefüggését illeti, időről-időre felmerül az ágazati tervezés szükségessége, olyan iparpolitika eszközök alkalmazása, amelyek „megjelölnek” bizonyos fejlesztendő ágazatokat. A tervezés, egy átfogó gazdaságstratégia

kidolgozásának a szükségességével természetesen egyet lehet érteni, de fel kell hívnia a figyelmet az ágazati prioritások kijelölésének veszélyeire is.

Magyarország nyersanyagokban szegény ország: a természeti erőforrások közül egyedül az agráriumban (és az ehhez kapcsolódó élelmiszeriparban) vannak kedvező időjárási adottságai, valamint a geológiai adottságai (termálvíz készletek) jelentenek különleges feltételeket. Az agrárium kérdésével a 2.3. pontban részletesen foglalkozunk, a termálvízre épített wellness-iparág túlfejlesztésének veszélyeit pedig a 2.3. fejezetet követő bokszt mutatja be.

A hazai erőforrásokra való nagyobb támaszkodás természetesen támogatandó cél, mindazonáltal érdemes figyelembe venni ennek korlátait is. Részben arra, hogy az államnak nincs lehetősége, eszköze az ágazati struktúra alakítására, de erre nincs is szükség, mivel az állami irányítás e téren már bebizonyította életképtelenségét, és súlyos torzulásokat hozhat létre. Az államnak lényegében két eszköze van az iparstruktúra alakítására: az egyik pénzügyi, a Nemzeti Fejlesztési Terv Európai Unió támogatású programjai, a másik oktatási, amely a humán erőforrás fejlesztést tudja befolyásolni.

A Nemzeti Fejlesztési Terv keretében lehetőség van bizonyos célzott fejlesztési prioritások kijelölésére, ezeknek azonban nem ágazati, hanem horizontális prioritásoknak kell lenniük. Ágazati prioritások meghatározása minden esetben olyan túlkapacitásokat hoz létre, amelyek szintén torzítják a gazdaság szerkezetét.

Legalább ennyire fontos az állami szerepvállalásban a képzés és oktatás. A hozzáadott érték ugyanis úgy növelhető, ha megfelelő szakképzett munkaerő áll rendelkezésre. Ez érvényes akár a külföldi tőkével működtetett, de különösen a hazai kisvállalatok fejlődési esélyeire. A vállalatok folyamatosan a szakképzett munkaerő hiányáról számolnak be, amelyet a nagyvállalatok gyakran úgy oldanak meg, hogy (a képzőhelyekkel való együttműködés keretében) lényegében maguk képzik a számukra szükséges munkaerőt. A kisvállalatok számára azonban ez a lehetőség csak korlátozottan áll rendelkezésre, ezért ők folyamatosan a szakképzett munkaerő hiányával küszködnek.

2.3. A mezőgazdaság és élelmiszeripar helyzete

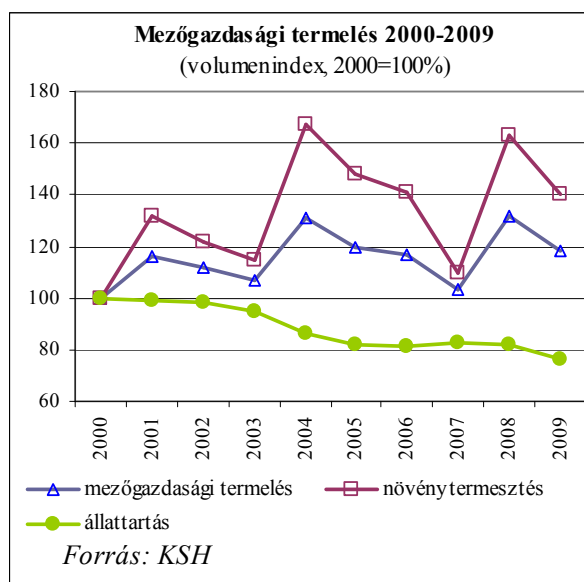
Az elmúlt évtized nagy jelentőségű változásokat hozott a magyar agráriumban. A kilencvenes években, az uniós tagság reális lehetőséggé válásakor a hazai közvélemény az agrárszektor tekintette a csatlakozás egyik potenciális nyertesének a természeti adottságok, a (nagy részt) nagyüzemi szerkezet és a hagyományosan jó exportteljesítmény alapján.

Az első évek az Unióban azonban szinte csak a negatív várakozásokat igazolták: magas jövedelmek, stabil értékesítési árak és bővülő piacok helyett a mezőgazdasági termelők bizonytalanságot, likviditási problémákat és az élelmiszerimport bővülését tapasztalták. Különösen súlyos helyzetbe került az állattartás és részben az ipari zöldségtermesztés is. A sertés- és a tehénállomány drámai mértékben apadt.

A felkészülést az agrárpolitikai gyakorlat nem szolgálta megfelelően. A támogatások a csatlakozást megelőző években is elsősorban az ágazati szereplők likviditásának fenntartását segítették és nem a 2004 májusától érvényesülő feltételekhez való alkalmazkodást. Veszteségtérítő támogatást kaptak azok az ágazatok, amelyek támogatására a csatlakozás után már nem volt lehetőség (vagy csak jóval kisebb mértékű – sertés, baromfi, tej), miközben a szükségesnél kevesebb támogatást kaptak azok (gabona, zöldség-gyümölcs), amelyeknél a versenyelőnyök érvényre juttatásához további beruházásokra lett volna szükség (termelői tulajdonú gabonátárolók, agrárlogisztika, növényházak).

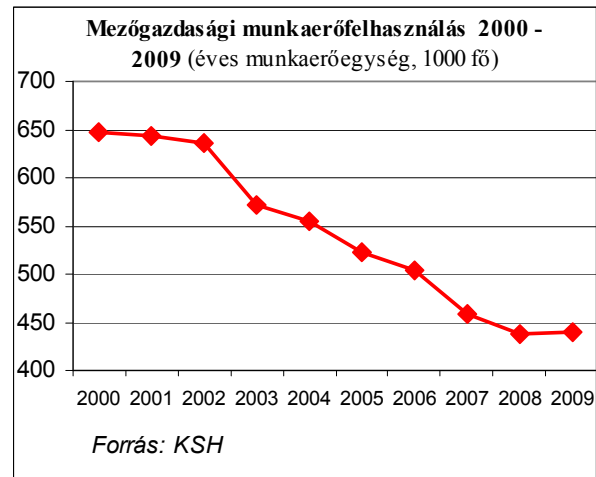
A mezőgazdasági *termelés* szintje az ezredforduló óta évről évre erősen ingadozott, mert az egyre inkább túlsúlyba jutó növénytermesztés túlságosan kiszolgáltatott az időjárás szeszélyeinek. A termelés stabilizálásához szükséges beruházások nagyrészt elmaradtak (öntözés, fagyvédelem, jég elleni védelem). Az éghajlatváltozás a jövőben a termésingadozásokat tovább erősítheti.

Az elmúlt évtizedben az állattartó ágazatok kibocsátása folyamatosan csökkent és 2009-ben már csak 79 százaléka volt a 2000. évinek. Az *ágazati GDP* a termelésnél is erősebben ingadozik, szintje azonban jelentős mértékben

meghaladja a csatlakozás előtti – nem kis részben azért, mert benne megjelennek a Közös Agrárpolitika egyes támogatásai is.

A magyar mezőgazdaság továbbra is munkaerő-kibocsátó. Az alkalmazásban állók száma és a fizetett munkaerő négyszeresét kitevő teljes munkaráfordítás mutatója egyaránt évről évre csökken. 2008-ban a teljes munkaerő-felhasználás 434 ezer fő éves munkájának felelt meg és egyharmadával volt alacsonyabb, mint 2000-ben. A munkaerő-ráfordítás nagyarányú csökkenése elsősorban az egyéni gazdaságok gyors ütemű fogyatkozására vezethető vissza: a fizetett munkaerő ráfordítás 19 százalékos csökkenése mellett a nem fizetett munkaerőé 35,5 százalékkal esett vissza. (2009-ben a csökkenés megállt.)

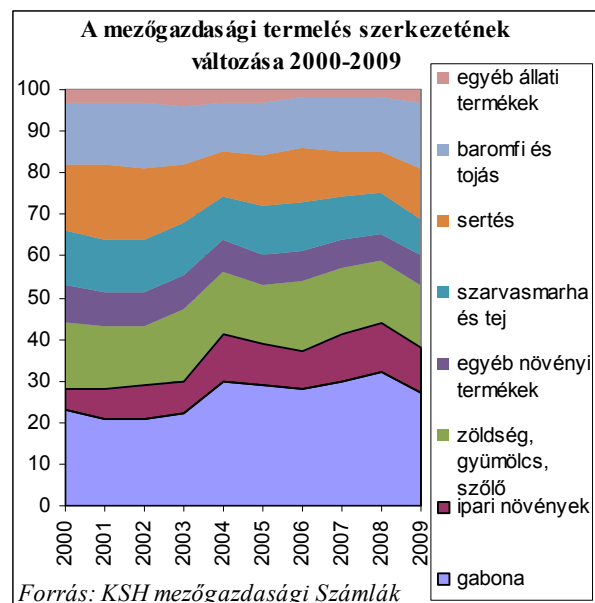

A területi- és a munkatermelékenység alaposan elmarad az Unió fejlett tagjainak szintjétől. A régi tagországokban 2008-ban egy hektáron átlagosan 2232 euró értékű terméket állítottak elő, Magyarországon viszont annak alig több mint felét, 1312 eurót. (Az új tagországok átlaga 1179 euró.) Míg az EU-15-ben 2008-ban egy munkaerőegységre 55,3 ezer euró mezőgazdasági kibocsátás jutott, Magyarországon annak kevesebb, mint egyharmada, 17,6 ezer euró. (Az új tagországok átlaga 10,5 ezer euró.)

A beruházások alakulását a bőkezű uniós támogatások, a pályázati ciklusok határozzák meg, amikor nincs kiírás, nincsen beruházás sem. Azonban még a „jó” években (2008 és 2009) is csak a csatlakozás előtti évek beruházási színvonalát sikerült elérni, de messze elmaradva a 2003-as beruházási csúcstól. A beruházási programokat több esetben is rosszul tervezték meg: és azok maguk is hozzájárultak a termelési szerkezet eltorzulásához: az intenzív zöldség-gyümölcs termesztés, az élelmiszer-feldolgozás, az öntözésfejlesztés egészen a közelmúltig alig kapott támogatást. A szubvenciók jelentős hányada a termelők helyett a gépkereskedőkhöz jut. A nem ritkán 40-60 százalékos támogatási hányad a számtóföldi növénytermesztésben esetenként túlgépesítéshez, „túlberuházáshoz” vezetett. Az állattartásban az utóbbi évek kétségtelenül jelentős beruházásainak számottevő része nem közvetlenül a versenyképességet javítja, hanem a környezetvédelmi és állatjóléti követelmények teljesítését szolgálja. Ez természetesen fontos cél, de egyszerűen a versenyben maradás előfeltétele.

A mezőgazdaság *termelési szerkezete* az utóbbi években alaposan módosult – részben a versenyképességi adottságokat, részben a KAP támogatásainak orientációját követve. A szántóföldi növénytermesztés túlsúlyra jutásával csökkent a foglalkoztatás és a biodiverzitás is. A szántóterület kétharmadát ma már búza, kukorica és napraforgó foglalja el. 2000 és 2008 között a mezőgazdasági termékkibocsátásban 23%-ról 32%-ra nőtt a gabona aránya, 5%-ról 12%-ra az ipari növényeké – a napraforgó és a repce felfutásával, miközben a cukorrépa töredékére zsugorodott. A zöldség és a gyümölcs részaránya hullámzott. A sertéstartás súlya 16-18%-ról 10%-ra zuhant, a marhatartásé 13%-ról 10%-ra mérséklődött – ezen belül a kisebb jelentőségű hizlalás bővült, a tejtermelés zsugorodott. Csökkent a baromfitartás súlya is, valamint a „kis cikkek”, az egyenként kisebb jelentőségű egyéb növényi és állati termékek részesedése. A növényi termékeknel magasabb hozzáadott értékű állati termékek aránya a mezőgazdasági termékkibocsátásból a 2001-2002-es 49%-ról 2008-ra 35%-ra esett. (2009-ben a gabona és az olajos mag termelés erős visszaesése miatt az arányok kissé javultak.)

Drámai mértékű az állatállomány csökkenése: 2000 és 2009 között a tehenek száma 17,9%-kal, a sertéseké 32,8%-kal apadt és csak a baromfiállomány nőtt 8,8%-kal. A növénytermesztés és az állattartás egyensúlya tartósan megbomlott.

Az *üzemi struktúra* legnagyobb problémája, hogy polarizált, duális jellegű, rendkívül alacsony a középüzemek aránya, amelyek pedig Dániában és Hollandiában – különösen az állattartásban – igen sikeresek. *Nagyon* magas a gazdaságok száma: a jelentős csökkenés ellenére 2007-ben még mindig 643 ezer mezőgazdasági üzem működött Magyarországon, miközben Dániában 45 ezer, Hollandiában 77 ezer, Ausztriában 165 ezer – igaz, Lengyelországban 2,4 millió. A gazdaságok túlnyomó többsége igen kicsi és nem éri el a minimális hatékony üzemenagyságot. Ez akkor is igaz, ha figyelembe vesszük, hogy adózási okokból az üzemeket gyakran több családtag nevére „szétírják”. Két hektár mezőgazdasági területnél kevesebbet művel a hazai üzemek 82 százaléka (EU-25: 50%, Hollandia: 14%, Lengyelország: 44%). A hazai állattartó üzemek 93 százaléka nem éri el az öt állategység méretnagyságot – ami öt tejelő tehennek vagy öt tehénnel azonos mennyiségű takarmányt

fogyasztó kisebb haszonállatnak felel meg – míg ugyanez a mutató Hollandiában 11%, Dániában 21%, Ausztriában 32%.

A jelenleginél több munkahelyet biztosító termelési szerkezet kialakítása nem lesz könnyű. A mezőgazdaságban is teremthetők munkahelyek, azonban ezzel párhuzamosan más, nagyrészt részfoglalkozású munkahelyek megszűnése valószínű. Elsősorban a munkaintenzív ágazatokban célszerű a munkaerő bevonása (kertészet, állattartás), ennek azonban számos, nem könnyen megteremthető feltétele van: szaktudás, munkafegyelem, kapcsolódó eszközberuházások (üvegházak, fóliasátrak stb.), a farm-menedzsment színvonalának javítása (takarmányozás). A jelenlegi rossz struktúrákba nem szabad pénzt beleölni, különösen nem az adófizetők pénzét.

Sok kisüzemben rendelkezésre áll a szakértelem, előteremthető a munkaerő, de a gazdaság fejlesztését, bővítését akadályozza a tőkekorlát. A megoldást kedvezményes hitelkonstrukciók jelenthetik. A kisüzemek jelentős része azonban nem tehető versenyképessé a szakértelem hiánya, a tőkehiány, a gazdák mérsékelt tanulási hajlandósága és a minimális hatékony üzem nagyságot meg sem közelítő méret miatt.

Az elmúlt években érvényesült tendenciák – még ha azok lassulnak is – még számos termelő, elsősorban kistermelő kiválását fogja okozni. A munkaerő bevonása a szektorba ezt kedvező esetben is csak ellensúlyozni lehet képes.

A támogatáspolitikában elkövetett korábbi hibák következtében a csatlakozással járó strukturális alkalmazkodás csak a belépés után kezdődött el, holott már évekkel korábban meg kellett volna indulnia. Ezért még ma is nagy számban működnek olyan sertés-, tehén- és különösen baromfitartók, akik potenciálisan nem versenyképesek.

A korszerű és hatékony élelmiszertermelés előfeltétele az ésszerű vertikális és horizontális szerveződés. A hatékony *vertikális* koordináció – az egymást követő termelési, feldolgozási és kereskedelmi fázisok összehangolása – csak kis részben valósult meg. A nyugat-európai országokkal ellentétben a termelői tulajdonú feldolgozás aránya igen alacsony, az 5%-ot sem éri el és a termelői közvetlen értékesítés súlya is elhanyagolható. Így a hozzáadott érték és a realizált jövedelem is mérsékelt. Hasonló hatású a *horizontális* összefogás hiánya is: a koncentrált vevőkkel (pl. nagy feldolgozók, üzletláncok) szemben álló termelők alkupozíciója gyenge és kénytelenek nyomott árakon értékesíteni. Az értékesítő szövetkezetek, Termelői Értékesítő Szervezetek, termelői csoportok tényleges súlya messze elmarad a kívánatostól.

A fajlagos *jövedelem*, az egy munkaerőegységre jutó reáljövedelem a csatlakozás évében másfélszeresére ugrott, majd egyenletes növekedéssel 2008-ban már több mint kétszerese volt a 2000-2002 évek átlagának, de még a 2009-es zuhanás után is meghaladta azt. A csökkenő munkaerő-felhasználással korrigálva a mezőgazdaságban képződő jövedelemtömeg 2008-ban 39%-kal haladta meg a 2000. évit, 2009-ben viszont már nem érte el a csatlakozás előtti szintet.

A jövedelmezőség javulása 2003 és 2006 között döntő részben a *támogatások* növekedéséből adódott. 2007-ben változott a helyzet: a termelés visszaesése ellenére a mezőgazdasági árrobbanás és az ideiglenesen záródó agráröllő miatt a jövedelmek változatlan támogatások mellett is tovább nőttek. A 2008-as rekord-jövedelem a kiváló termésnek és az év első felében még magas értékesítési áraknak volt köszönhető, a 2009-es visszaesés pedig az igen kedvezőtlen értékesítési és ráfordítási áralakulás következménye.

Az összességében 2008-ig szépen emelkedő jövedelmek mellett súlyos gond az ágazatok és üzemek közötti erős differenciálódás. A gabona- és olajosmag-termelők kit tudják használni a kedvező termesztési adottságokat, javuló technikai felszereltségüket és jó hozamokat érnek el. Bár évek között erősen ingadozó, de önköltség feletti árakon tudtak értékesíteni, emellett számottevő támogatást kapnak és így 2009 kivételével tekintélyes jövedelmet realizáltak. A zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelők helyzete lényegesen nehezebb. Az árak és a jövedelmek erősen ingadoznak és az ágazat támogatása nem számottevő. A hazai termesztési adottságok csak néhány esetben jobbak a versenytársak feltételeinél, a technikai felszereltség pedig elmarad a holland, spanyol és olasz termelőkétől. Még rosszabb a helyzet az állattartó ágazatokban: a sertésstartásban (2009 kivételével) és a baromfitartásban tartósan alacsony a jövedelem. A tejtermelés 2008 derekáig többet hozott, ekkor azonban a nemzetközi piaci árak zuhanása miatt kritikus helyzet alakult ki. A sertés-, baromfi- és tejtermelők jelentős része nem versenyképes a technológiai és környezetvédelmi problémák, takarmánygazdálkodási hiányosságok, illetve a kis üzemméret miatt.

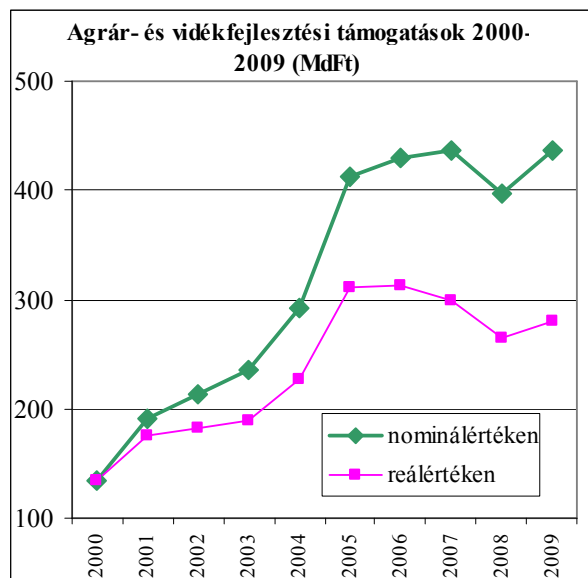
Különösen az állattartásban és a zöldség-gyümölcs termelésben igen nagyok az egyes üzemek eredményei közötti különbségek, jelezve, hogy a szelekciós folyamat nem ért véget és még nagy számú kilépésre lehet számítani.

A támogatások a bőkezű uniós kifizetéseknek köszönhetően reálértékben is a korábbi szint másfélszeresére emelkedtek. Ezzel jelentős mértékben hozzájárultak a termelők helyzetének javításához, de a magyar mezőgazdasági strukturális problémáinak elrejtéséhez is. Az utóbbi

években a támogatások reálértékének enyhe csökkenését az okozta, hogy a területalapú támogatásnak a nemzeti költségvetésből adható kiegészítését Magyarország takarékosági okokból visszafogta, valamint az, hogy az agrárárok növekedésével párhuzamosan a KAP piaci támogatásai csökkentek (pl. intervenciós felvásárlás). A támogatások szerkezeti problémája, hogy az Új Magyarország Vidékfejlesztési Tervben kevés forrás jut a termelői csoportoknak, a szaktanácsadásnak, a fiatal gazdáknak, az úgynevezett félig önálló gazdaságoknak és az agrár-környezetgazdálkodási programoknak. Az uniós költségvetési időszak hátralévő éveiben ezeket az aránytalanságokat a lehetőségek szerint korrigálni kell

A támogatások jövőjét a KAP 2013 utáni alakulása határozza meg, amit a költségvetési szempontok mellett a világkereskedelelem liberalizációjának előrehaladása is befolyásol. Az Unió nemzetközi összehasonlításban igen magas támogatottsági szintje hosszabb távon nem fenntartható. A termelői támogatások nagyságát kifejező PSE-mutató értéke az EU legnagyobb versenytársainak számító agrárexportőr-országokban (USA, Brazília, Új-Zéland stb.) 2008-ban nem érte el a 10%-

ot, miközben az Unióban az elmúlt évek jelentős csökkenése ellenére is 25%-os. Ez a tetemes támogatottsági előny már a nemzetközi kereskedelem kismértékű liberalizációja esetén is csökkenhet, ami súlyosan érintheti az EU és benne Magyarország mezőgazdaságának versenypozícióját is.

A belföldi piacon 2000 és 2006 között az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes kiskereskedelem eladásai változatlan áron 40,6%-kal bővültek, kedvező lehetőségeket kínálva a hazai mezőgazdaság és élelmiszeripar számára, ám abból jobbra a külföldi élelmiszertermelők húztak hasznot. Az importáru egyes piacokon magas részesedést szerzett (tej, sajt, zöldség-gyümölcs, vágósertés). A kiskereskedelmi forgalom volumene 2006-ról 2009-re 10 százalékponttal esett vissza.

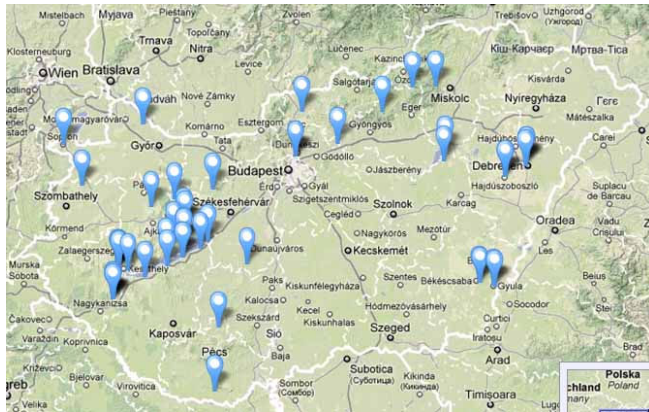
Az egész agráriumon belül talán az **élelmiszeripar** helyzete a leginkább aggasztó. A termelés folyamatosan csökken és 2009-ben a csatlakozás előttinek már csupán 80 százaléka. A belföldi eladások visszaesése még nagyobb: 30%-os, pedig 2006-ig a hazai élelmiszerpiac dinamikusabban bővült. Az export ugyan növekszik, de csak lassan, és kisebb súlya miatt nem

képes ellensúlyozni a hazai piacvesztést. A változatlan áron mért hozzáadott érték a csatlakozás után háromnegyedére esett, azóta stagnál. Az élelmiszeripar eredménye 2002 óta csökken és az utóbbi években negatívvá vált (2008: -7 Md Ft, 2009: -10 MdFt). A pénzügyi mutatók kedvezőtlenül alakulnak, az eladósodottság nő, a tőkeellátottság alacsony. A gyenge kilátásokat jelzi a külföldi befektetők menekülése: a külföldi részesedés az élelmiszeripari jegyzett tőkéből 2000-ben még 63% volt, 2006-ban már csak 47%. A kivonulásban szerepe van a csatlakozásig alkalmazott magas vámoknak is, hiszen 2004 óta a multinacionális cégek már nem csak helyi gyártással lehetnek versenyképesek a magyar piacon. A kivonuló külföldi feldolgozók helyét a tőkeszegény hazai vállalkozások nem tudják betölteni a piacon, így az import tovább nő. Nagyon kevés a keresett magyar márkatermék. A földrajzi árujelzővel ellátott, illetve hagyományos magyar élelmiszerek piaci súlya jelentéktelen. A kis- és középvállalatok nem kapnak érdemi segítséget a piacra jutáshoz. Az innovációs tevékenység gyenge. E területek fejlesztését kormányzati programokkal célszerű segíteni.

Magyarország termásvízkiincének hasznosítása és fenntarthatósága

Magyarország egyik kiemelkedő természeti erőforrása a termásvízkiinc, amely mind mennyiségben, mind minőségben egyedülálló Európában, ezért hasznosítása gazdaságilag rendkívül kívánatos. A gyógy és wellness turizmusban rejlő potenciál igen magas, amit mi sem mutat jobban, mint hogy 2009-ben - a kereskedelmi szálláshelyek körében egyedül - a wellness szállodák vendégéjszakáinak száma tudott az előző évhez képest azonos szinten maradni, sőt a belföldi vendégek körében még enyhe bővülés is bekövetkezett.

Erre a kiemelkedően magas potenciálra hamar rátelepült az úgynevezett wellness-ipar. 2005 és 2009 között a wellness szolgáltatásokat nyújtó szállodák száma megháromszorozódott, ma

már az összes szálloda közel 20%-a tekinthető gyógy vagy wellness hotelnek. A gombamód szaporodás anyagi fedezetét egyrészt az Európai Unió által nyert támogatásokból, másrészt bankhitelekkel finanszírozták. Az NFÜ adatai szerint az NFT és az ÚMFT keretein belül eddig 12 milliárd forint támogatást folyósítottak termásvízkiinc hasznosításához köthető projektekhez. A következő térkép a Magyarországon található gyógy és wellness szállodák elhelyezkedését mutatja:

Forrás: www.iranymagyarorszag.hu

A gyors ütemű fejlesztés azonban számos veszélyt rejt magában. Egyrészt a már meglévő szállodák (amelyek nagy része a Balaton környékre koncentrálódnak) az év minden évszakában a tömegturizmus bázisát képezik, ami a megnövekedett embertömeg által termelt hulladék révén rombolja az ökoszisztémát. 2008-ban közel 1 millió vendég szállt meg a Balatoni régióban, ami közel kétszer annyi, mint a Balatont határoló megyék lakosságának összege.

A 3-4 csillagos szállodák térségbeli kapacitás-kihasználtsága mindössze 39,25% volt 2008-ban és 36,15% 2009-ben. Szakértői becslésünk szerint a gyógy és wellness szállodák kapacitáskihasználtsága ennél valamivel nagyobb, de semmiképp sem éri éves átlagban a 65%-ot, 100%-os kihasználtság csak az év néhány ünnepnapján fordul elő. Mindez azt jelenti, hogy a szobák 1/3-a nincs kihasználva, az új belépők számára tehát igen csekély reziduális kereslet (a versenytársak által ki nem elégített kereslet) jut. Az árakat úgy kell tehát képezni, hogy 60%-os kapacitás mellett is megfelelő profitra lehessen szert tenni. Az uniós és állami támogatások jelentős mértékben csökkentik a szállodai beruházások költségeit, így az árképzés nem a valós költségelemek alapján történik. További keresletnövelő tényező volt az üdülési csekk forgalomba hozatala, amelynek megadóztatása 2010-től jelentősen csökkentheti a keresletet a hazai wellness iránt, és áterelheti az üdülési célpontokat a külföldi desztinációk felé. A szállodák azonban árakat a beruházáskor felvett hitelek miatt nehezen tudják csökkenteni, a minőségi fejlesztés pedig további magas költségű beruházásokat von maga után. A külföldi vendégszám növelése pedig kétséges, mivel a magas jövedelmű országok polgárai számára hazánk csupán a helyettesítő „terméke” az európai luxusiparoknak.

Megfontoltan kell tehát végezni a további szállodai beruházásokat, mivel a buborék már így is feszül. Földtani kutatások szerint a Magyarország alatt található termásvízkiinc bőséges, elpazarolása azonban így sem megengedhető.

3. A magyar gazdaság tulajdonosi szerkezetének alakulása az elmúlt két évtizedben

3.1. Külföldi tőkebeáramlás – nemzetközi összehasonlításban

A rendszerváltás után valamennyi volt szocialista ország gazdaságának átalakításában jelentős szerepet kapott a külföldi tőke. A kis, nyitott gazdaságú, tőkeszegény országok felzárkózásának, a világgazdaságba való integráltságának növelése szempontjából alapjában véve is elengedhetetlen a külföldi tőkevonzás erősítése. Emellett, a transzformációs válság időszakában lényegében valamennyi kelet-közép-európai országban összeomlott az állami tulajdonon alapuló szocialista nagyipar: a piacukat veszített, emellett Magyarországon még a rendkívül szigorú csődtörvénytől is sújtott vállalatok egy része darabokra hullott vagy egyszerűen eltűnt, másik részük a privatizáció keretében új tulajdonoshoz került. Bár a hazai új tulajdonosokat különböző hitelkonstrukciók támogatták, a management by-out nem vált jellemzővé a privatizációban. Emellett a fejlesztéshez szükséges tőkeinjekció (valamint piaci és vezetési, marketing és egyéb ismeretek) híján a még eredetileg a hazai tulajdonosokhoz került vállalatok jelentős része is tönkrement az évek folyamán. Így a magyar vállalatok jellemzően külföldi multinacionális cégek tulajdonába kerültek, s a külföldi tulajdon dominanciáját a zöldmezős külföldi beruházások tovább növelték. A gazdaságpolitika kiemelt célja volt a külföldi cégek Magyarországra vonzása, amelynek keretében kedvező adófeltételeket, célzott infrastruktúra-fejlesztést és egyéb kedvezményeket vállaltak a magyar kormányok.

Az elmúlt évtizedek gazdasági adatainak elemzése alapján ma is megállapítható, hogy a külföldi tőke Magyarországra vonzása a kilencvenes évek elején helyes stratégiai döntés volt. A külföldi vállalatok tőkét, fejlett termelési és vezetési ismereteket, és stabil piacokat hoztak a magyar gazdaságba. A termelékenység számottevően emelkedett, látványosan nőtt a high-tech iparágak részesedése és az export is gyors bővülésnek indult. Kedvező gazdaságpolitikai feltételek között a nyereségkiáramlás sem öltött jelentős mértéket, a vállalatok jelentős része nyereségét újra befektette Magyarországon. A masszív profit-repatriálás veszélye ennek ellenére fennáll, ami az elmúlt években, az üzleti környezet romlásának körülményei között egyértelműen megmutatkozott.

A külföldi tőke domináns jelenléte, és ezzel szemben a hazai tulajdonú vállalati szektor gyengesége az utóbbi időben egyre gyakrabban veti fel a kérdést, miszerint a külföldi tőkére alapozott gazdaságfejlesztési stratégia hibás lett volna. Megítélésünk szerint a problémát nem a külföldi tőke Magyarországra vonzása okozta, hanem az, hogy ezzel gyakorlatilag a magyar

gazdaságpolitika eszköztára kimerült, és a gazdaságpolitika a vállalati szektor másik szegmensének, a hazai vállalkozói körnek a kedvező helyzetbe hozásával az elmúlt 20 év nagy részében nem igazán foglalkozott, sőt, a gazdaságpolitikai döntések gyakran éppen ezzel ellentétes irányba mutattak. Ennek lett a következménye, hogy:

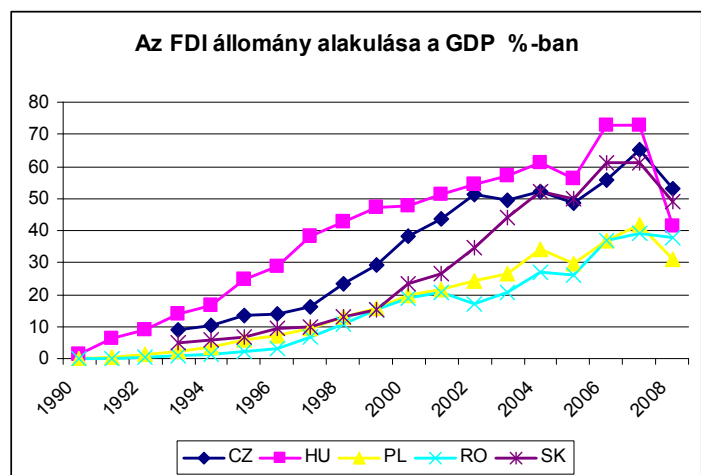
⇒ A hazai tulajdonú vállalatok sem önállóan, sem beszállítóként nem tudtak elégséges szerephez jutni a magyar gazdaság teljesítményében. Noha a beszállítói pozíciók erősödésére számos kedvező példát is találhatunk, a külföldi multinacionális vállalatok jelenléte alapján véve nem ösztönözte kellőképpen a hazai vállalatokat ennek a piaci lehetőségnek a kiaknázására, így azok jellemzően csak szigetek maradtak a magyar gazdaságban. Sokkal inkább tapasztalhatjuk, hogy még a beszállítói pozíciókat is idetelepült külföldi vállalatok foglalják el.

⇒ Az így létrejött duális gazdaság jellemzője, hogy a vállalati szerkezet közepén „behorpadt”, azaz hiányzik az erős középvállalatok rétege. A gazdaságot számszerint a mintegy 700 ezer mikro-, kis- és középvállalat, a teljesítményben pedig a néhány ezer külföldi nagyvállalat túlsúlya határozza meg.

A tapasztalatok alapján tehát úgy fogalmazhatunk, hogy nem a külföldi tőkeberuházás sok, hanem a hazai kevés, mivel a belföldi vállalatok kevésbé tudták kihasználni a külföldi cégek jelenlétét.

.....

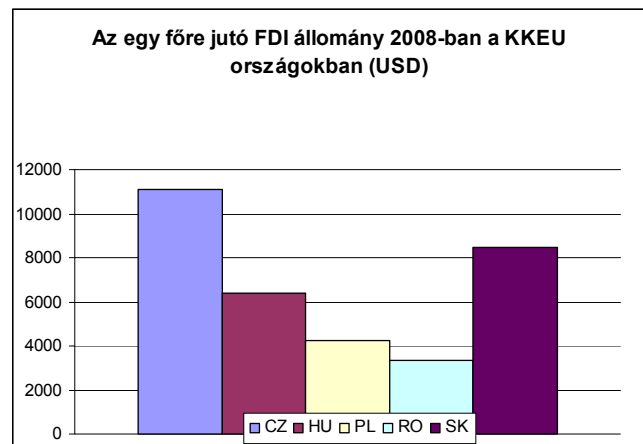
A külföldi tőkebeáramlás üteme az egyes közép-kelet-európai országokban eltérő volt, de mára már nagyjából kiegyenlítődték azok az eltérések, amelyek a tőkebeáramlás időbeli eltolódása miatt voltak tapasztalhatók. 1990 után Magyarország élen járt a külföldi működőtőke vonzásában. Közvetlenül a rendszerváltás után a hazánkban lévő FDI állomány a GDP 1,55%-a, 1993-ban már 14%-a volt. Csehországban és Szlovákiában csak később, a kilencvenes évek második felében, illetve Szlovákiában elsősorban a 2000-es évtized első felében vett lendületet az FDI beáramlás. Lengyelország és Románia esetében mindvégig alacsonyabb volt az FDI állomány GDP-aránya, mint a többi közép-kelet-európai országban, ami részben ezen országok nagyobb

méretével magyarázható. A következő ábra az FDI állomány alakulását mutatja be a középkelet európai országokban a GDP százalékában.

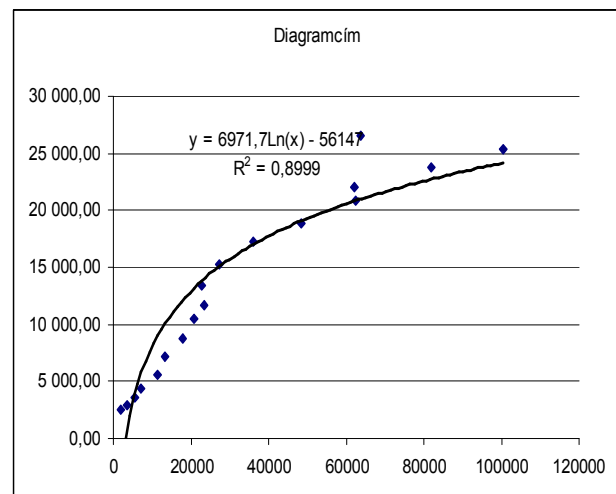
Magyarországon az FDI állomány átlagos bővülési üteme 1990 és 2008 között 30% volt. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy ez az érték szinte kizárólag az 1990 és 1997 közötti rendkívül dinamikus növekedésnek köszönhető (ebben az időszakban az átlagos bővülési ütem 73,6%-volt), mivel az ezt követő időszak már jóval szerényebb (1998 és 2008 között az átlagos bővülés már csupán 1,5%!) volt. Csehországban és Szlovákiában a tőkebeáramlás valamivel később, jórészt az ezredforduló környékén kapott lendületet, de az évtized végére mindenhol megkezdődött a lassulás.

Ha az egy főre jutó adatokat nézzük, akkor már jóval árnyaltabb képet kapunk. Látható, hogy fajlagosan Csehországban és Szlovákiában is több külföldi működőtőke van, mint Magyarországon.

Az FDI állománynak a teljes bruttó tőkefelhalmozáshoz viszonyított aránya viszont Magyarországon a legmagasabb Közép-Kelet Európában. Az UNCTAD adatbázisa szerint Magyarországon az FDI állomány már 1995-ben elérte a teljes beruházások 125%-át, 2007-ben pedig már 347% volt (a második legmagasabb érték Csehországban is „csak” 263%).

A következő ábra a közvetlen külföldi tőkebefektetések állománya és a magyar GDP viszonyát ábrázolja. A diagramra illesztett trendvonal egyenlete bizonyítja, hogy az FDI állomány pozitív hatást gyakorol a magyar GDP-re. Látható ugyanakkor, hogy az illesztett görbe meredeksége idővel csökken, vagyis egyre több FDI állománybővülés szükséges egységnyi GDP-bővüléshez (ha feltételezzük az ok-okozati viszonyt). Ismerve a tőkebefektetések természetét, általánosságban azt lehet mondani, hogy az ország mindaddig vonzó lesz a külföldiek számára, ameddig a befektetett tőke magasabb hozamot biztosít az alternatív befektetéseknél.

A külföldi tőkével kapcsolatban gyakran merül fel az a kérdés is, miszerint Magyarországon a betelepülő cégeknek adott adó- és egyéb kedvezmények egyoldalúan csak a külföldi vállalatokat hozták kedvező helyzetbe. Noha a magyarországi vállalatok támogatási rendszerének nagy része tulajdon-semleges, kétségtelen, hogy a beruházási kedvezményeket – az elvárt nagyságú beruházás-érték miatt – szinte kizárólag külföldi vállalatok tudták igénybe venni. Az is tény, hogy a magyar támogatáspolitikáé gyakran olyan vállalatoknak is adott – olykor jelentős – kedvezményeket, amelyek e kedvezmények nélkül is Magyarországra jöttek volna. Az egyedi beruházási kedvezmények sokszor célt tévesztettek, illetve olyan aránytalan támogatási összegeket képviseltek, amelyek fajlagosan 1 munkahely létrehozását pl. 10 millió forinttal honorálták². Ilyenkor gyakran merül fel a kérdés, ha ekkora összegű támogatások a hazai kkv-knak adtak volna, mennyi munkahelyet tudtak volna teremteni.

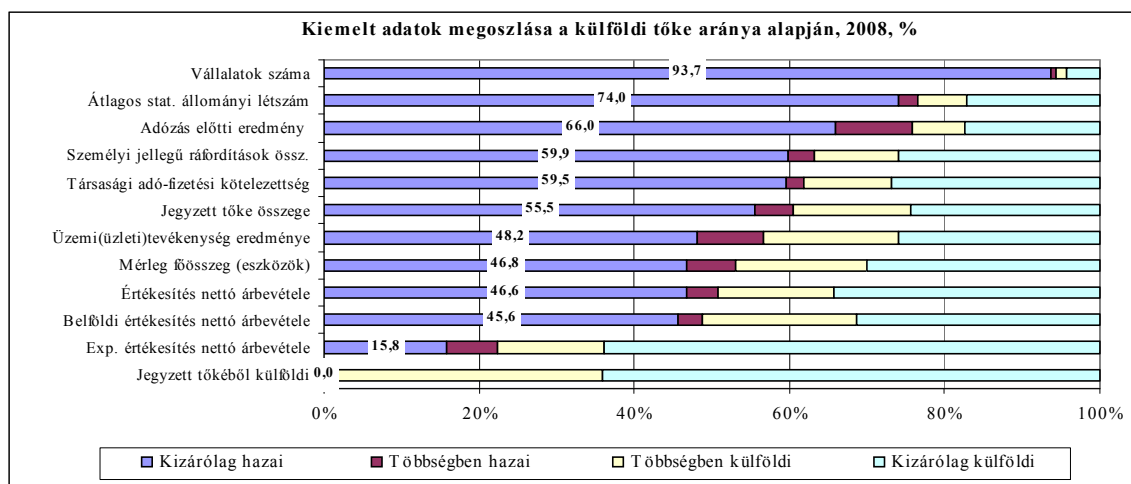
Mindenesetre kellő fenntartással kell kezelni azokat a híreket, amelyek arról szólnak, hogy a külföldi vállalatoknak adott beruházási kedvezmények megszűnése után ezek a vállalatok a „lábukkal szavaznának”, azaz elhagynák az országot. A beruházások értéke gyakran meg sem térül a kedvezmény időszaka alatt, és a termelőeszközök áttelepítése is olyan költségeket jelentene, hogy csak igazán nagy hozambeli különbségnél éri meg áttelepülni egy másik országba. A regionális gazdaságfejlesztési politika feladata az, hogy az üzleti környezetet vonzóvá tegye. Ez pedig nem csak infrastrukturális, hanem jelentős humán erőforrás-fejlesztést is igényel. Olyan képzéseket kell folytatni a vállalatokkal közösen, amely képes a piaci igényeknek megfelelő humán erőforrás fejlesztésre. Ez pedig jelentős beruházásokat indukál a hazai K+F-be. Mindez elősegíti, hogy a jelenlegi állapot ne csupán fenntartható, hanem bővíthető legyen.

3.2. A külföldi tőkével működő vállalatok gazdasági mutatói

2008 végén a külföldi és külföldi többségű vállalkozások részaránya a cégek számából 5,7%, a cégek átlagos statisztikai létszámából 23,6% volt. Az arányszámok mutatják, hogy ebben a két fontos szektorjellemzőben a hazai többségű cégek dominanciája az elmúlt két évtizedben is egyértelműen megmaradt – az elsőben (részben a „cégesedési” folyamat következtében) erősödött, a foglalkoztatottak számát illetően valamelyest gyengült (1996-ban 80,2%, 2002-ben 77,3%, 2008-ban 76,4%).

---

² ÁSZ (2008)

A külföldi tőkével működő cégek, közülük is elsősorban a kizárólagosan külföldi tulajdonúak előretörése az exportban volt a leglátványosabb. 2008-ban a 100%-ban külföldi tulajdonú cégek szállították külföldre a – számvitel szerinti – export 63,9%-át, a külföldi többségben lévő cégek további 13,8%-át. A magyar kivitel 77,7%-a, több mint háromnegyede valamilyen módon a külföldi tőkéhez köthető.

A hazai többségű cégeknek a kivitel 6,5%-a, a kizárólag hazai tulajdonúaknak pedig 15,8%-a jutott. Az 1996-2008 közötti éveket a többségi hazai tulajdonú cégek exportrészesedésének nagymértékű csökkenése (-20 százalékpont) és a 100%-ban külföldiek térnyerése (+24 százalékpont) jellemezte. A belföldi értékesítésben is erőteljesen növekedett a külföldi többségű vállalkozások részesedése: az 1996. évi 30%-os arány 2008-ra 51%-ra emelkedett. Miután mindkét értékesítési irányban a kizárólag, vagy többségben külföldi cégek terjeszkedése volt jellemző a hazai többségi tulajdonban működtetett vállalkozások rovására, az árbevétel egészében pozíciójuk jelentősen, mintegy 15 százalékponttal erősödött, és részarányuk az 1996. évi 35%-ról 2008-ban 49%-ra emelkedett.

Az egy főre jutó nettó árbevétel – a vállalkozások termelékenysége – a kizárólagos és a többségi külföldi tulajdonú vállalatokban lényegesen magasabb, mint a főképpen hazai tőkével működőknél:

1. táblázat: Egy főre jutó árbevétel (Ft/fő)

Kategóriák a külföldi tőke aránya alapján	1996	2002	2008	2002/1996	2008/2002	2008/1996
	ezer Ft/fő			bázisindexek		
Kizárólag hazai	5 214	12 648	19 182	243	152	368
Többségben hazai	12 016	27 191	51 730	226	190	431
Többségben külföldi	10 492	34 626	69 834	330	202	666
Kizárólag külföldi	15 491	35 730	61 214	231	171	395
Összes	7 203	18 305	30 441	254	166	423

A különbség az egyes méretkategóriák között az egy főre jutó árbevételben 1996 óta nem változott számottevően – 2008-ban a kizárólag külföldi vállalkozások mutatója éppúgy durván háromszorosa a kizárólag hazaiak mutatójának, mint volt 1996-ban. Az egy főre jutó árbevételben a leglátványosabb javulást a többségi külföldi vállalkozások érték el.

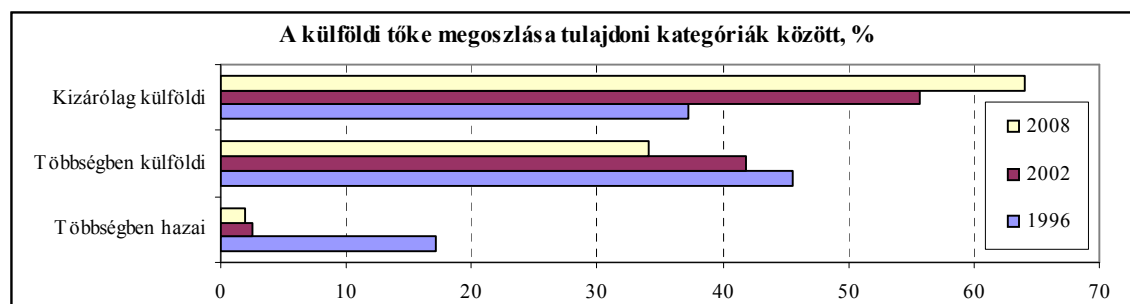
A külföldi többségű vállalkozásoknál a relatíve magas egy főre jutó árbevételhez – a többségi hazaiakhoz képest – magas egy főre vetített személyi jellegű ráfordítás tartozik:

2. táblázat. Egy főre jutó személyi jellegű ráfordítás (Ft/fő)

Kategóriák a külföldi tőke aránya alapján	1996	2002	2008	2002/1996	2008/2002	2008/1996
	ezer Ft/fő			bázisindexek		
Kizárólag hazai	707,3	1571,4	2393,5	222,2	152,3	338,4
Többségben hazai	1129,6	2460,3	4071,9	217,8	165,5	360,5
Többségben külföldi	1199,9	3100,5	4927,4	258,4	158,9	410,6
Kizárólag külföldi	1277,8	2918,7	4502,7	228,4	154,3	352,4
Összes	843,0	1923,0	2959,0	228,1	153,9	351,0

A kizárólag hazai vállalkozások egy főre jutó személyi jellegű ráfordításai nemcsak viszonylag alacsonyok (a kizárólag külföldiekének felét kevéssel haladják meg), de lassabban is növekedtek, az olló nyílt a két csoport mutatója között.

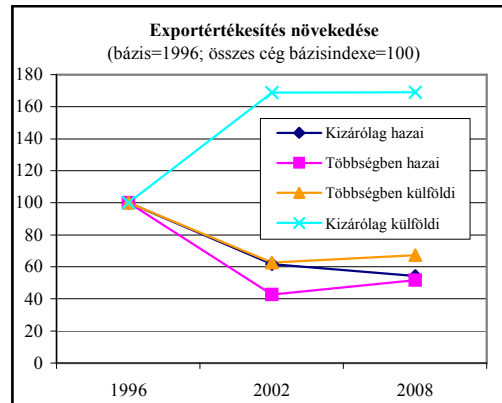
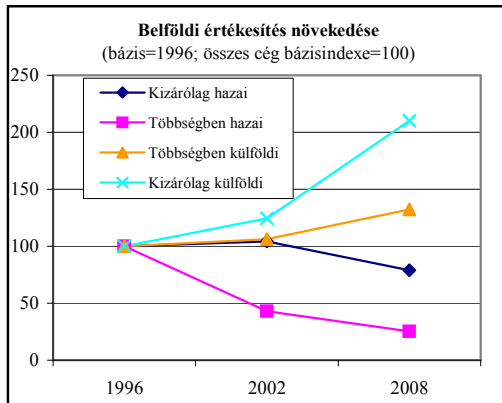
Az árbevétel előállításához azokban a vállalkozásokban, amelyekben jelen van külföldi tőke, nemcsak viszonylag magas személyi ráfordítás tartozik, de a vállalkozásokban felhalmozott eszközök/források (mérleg-főösszegek) egy főre vetített összege is sokkal magasabb volt a 2008-ban, mint a kizárólag hazai tulajdonú vállalkozásoknál.

Figyelemre méltó, hogy a külföldi működő-tőke egyre inkább a kizárólagosan külföldi tulajdonú vállalkozásokba koncentrálódik: az elmúlt másfél évtizedben fokozatosan csökkent a vegyes-vállalatok részesedése és növekedett a tisztán külföldi kézben lévőké.

A belföldi és az exportértékesítésnek – az összes cég átlagához mért – alakulása megerősíti, hogy az átlagost meghaladó dinamizmus 1996 és 2008 között elsősorban a 100%-ban külföldi tulajdonban lévő vállalkozásokat jellemezte (ebből következik részarányuk növekedése), azaz

az ebbe a tulajdoni kategóriába tartozó vállalkozások húzták erőteljesen felfele az árbevétel növekedési ütemét.

A külföldi tőke 42%-a feldolgozóipari, 14%-a kereskedelmi vállalatokban működött 2008-ban (pénzügyi szektor nélkül) – ez a feldolgozóiparban a jegyzett tőke 68%-át, a kereskedelemben 50%-át tette ki.

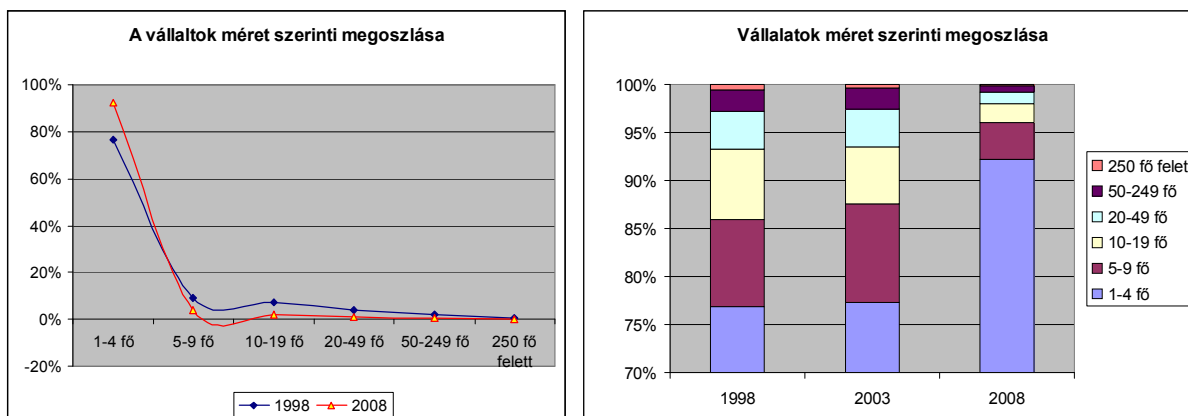
A feldolgozóipari ágazatok közül 2008-ban 90% feletti volt a külföldi tőke aránya a közúti járműgyártásban, a villamos berendezések gyártásában, valamint a számítógép, elektronikai és optikai termékek gyártásában; 80% feletti a gumi- és műanyagtermékek gyártásában; 70% felett a nem fém ásványi termékek és a fémalapanyagok gyártásában. Az ágazati felsorolásból is következik, hogy a külföldi tőke szerepe meghatározó a magyar kivitel alakulásában.

4. A magyar gazdaság vállalati méret szerinti szerkezetének alakulása

4.1. Főbb tendenciák

A vállalati szerkezetben az elmúlt egy évtizedben jelentős szerkezetváltozás következett be: megnőtt az 1-4 főt foglalkoztató mikro-vállalkozások száma, míg az 5 fő felett foglalkoztató vállalatok relatív gyakorisága jelentősen csökkent. Ez tovább erősítette a behorpadt vállalati struktúrát, amelyet a közepes vállalatok hiánya jellemez.

Különösen a mezőgazdaságban, kereskedelemben és az oktatásban ment végbe jelentős bővülés a kisvállalkozások körében. A legszignifikánsabb szerkezetváltozás az ingatlanügyek és gazdasági szolgáltatások szektorban, valamint az egészségügyi ellátás nemzetgazdasági ágazatban ment végbe (ez utóbbit nyilván a háziorvosi praktizálás liberalizálása okozta). A szerkezeti átalakulást vizsgálva kijelenthető, hogy a KKV-k tényérése elsősorban a munkaerő-intenzív szolgáltatások iparágakban következett be.

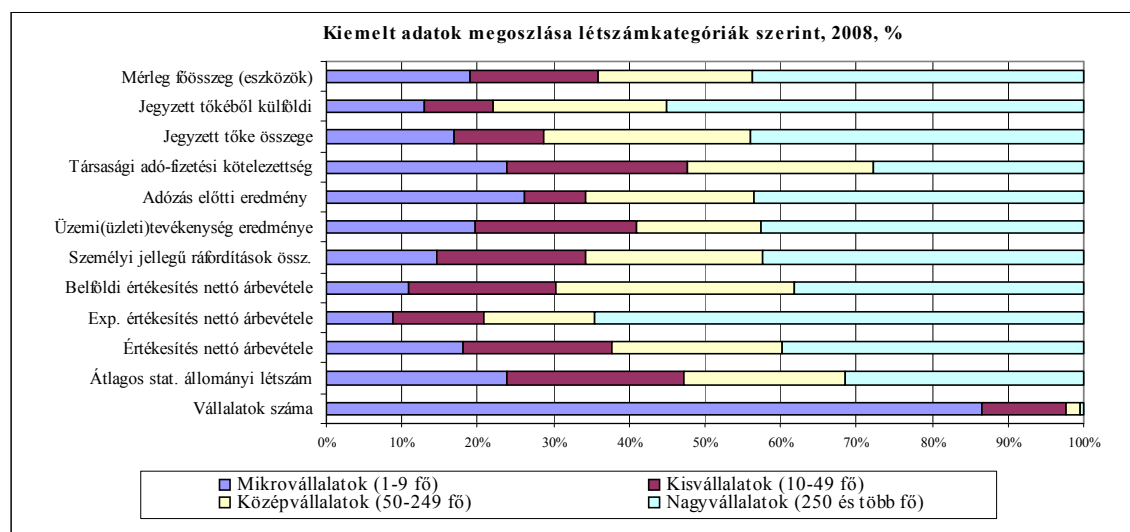
Noha ez a vállalati méret-szerkezet nem tekinthető egészségesnek, maga a jelenség, illetve az irány, nemzetközileg is megfigyelhető. Ezt támasztja alá Rossi-Hansberg és Wright (2007) tanulmánya is, amely kimutatta, hogy az ipárgspecifikus humántőke akkumulációja a vállalatméretek statisztikai értelemben vett szórásának növekedését okozza, mivel a folyamatos specializáció a fejlett államokban a kis vállalatok számának gyors növekedésében, és ezzel párhuzamosan 1-2 domináns nagyvállalat kialakulásában nyilvánul meg. Rossi-Hansberg és Wright (2007) szerint mindez egy olyan gazdaság kialakulását eredményezi, ahol a szolgáltatási szektorban egy nagyvállalat dominál, a versenyzői szegélyt pedig folyamatosan növekvő számú, különböző iparágakból érkező, kkv alkotja, melyek beszállítóként működnek (például egy supermarket-lánc, valamint számos pékség, elektronikai cikk-importőr, varroda stb.).

4.2. Helyzetkép és tendenciák a vállalati pénzügyi adatok alapján

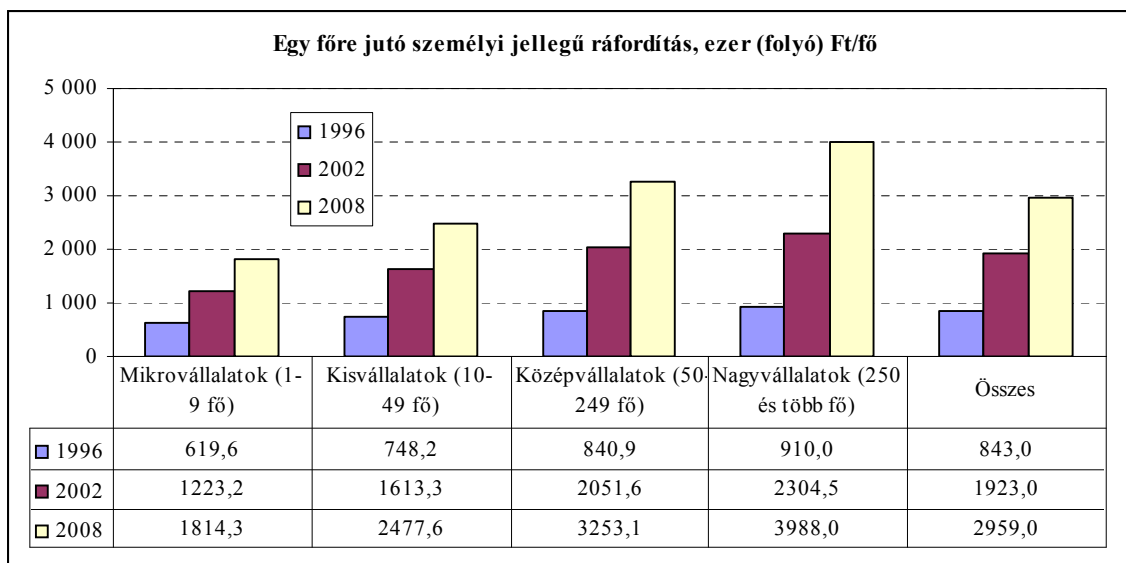
A profitorientált (nem-pénzügyi) vállalati szektor struktúráját vállalatméret szerint a kettős könyvvitelt alkalmazó vállalkozások néhány mérleg- és eredmény-kimutatás adata alapján mutatjuk be.

A vállalkozásokat átlagos állományi létszámuk alapján kategorizáltuk. A megfelelő adatisztítás (a nem működő, illetve adathiányos vállalatok elhagyása) után a vizsgálathoz rendelkezésre álló adatállományban, 2008-ban 226 ezer, 2002-ben 143 ezer, 1996-ban 70 ezer vállalkozás maradt.

2008-ban a vizsgált vállalkozások túlnyomó többsége (86,5%) mikro-vállalkozás (állományi létszám 1-9 fő között) volt, míg a kisvállalatok száma 11,1%-ot, a közepeseké 2,0%-ot, a nagyvállalatoké mindössze 0,4%-ot tett ki. Az utóbbiak körébe tartozó 794 vállalat részaránya a létszámból 32%-ot, az exportból 65%-ot, az összes eszközből (mérleg-főösszegből) 44%-ot, a külföldi (jegyzett) tőkéből 55%-ot ért el.

A mikro-, kis- és középvállalatok együttes pozíciója 2008-ban a foglalkoztatásban (68,5%) és a személyi jellegű ráfordításokban (57,6%) volt magas. A különbség a két részarány között jelzi, hogy a személyi ráfordítás egy főre a nagyvállalatok körében magasabb, mint a kisebb méretű vállalkozásoknál. A fajlagos mutató – egy főre jutó személyi jellegű ráfordítás, amely a béreket, a bérjárulékokat és az egyéb bérjellegű kifizetéseket egyaránt magában foglalja – a vállalatméret növekedésével párhuzamosan emelkedik: mikro-vállalkozások fajlagos mutatója 1,8 millió Ft/fő, a kicsiké 2,5, a közepeseké 3,3 és a nagyvállalatoké 4,0 millió Ft/fő volt. A nagyobb vállalatok magasabb egy főre jutó személyi jellegű ráfordítása nem új keletű jelenség:

A vizsgált mintegy másfél évtizedben a különbség az egyes méretkategóriák között az egy főre jutó ráfordításokat illetően növekedett. A növekedés a magasabb méretkategóriákban nagyobb volt: az 1996-ra vonatkozó értékeket 100-nak tekintve, 2008-ban az indexek a fenti ábra sorrendjében: 293, 331, 387, 438 és 351.

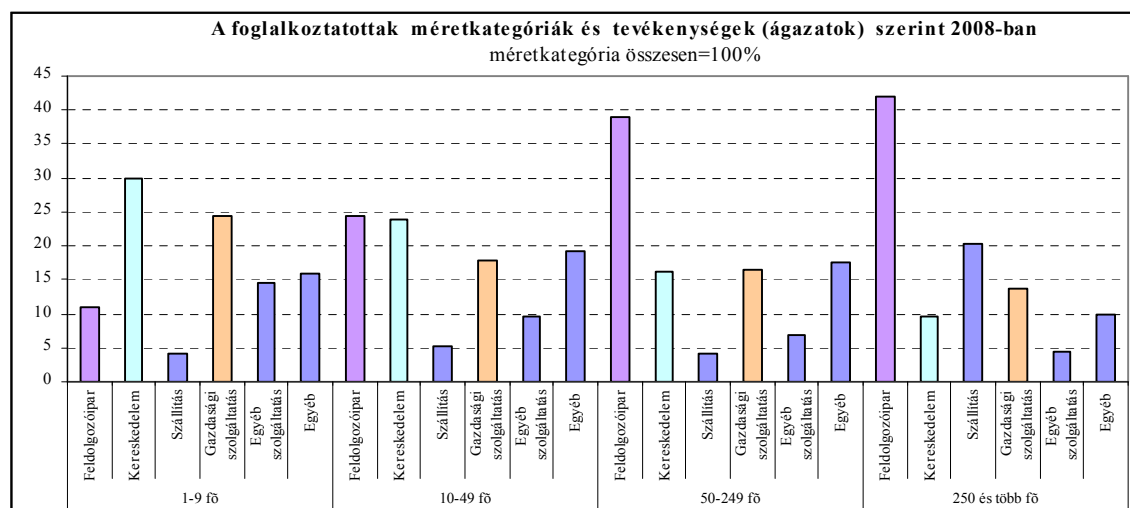
A foglalkoztatottak, valamint a személyi jellegű kifizetések (benne a bérek és bérjárulékok) megoszlása a különböző méretű vállalatok csoportjai között alátámasztja, hogy a bérjárulékcsoökkentés kedvez a vállalati szektor egészének. Egyrészt pozitív hatással bír a munkaigényesebb tevékenységet folytató (főképpen hazai tőkével működő) kis- és középvállalatok gazdálkodására, mivel növelheti a versenyképességet (az alacsonyabb költség révén), vagy/és fehérrítheti a bérfizetést, valamint – kereslet megléte esetén – könnyítheti a létszám megtartását/bővítését. Másrészt a járulékcsoökkentés egyértelműen kedvező a relatíve magas egy főre jutó személyi ráfordítással termelő nagyvállalatoknak is.

A vállalati adatok elemzése azt mutatja, hogy 1996 és 2008 között nem csak a kisvállalkozások száma bővült látványosan (miközben a nagyvállalatok száma csökkent), hanem minden méretkategóriában (beleértve a nagyvállalatokat is) csökkent a foglalkoztatottak átlagos száma. Ez a vállalati szektor fragmentáltságának erősödésére utal, ami alapjában véve kedvezőtlen fejlemény, ugyanakkor a gazdaság tevékenységi struktúrájának változását is jelzi.

3. táblázat: Átlagos méret a foglalkoztatottak száma alapján

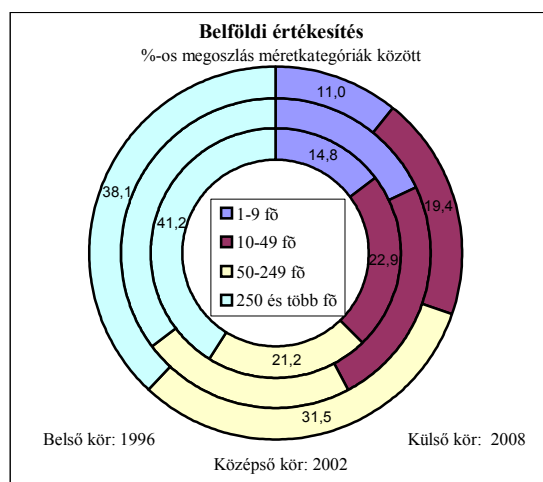
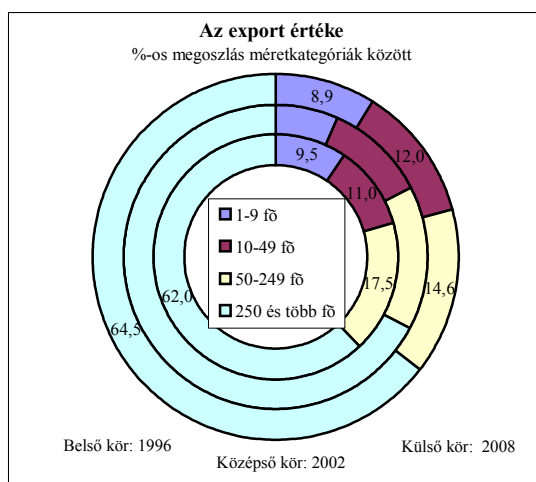
Évek	1-9 fő	10-49 fő	50-249 fő	250 és több fő	Összes
	fő/vállalat (statisztikai állományi létszám/vállalatok száma)				
1996	3,1	20,9	103,3	899,3	26,7
2002	2,8	20,0	100,8	873,4	14,0
2008	2,6	19,5	97,9	829,6	9,3

A szolgáltatások gazdasági súlyának növekedésével – az üzleti és személyi szolgáltatások területén egyaránt – szaporodnak a kisméretű vállalkozások, a foglalkoztatottakból egyre többen dolgoznak viszonylag kisméretű szolgáltató cégeknél. Az alábbi ábra az egyes méretkategóriákba sorolt vállalkozásoknak a megoszlását mutatja 2008-ban a végzett fő tevékenység alapján.

A mikro-vállalkozásokban a foglalkoztatottak többsége a kereskedelemben (30%) és a gazdasági (üzleti) szolgáltatásokban (25%) dolgozik, míg a közép- és nagyvállalatok körében a kimagasló foglalkoztató a feldolgozóipar (39, illetve 42%-kal).

A némileg csökkenő számosság ellenére a nagyvállalatok a belföldi és az exportértékesítésben (ingadozásokkal) tartják pozíciójukat: Az exportban meghatározó, csaknem kétharmados súlyuk van. A belföldi értékesítésben a nagyok részesedése 40% körül ingadozik, bár az arányok inkább – kismértékben ugyan, de – a kisebb vállalkozások javára változnak – általánosságban a kisebb vállalkozások piacszerzési esélyei jobbak belföldön, mint külföldi piacokon.

A vállalatok alaptevékenységének jövedelmezősége alacsony. Az üzemi (üzleti) eredmény az árbevétel %-ában (EBIT szintű jövedelmezőség) 2008-ban 4,0% volt szemben a 2002. évi 4,1%-kal és az 1996. évi 3,5%-kal.. Feltűnő azonban, hogy a mikro-vállalkozások mutatója 1996-hoz képest mind 2002-ben, mind 2008-ban emelkedett. A kisvállalatoké 2002-höz viszonyítva stagnált (4,3%), a közepeseké romlott (4,4%-ról 2,9%-ra), a nagyvállalatoké pedig javult (4,1%-ról 4,3%-ra). Az adózás előtti eredmény az árbevétel %-ában még alacsonyabb szintű jövedelmezőséget mutat, miután a pénzügyi műveletek kiadásai rendszerint meghaladják a pénzügyi bevételekét.

4. táblázat: Jövedelmezőség*

Évek	Méretkategóriák				Összes
	1-9 fő	10-49 fő	50-249 fő	250 és több fő	
Üzemi eredmény/árbevétel (EBIT-szintű jövedelmezőség)					
1996	2,1	2,8	3,6	4,1	3,5
2002	3,7	4,3	4,4	4,1	4,1
2008	4,4	4,3	2,9	4,3	4,0
Adózás előtti eredmény /árbevétel (EBT-szintű jövedelmezőség)					
1996	1,5	1,9	2,4	2,3	2,1
2008	3,6	1,0	2,5	2,7	2,5

* A mutatót az összesített eredmény (nyereségek+veszteségek) és az összesített árbevétel hányadosaként számítottuk.

A vállalkozások termelékenység mutatója (egy főre jutó - folyó áras - árbevétele) a vállalati méret növekedésével párhuzamosan dinamikusabban emelkedett mind 1996, mind 2002 bázisán, a dinamizmusbeli különbség azonban 2002 és 2008 között jelentősen csökkent.

5. táblázat: Egy főre jutó árbevétel (Ft/fő) változása

Méretkategóriák	2002 1996 bázisán	2008 2002 bázisán	2008 1996 bázisán
1-9 fő	1,50	1,28	1,93
10-49 fő	1,93	1,44	2,77
50-249 fő	2,69	1,95	5,23
250 és több fő	3,15	1,95	6,13
<i>Összes</i>	<i>2,54</i>	<i>1,66</i>	<i>4,23</i>

Az átlagok mögött – akár a teljes, akár az egy főre jutó árbevételt tekintjük – az egyes méretkategóriákban nagyon különböző növekedési potenciállal rendelkező vállalkozások vannak. Egy, a közelmúltban készített Kopint-Tárki tanulmány (Palócz-Nagy, 2009) – a 2003-2007-ben folyamatosan működő vállalkozások mintáján – részletesen vizsgálta, hogy milyen a különböző tempóban növekvő vállalkozások aránya (többek között) az egyes méretkategóriákban. A vállalatméretet tekintve kiderült, hogy az egyes növekedési kategóriákba tartozó vállalatok részaránya nagyon hasonló az egyes méretkategóriákban, azaz a kisvállalkozások körében éppúgy megtalálható a kiemelkedően dinamikus vállalatcsoport, mint a közép- és nagyvállalatok között. Ezek a vállalkozások különös figyelmet, támogatást érdemelnek.

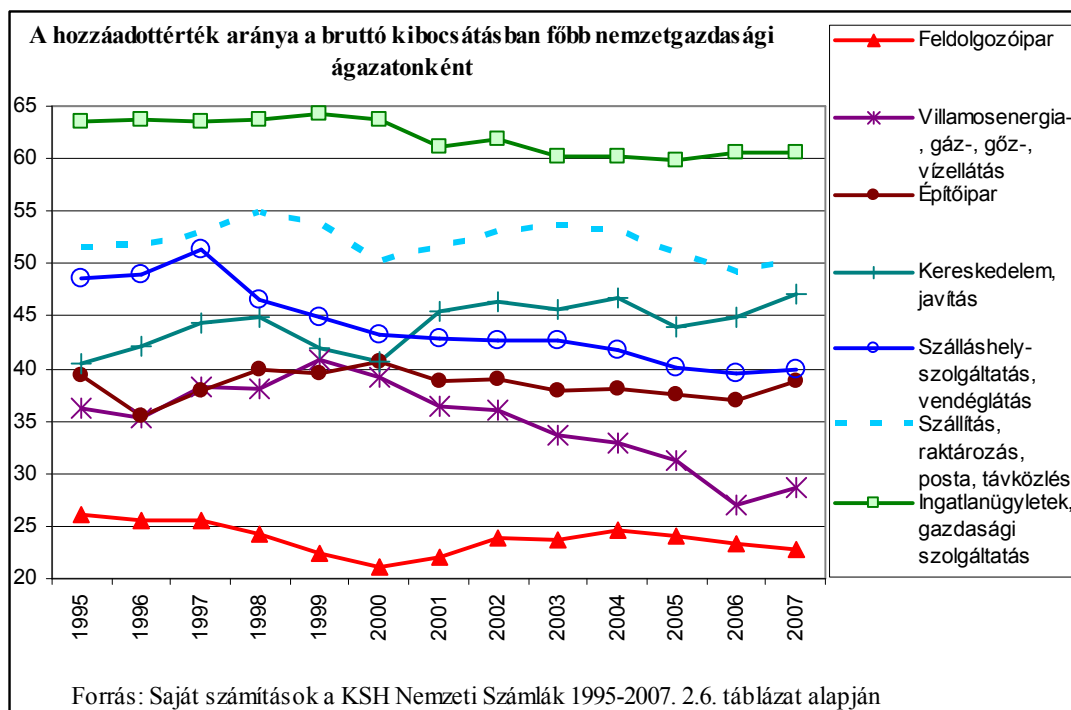

5. Az ágazatok hozzáadottérték-termelési képességének változásai

A bruttó hozzáadott érték aránya a bruttó kibocsátásban az egyes ágazatok között belül erősen ingadozik. Ez a mutató azt jelzi, hogy a teljes kibocsátáson belül az egyes ágazatok mennyi új értéket hoznak létre, és mennyi a termelő-felhasználás.

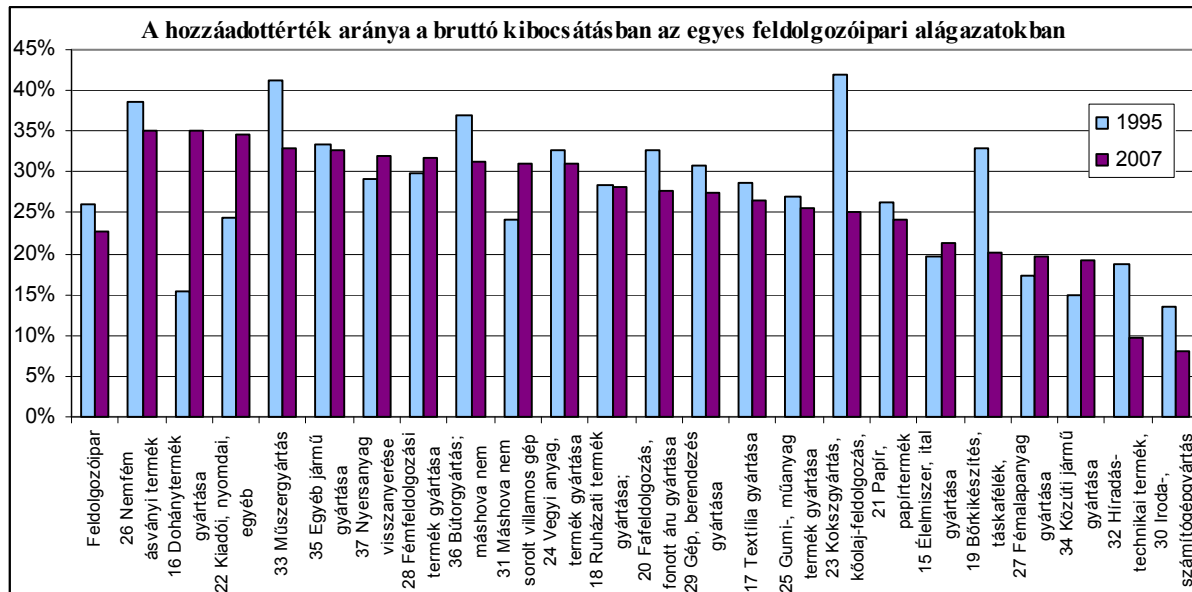
Bruttó kibocsátás= termelő-felhasználás + hozzáadott érték.

Az ágazatok közül értelemszerűen a legmagasabb a bruttó hozzáadott érték tartalom a szolgáltató szektorokban, és a legalacsonyabb a feldolgozóiparban. A feldolgozóipar hozzáadott-értéke 1995-2007 között – némi ingadozással – a bruttó kibocsátás nagyjából egynegyedét tette ki, miközben ugyanez az arány a gazdasági szolgáltatások ágazatban meghaladta a 60%-ot. Kifejezetten alacsony, és csökkenő tendenciája volt a bruttó kibocsátás hozzáadott-érték tartalma az elmúlt évtizedben a villamos energia, gőz-gáz szolgáltató ágazatban. Hasonlóképpen csökkenő volt a hozzáadottérték-arány a szálláshelyszolgáltatás-vendéglátás ágazatban az elmúlt évtizedben.

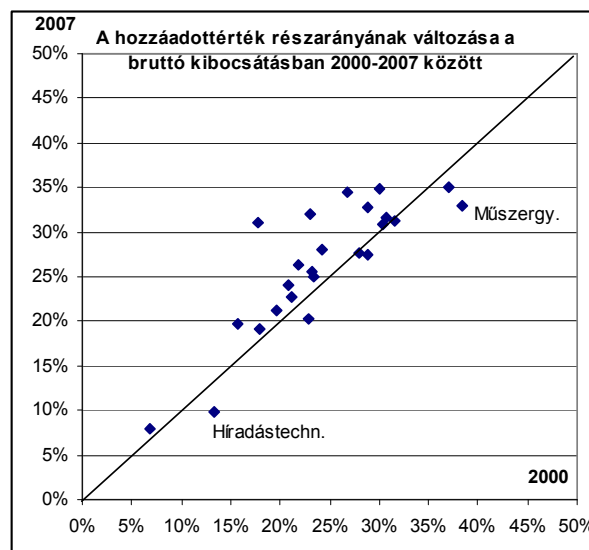
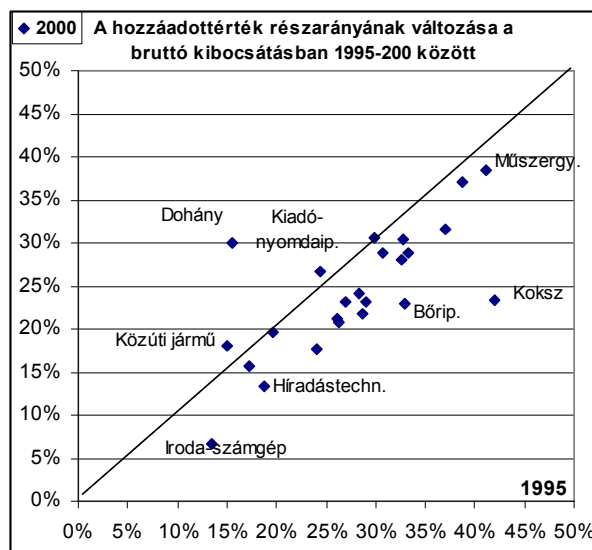
A hozzáadott-érték aránya a bruttó kibocsátásban az egyes ágazatokban jelentős mértékben determinált a technikai-technológia adottságok, azaz a munkaigényességi mutatók által. Ezért inkább az egyes ágazatokon belül elmozdulásokra érdemes koncentrálnunk, amelyek a hozzáadott-érték tartalom *változását* mutatják. A következőkben ezt elemezzük a feldolgozóipar egyes alágazatai vonatkozásában.

1995-2007 között a feldolgozóipar összesített hozzáadott-érték tartalma a bruttó kibocsátás 26%-áról a 22,5%-ra csökkent. Az ágazatok többségében hasonló tendencia figyelhető meg, bár vannak kivételek is: a dohánytermékek gyártása, valamint a kiadói, nyomdai tevékenység terén például kifejezetten határozottan nőtt a hozzáadott-érték tartalom, és az élelmiszeripar és a közúti jármű gyártásban is ilyen kedvező tendencia tapasztalható. Fegyelemre méltó, hogy a feldolgozóipar két zászlóshajója e téren nem csak az utolsó helyen kullog, hanem a vizsgált 12 év alatt erőteljesen romló irányzatot mutatott.

Ha ezt a viszonylag hosszú az időszakot két szakaszra bontjuk (1995-200 és 2000-2007 közötti időszakra, akkor a valamivel árnyaltabb képet kapunk. Az alábbi két ábra a jelzett két időszakban mutatja a hozzáadott-érték tartalom változását: a 45 fokos tengelytől jobbra elhelyezkedő ágazatokban csökkent a hozzáadott-érték tartalom, a balra található tartományban elhelyezkedőknél pedig emelkedett. Az ábrák egyértelműen jelzik, hogy az 1995-2000 közötti időszakban jellemzően csökkent a feldolgozóipari ágazatok bruttó kibocsátásának hozzáadott-érték tartalma. Lényegében mindössze 3 ágazat található a „javuló” tartományban: ezek a dohányipar, a közúti járműgyártás, és a kiadói-nyomdai tevékenységek. A többi ágazat hozzáadott-érték tartalma az 1995-2000 közötti időszakban stagnált vagy csökkent.

2000-2007 között ezzel szemben inkább javuló tendencia figyelhető meg: néhány ágazat kivételével – sajnos ezek között található a híradástechnika és a műszergyártás ágazat is – jellemzően a hozzáadott-érték tartalom emelkedése figyelhető meg.

Természetesen ezekből az adatokból nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, mivel a hozzáadott-érték tartalom gyakran éppen a gépesítés, a technológia fejlesztés eredményeként csökken, más kor viszont a magas termelő-felhasználás az egyszerű összeszerelő tevékenységek jelenlétére utal.

6. táblázat: A feldolgozóipari alágazatok hozzáadott-érték-tartalma (a 2007. évi rangsor alapján rendezve)

Ágazat	1995	2000	2007
Feldolgozóipar összesen	26,1%	21,1%	22,8%
26 Nemfém ásványi termék gyártása	38,7%	37,1%	35,0%
16 Dohánytermék gyártása	15,4%	30,0%	34,9%
22 Kiadói, nyomdai, egyéb sokszorosítási tevékenység	24,4%	26,7%	34,5%
33 Műszergyártás	41,1%	38,4%	32,9%
35 Egyéb jármű gyártása	33,3%	28,9%	32,7%
37 Nyersanyag visszanyerése hulladékból	29,0%	23,1%	31,9%
28 Fémfeldolgozási termék gyártása	29,9%	30,6%	31,7%
36 Bútorgyártás; máshova nem sorolt feldolgozóipari termék gyártása	37,0%	31,6%	31,2%
31 Máshova nem sorolt villamos gép gyártása	24,1%	17,7%	31,0%
24 Vegyi anyag, termék gyártása	32,7%	30,4%	30,9%
18 Ruházati termék gyártása; szőrmekikészítés, -konfekcionálás	28,4%	24,2%	28,1%
20 Fafeldolgozás, fonott áru gyártása	32,6%	28,0%	27,7%
29 Gép, berendezés gyártása	30,8%	28,8%	27,5%
17 Textília gyártása	28,6%	21,8%	26,4%
25 Gumi-, műanyag termék gyártása	26,9%	23,2%	25,5%
23 Kocszgyártás, kőolaj-feldolgozás, nukleáris fűtőanyag gyártása	41,9%	23,3%	25,0%
21 Papír, papírtermék gyártása	26,3%	20,8%	24,1%
15 Élelmiszer, ital gyártása	19,7%	19,7%	21,2%
19 Bőr-kikészítés, táskafélék, szíjzat, lábbeli gyártása	32,9%	22,9%	20,2%
27 Fémalapanyag gyártása	17,2%	15,6%	19,7%
34 Közúti jármű gyártása	15,0%	18,0%	19,1%
32 Híradás-technikai termék, készülék gyártása	18,8%	13,3%	9,8%
30 Iroda-, számítógépgyártás	13,4%	6,8%	8,0%

5. A gazdasági szerkezet és a foglalkoztatás: társadalmi fenntarthatóság

A foglalkoztatási helyzet egyértelműen a társadalmi fenntarthatóság egyik legfőbb tényezője, hiszen a népesség aktív korú, de a (legális) foglalkoztatáson kívül rekedt része az, amelyet mindenekelőtt fenyeget az elnyomorodás és a társadalom szövetéből való kihullás veszélye. A foglalkoztatottsági szint tehát nem csupán az ellátórendszerek fenntarthatósága (eltartók és eltartottak aránya), hanem általában a társadalom kohéziójának a szempontjából is sorsdöntő.

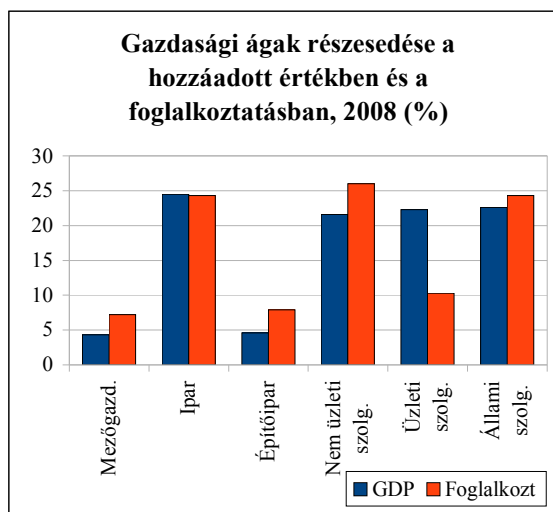
Ha összevetjük a nemzetgazdasági ágaknak a GDP-ben és a foglalkoztatásban betöltött szerepét (2008-as Eurostat-adatok alapján), akkor azt találjuk, hogy a foglalkoztatást illetően három ágazat súlya kiemelkedő: az iparé, a nem üzleti jellegű szolgáltatásoké (mint a szállítás, kereskedelem), illetőleg az állami szektor által dominált ágazatoké (közigazgatás, oktatás, stb.). Egy olyan esetben tehát, amikor az ágazatok foglalkoztatási szintje azonos ütemben változik, akkor a fenti három ágazatban nőne vagy csökkenne a legnagyobb mértékben a foglalkoztatottak abszolút száma.

Természetesen az ágazatok foglalkoztatottjainak száma nem azonos ütemben növekszik.

Elvben a munkaigényes ágazatokban a

kibocsátás egységnyi növekedése a foglalkoztatottak számának nagyobb növekedését idézi elő. Mármost az a három ágazat, amelynél a foglalkoztatásban betöltött szerep lényegesen nagyobb, mint a GDP-ben való részesedés, a mezőgazdaság, az építőipar, illetve a nem üzleti szolgáltatások – ezek lennének tehát a relatíve munkaigényes ágazatok. Ezzel szemben pl. az üzleti szolgáltatások foglalkoztatáshoz való hozzájárulása jóval kisebb, mint a hozzáadott értékben való részesedése.

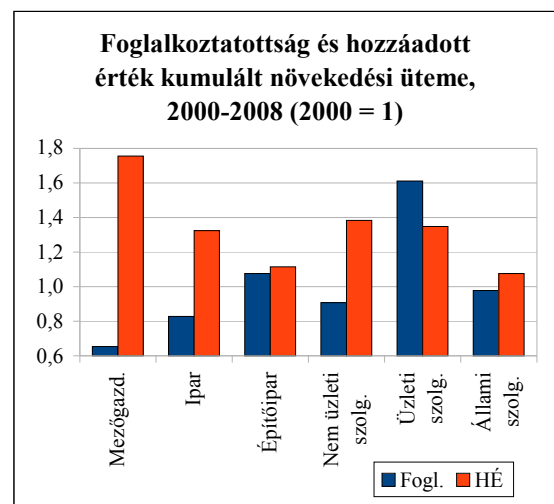
Ám az elmúlt évtized során a foglalkoztatottság növekedése nem okvetlenül az ily módon munkaigényesnek minősíthető ágazatokban bővült a legjelentősebb mértékben. Ehhez egyebek mellett az is hozzájárult, hogy egy adott pillanatban a hozzáadott értékben és foglalkoztatottságban való részesedés egymáshoz való viszonyát erősen befolyásolja az adott ágazat bérszintje. Így az üzleti szolgáltatások azért minősülnek „kevésbé munkaigényesnek” más ágazatoknál, mivel ott a magas bérszint (és magas profitabilitás, ld. pénzügyi ágazat) miatt a kimutatott hozzáadott érték is igen magas.

Az elmúlt évtized során 2006 volt a csúcsev az összes alkalmazottak számát tekintve. 2000 és 2006 között két nemzetgazdasági ág volt nettó „munkaerő-leadó”, az ipar és a mezőgazdaság. Az ipar esetében ez egyáltalán nem meglepő, hiszen ez az ágazat, ahol a leginkább érvényesül a munkatermelékenység állandó növekedése. Az ipar munkaerő-leadó szerepe évtizedek óta ismert, globális tendencia. Így aztán hiába nőtt az ipari hozzáadott érték jelentős mértékben, az iparban alkalmazottak száma 2000-től hat év alatt 11%-kal, nyolc év alatt pedig 17%-kal esett vissza.³

A mezőgazdaság esete első látásra kevésbé tűnik magától értetődőnek. Az ágazat részesedése (a viszonylag nagyszámú önfoglalkoztatottat beszámítva) 13% volt 2000-ben, ami 2006-ra 7,9%-ra zsugorodott, majd 2009-re 7,2%-ra esett vissza – az alkalmazottak száma 2006-ig közel 30%-kal esett vissza – annak ellenére, hogy a mezőgazdasági hozzáadott érték (hektikus ingadozás mellett is) lényegesen magasabb volt az évtized második felében, mint 2000-ben. Valójában az évtized során a mezőgazdasági hozzáadott érték kumulált növekedése volt a legnagyobb az összes ágazat közül, ehhez képest az alkalmazotti létszám is a legnagyobb mértékben esett vissza. Vagyis, noha az agrárium még 2008-ban is relatíve „munkaigényes” ágazatnak mutatkozott, az iparnál is nagyobb mértékben csökkentette munkaigényét az idő előrehaladtával. Ez többek között a koncentrációt, a kevésbé versenyképes kistermelők folytatódó kihullását tükrözi, de nem csak azt (elvégre nem csak az önfoglalkoztató agrártermelők, hanem a mezőgazdasági alkalmazottak száma is visszaesett). Más, újonnan keletkezett foglalkoztatási lehetőségek híján e folyamat nyilvánvalóan kedvezőtlen a vidék társadalmi állapotát illetően.

A többi nemzetgazdasági ág létszáma – legalábbis 2000 és 2006 között – növekedett. Az építőipari alkalmazottak száma 2006-ban 22%-kal magasabb volt, mint 2000-ben, igaz, ez a bővülés a hozzáadott érték 24%-os bővülése mellett ment végbe. 2006 után az építőipari foglalkoztatás (a kibocsátáshoz hasonlóan) visszaesett, de ezzel együtt egyértelmű, hogy ez az ágazat, amelyik – amennyiben épp a növekedés fázisában van – a jelenlegi munkakínálat mellett is képes érdemben hozzájárulni a foglalkoztatási szint növekedéséhez.

³ A hozzáadottérték-adatok és a foglalkoztatottsági adatok összevethetősége érdekében a TEÁOR '03 szerinti létszámadatokat vesszük figyelembe, ezek pedig 2008-ig állnak rendelkezésre.

A nem üzleti jellegű szolgáltatásokban foglalkoztatottak száma mintegy 13%-kal nőtt 2000 és 2006 között, a hozzáadott érték sokkal erőteljesebb, 34%-os növekedése mellett. Vagyis noha ez az ágazatcsoporthat relatíve munkaigényesnek mondható, a munkaigényesség mértéke mintha az időben előrehaladva erősen csökkenne. Ám ez valójában csak az egyik alágazatra, a (TEÁOR '03 szerinti) szállítás, raktározás, posta, távközlés ágazatra érvényes (azon belül is minden bizonnyal leginkább a távközlésre) – az itt mért csökkenés miatt tűnik úgy, mintha az egész ágazat munkaerő-felszívó képessége gyenge lenne növekedési idején, és erősen csökkentené a létszámot stagnálás és visszaesés esetén.

Sajátos módon épp az üzleti szolgáltatások – amelyeket fentebb, mint viszonylag kevésbé munkaigényes nemzetgazdasági ágat jellemeztünk – produkálták az alkalmazotti létszám legnagyobb ütemű növekedését 2000 és 2008 között (ez volt az egyetlen olyan ágazatcsoporthat, amelynél 2006 és 2008 között is tovább nőtt az alkalmazottak száma). Lényegesen gyorsabban nőtt a létszám, mint a hozzáadott érték, és az ágazatcsoporthat munkaerő-felszívó képessége nemcsak a létszámnövekedés ütemét, hanem a növekedés abszolút értékét tekintve is a legnagyobb volt a vizsgált időszakban. A jelentős ütemű létszámbővülés jóformán az ide tartozó összes alágazatban érvényesült, de leginkább a pénzügyi közvetítés és még inkább az ún. egyéb gazdasági szolgáltatás a meghatározó (ez utóbbi többnyire szakmai jellegű – pl. jogi – szolgáltatást foglal magában, de ide tartozik a takarítás is).

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy rövid távon mindenekelőtt a nem üzleti szolgáltatásokba tartozó ágazatok egy része, az építőipar, illetőleg az üzleti szolgáltatások esetében várható, hogy a gazdasági növekedés beindulása esetén képesek lesznek hozzájárulni a foglalkoztatási helyzet javulásához. Ugyanakkor e munkaerő-felszívó hatást részben ellensúlyozni fogja a más ágazatokban leépülő foglalkoztatás, még aránylag jó gazdasági dinamika esetén is. A vidék szempontjából hagyományosan kiemelt jelentőségű mezőgazdaság – hacsak valamilyen drasztikus struktúraátalakulás nem megy végbe, például a jelenleg domináns modellnél jóval munkaigényesebb organikus mezőgazdaság irányába – tartósan a munkaleadó ágazatok közé fog tartozni. (Igaz, az itt foglalkoztatottak viszonylag kis száma miatt makroszinten ez a csökkenő foglalkoztatás kevésbé látványosan járul hozzá a foglalkoztatási helyzet alakulásához, mint az ipari létszám csökkenése. De a kevésbé fejlett vidéki régiókban ez a hatás is jelentős lehet.)

Megjegyzendő, hogy az üzleti szolgáltatásokat leszámítva a potenciálisan munkafelvévő ágazatok alkalmazottai között nagy többségben vannak a fizikai dolgozók. (Ez legkevesbé a kereskedelem, javítás ágazatra érvényes a fizikai alkalmazottak közel 60%-os arányával, de az ágazat hatalmas mérete miatt így is itt foglalkoztatják a legtöbb fizikai dolgozót a szóban

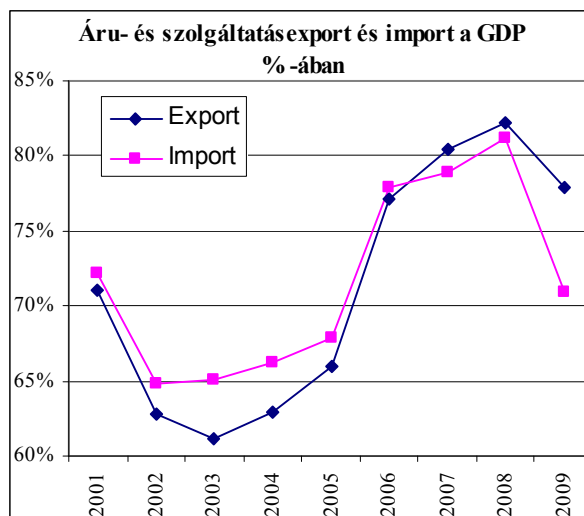
forgó ágazatok közül.) Természetesen a fizikai dolgozók képzettségi szintjében is jelentős eltérések vannak, de fellendülés esetén az építőipar kifejezetten az alacsonyan képzett munkaerő felszívásához képes hozzájárulni, és ez a kereskedelem bizonyos szegmenseire is igaz. Tehát elvben azt mondhatnánk, hogy a magyarországi foglalkoztatási helyzet jelenlegi legneuralgikusabb pontját, a (jelentős számú) nagyon alacsonyan képzett potenciális munkavállalók nagyon alacsony foglalkoztatását épp ezeknek az ágazatoknak a jó konjunkturális helyzete lenne képes érdemben csökkenteni. (Régen e réteg foglalkoztatásához a feldolgozóiparon belül a textilipar is érdemben hozzájárult). Hosszabb távon természetesen a feladat a magyarországi képzettségi struktúra felfejlesztése lenne, aminek nyomán nagyobb mértékben lehetne támaszkodni a szakmai-üzleti szolgáltatások foglalkoztatási potenciáljára.

Ám a fenti gondolatmenet fenntartással kezelendő. Egyrészt ismeretes, hogy az építőipari konjunktúrát az elmúlt évtizedben is jelentős részben az állami építési beruházások határozták meg. Márpedig a magyar fiskális kilátásokra és kényszerekre való tekintettel ez az élénkítési csatorna csak mérsékelten áll rendelkezésre a belátható jövőben. Másrészt fontos körülmény, hogy habár az alkalmazottakat leadó és felvevő ágak mérlege 2000 és 2006 között – mondhatnánk, a „jó években” – pozitív volt, e pozitív mérleg viszonylag csekély maradt, közel sem volt akkora, hogy a rendszerváltás után kialakult feszítő, döntően a polarizációból és az alacsony foglalkoztatásból fakadó társadalmi problémákat látványosan enyhítse. Márpedig sem a világgazdasági helyzet, sem a magyar viszonyok nem indokolják, hogy a belátható jövőben a 2000-es évek első felét számottevően felülmúló konjunktúrával számoljunk.

Fontos továbbá megjegyezni, hogy épp az építőipar, vagy a kereskedelem bizonyos szegmenseiben erőteljes az informális foglalkoztatás, ami a munkavállaló kiszolgáltatottságát, periférikus helyzetének rögzülését eredményezi, vagyis az ezekben az ágazatokban való foglalkoztatottság jó eséllyel éppen azt a fajta társadalomba való integrálódást nem segíti elő kellőképpen, amit kiindulópontként a munkapiacon belülről történő bekerülés fő előnyeként jelöltünk meg. Az informális és törékeny foglalkoztatás visszaszorítására lenne tehát szükség, ráadásul párhuzamosan a nem informális, de ún. atipikus foglalkoztatási módok elterjedésének szorgalmazásával. (Kérdéses például, hogy a részmunkaidő és az otthonmunka nagymértékű kiterjedése nélkül várható-e érdemi pozitív foglalkoztatási hatás a egyes időtartamának lerövidítésétől.)

6. A magyar gazdaság export-import arányának alakulása

Kis nyitott gazdaság lévén, Magyarország erősen függ a külkereskedelemtől. Az export GDP-hez viszonyított súlya számottevően ingadozott az évtized folyamán – ezen belül azonban 2004 és 2008 között folyamatosan nőtt. 2008-ban az áruexport értékének GDP-hez viszonyított aránya közel 70%-os, a (GDP-statisztika által számon tartott) áru- és szolgáltatásexport összesített aránya több mint 80%-os volt. Ehhez hozzá kell tenni, hogy az

import nagyságrendje hasonló – ugyanakkor relatív nagyságukat tekintve az utóbbi évtized során az export teret nyert az importtal szemben, ami nem meglepő, mivel 2003 után jóformán minden évben egyértelműen a nettó export volt a növekedés hajtóereje. Vagyis az export vagy gyorsabban nőtt az importnál, vagy pedig lassabban csökkent az importnál. (Ez utóbbi kategóriába a 2009-es év tartozott, ekkor a nettó export annak ellenére gyakorolt erős pozitív hatást a GDP alakulására, hogy maga az export – és az export GDP-ben való részesedése – visszaesett.) Mivel azonban ez az eltolódás a belső piac lanyha dinamikájának tudható be, nincs szó arról, hogy csökkent volna a magyar export strukturális importfüggősége.

A kérdés, ami ezzel kapcsolatban felmerül: hogyan értékelhetjük a magyar gazdaságnak ezt a nagyfokú külkereskedelmi nyitottságát a fenntarthatóság szempontjából? Magyarország esetében – pusztán méreténél fogva – elkerülhetetlen, hogy a külgazdasági kapcsolatok jelentősebb szerepet játszanak a gazdaság életében, mint mondjuk a nagyobb belső piaccal rendelkező Lengyelország esetében. A külkereskedelem lehetővé teszi és egyben elősegíti a specializációt, és ez a specializáció – „normális” esetben, tehát ha nem eleve előnytelen, pl félgyarmati pozícióból indul – javítja a gazdaság jövedelemtermelő képességét. De az ilyen specializáció *különösen* (bár korántsem kizárólag) a kisebb felvevőpiacú országok esetében olyan gazdasági kapacitások kiépülését eredményezi, amelynek teljes kihasználása lehetetlen a hazai felvevőpiac keretein belül. Vagyis a gazdaság hosszú távú fejlődőképességéhez mindenképpen szükséges az élénk külgazdasági kapcsolatrendszer. De ettől még elvben egy kis nyitott gazdaságnál is létezhet egy adott pillanatban az optimálishoz képest túlzott

nyitottság. (Arról, hogy ténylegesen létezik-e, és hogy a magyar gazdaság eléggé nyitott-e, már a '80-as években is folytak viták.⁴)

A kérdés úgy is feltehető, hogy szuboptimálisan nyomott-e a belső felhasználás – elvégre a belső piac háttérbe szorítása vagy éppenséggel a szándékos belső piaci megszorítások fokozzák a gazdaság exportra utaltságát. A túlzott nyitottság tételét hangoztató közgazdászok részéről ezért logikus, hogy a belső piac felértékelését sürgetik. Mármost közismert, hogy a belső felhasználás dinamikája évek óta nyomott, 2009-ben pedig a belső felhasználás éppenséggel zuhant, ebben az értelemben tehát a belső piac helyzete egyértelműen „szuboptimális”. Ugyanakkor a makrogazdasági egyensúlyi problémák és a lakossági eladósodás fényében jelenleg felelőtlenységnek tűnik a belső piac élénkítésének szorgalmazása. Az egyszerre túl sok és túl kevés belső felhasználás egyidejű létezését viszont olyan strukturális okokra is visszavezethetjük, mint a lakosság polarizációja (mintegy 3 millió ember él a létminimumon), aminek következtében sokaknál az alacsony szintű fogyasztás is a lehetőségekhez viszonyítva túlfogyasztásnak minősül, illetőleg ettől nem függetlenül a gazdaság duális szerkezete, ami a gazdaság egy számottevő hányadának csökkent jövedelemtermelő képességét vonja maga után.

De összekapcsolható-e a duális szerkezet a külgazdasági nyitottsággal? Annyi mindenesetre feltehető, hogy a „túlzott” nyitottság tovább erősítheti a vállalati szerkezet *már meglévő* polarizáltságát. Így pl. ma a magyar vállalatok közül lényegében azok tudnak fejlődni és tevékenységükkel túllépni a pusztán túlélésért folytatott (néha eredménytelen) vergődésen, amelyek számottevő exportteljesítményre képesek.⁵ Ez nem abszolút természeti szükségyszerűség, hanem a belső piac jelenlegi állapotából következik. Tehát a belső piac összeszűkülő állapota miatt a magyar gazdaság szemlátomást *nagyobb mértékben van rászorulva az exportra*, mint amilyen arányban a magyar gazdasági szereplők rendelkeznek az exporttevékenységhez szükséges tárgyi feltételekkel, vállalati készségekkel, nyelvtudással stb. Dinamikusabb belső piac esetén a jelenleg exportra még nem érett, de a hazai piaci viszonyokhoz és igényekhez mérten versenyképes vállalkozások egy kisebb-nagyobb szegmense a mostaninál nagyobb fokú jövedelemtermelésre, foglalkoztatásra stb. lenne képes. Ennyiben tehát a magyar gazdaság nevezhető a vállalati szféra jelenlegi viszonyaihoz képest „túlságosan nyitottnak”, avagy megfordítva, a belső piac túlságosan szűkösnek. A problémán *elvben* rövidtávon enyhíteni lehet az inkább hazai piacra orientált tevékenységek (pl.

---

⁴ Ld. pl. Lányi (1981), Nagy András (1985)

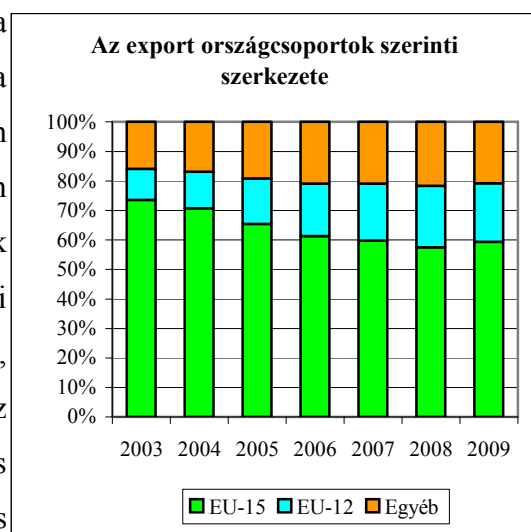
⁵ Palócz-Nagy (2009)

építőipar) dinamizálását elősegítő lépésekkel – már amennyiben ennek adottak a feltételei (költségvetési okokból nem igazán). Hosszabb távon természetesen a duális vállalati szerkezet „rosszabbik” oldalán elhelyezkedő vállalati szegmens helyzetének, működési feltételeinek, üzleti képességeinek a fejlesztése a megoldás, aminek eredményeképpen a nyitottság mértékével kapcsolatos egész probléma jelentősége csökkenne.

6.1. A magyar áru-külkereskedelem piacszerkezete

A magyar külkereskedelemben – és különösen az exportban – az EU-15 régóta abszolút dominanciával rendelkezik, mint fő felvevőpiac, illetőleg behozatali forrás. 2009-ben az áruexport közel 60%-a az EU-15 országaiba

irányult, miközben az import majdnem 55%-a ugyaninnen érkezett. A magyar külkereskedelem piacszerkezetének ez a vonása strukturálisan rögzült, így a belátható jövőben aligha változik meg: az export nagy részét a nyugat-európai anyacégekhez kötődő leányvállalatok bonyolítják, továbbá az import jelentős része ugyanehhez az exporthoz kapcsolódik (a magyar export magas importtartalma közismert). Ennek ellenére az is

megfigyelhető, hogy az elmúlt évek folyamán Nyugat-Európa dominanciája mégiscsak mérséklődött. az EU-15 országainak exportban való részesedése 2003-ban még majdnem 75%-os, az importé több mint 65%-os volt. A csökkenés megszakítás nélkül folytatódott 2003 és 2008 között (igaz, 2006 után a csökkenés üteme lelassult). Tehát míg a nyugat-európai országok mint domináns külkereskedelmi partnerek státusza érintetlen, az alapfelálláson belül mégiscsak megfigyelhető elmozdulás.

Ennek az elmozdulásnak a „nyertesei” nem ugyanazok az export és az import esetében. Az exporton belül elsősorban az új EU-tagállamok (EU-12) részesedése növekedett (a 2003-as 11%-ról a 2008-as 21%-ra), miközben az importon belül főképp az EU-n kívüli országok súlya nőtt meg (a 2003-as 22%-ról a 2008-as 33%-ra). 2009-ben az EU-15 súlya némileg nőtt – vagyis a válság valamivel nagyobb mértékben sújtotta az EU-15-ön kívüli külkereskedelmet, mint a nyugat-európával folytatott árucserét. Különösen az export esetében tehát úgy fest, hogy az EU-n belüli regionális partnerekkel – amelyek gazdasági fejlettség szempontjából is közelebb állnak Magyarországhoz, mint Nyugat-Európa – való külpia

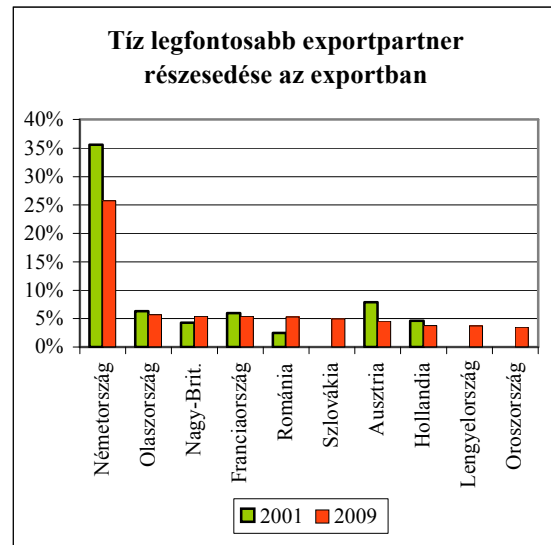
kapcsolatos erőteljesen fejlődnek, ami önmagában véve bizonyos mértékig természetes és üdvös fejlemény. Ám tisztában kell lenni azzal, hogy a fejlődés mögött jelentős részben ugyanazok az erők működnek, mint amelyek a domináns partnerrel, a nyugat-európai régióval való külkereskedelmünket is meghatározzák. A Kelet-Közép-Európai országba betelepült nemzetközi vállalatok részben a termelési lánc bizonyos fázisait más-más régióbeli országba telepítik, így a leányvállalatok közti beszállítói kapcsolatok a régióbeli országok közti külkereskedelemként jelenik meg. Másrészt pedig a kelet-közép-európai piacokra szánt fogyasztási javak termelését is koncentrálják, gyakran az egész régiót egy-egy országban létrehozott termelési telephely segítségével fedik le, és ez is a szóban forgó országok közti külkereskedelem regisztrált növekedését eredményezi.

Ha a piacszerkezetet nem a fő országcsoportok, hanem az egyes fontosabb partnerországok szerint vizsgáljuk meg, az összkép némileg árnyaltabbá válik, de a fő összefüggések nem változnak. Először is, a piacszerkezet meglehetősen koncentrált abból a szempontból, hogy az első tíz kereskedelmi partner mind az export, mind az import esetében lefedi a forgalom 68, illetve 70%-át. Ugyanakkor az export esetében a koncentráció idővel mérséklődött (2001-ben a megfelelő arány még 77% volt), az import esetében pedig fokozódott (2001-ben az arány 57% volt).

Vegyük szemügyre először az exportot. Mint azt korábban említettük, az EU-15 dominanciája az idő előrehaladtával csökkent. Az első tíz partnerországot tekintve ez egyrészt abban tükröződik, hogy míg 2001-ben a tíz legfőbb exportpiacunkból nyolc az EU-15-be tartozott, addig 2009-ben már csak hat. (Belgium és Spanyolország kiesett.) Másrészt, a megmaradt hat ország együttes részesedése 2001-ben még közel 65% volt, míg 2009-ben már csak alig több mint 50%. (Ami persze még mindig igen magas részesedés.) E csökkenés túlnyomórészt Németország és Ausztria relatív térvesztésének tudható be, habár természetesen Németország változatlanul messze a legfontosabb partnerország.

2001-ben a jelenlegi új EU-tagállamok közül egyedül Románia volt jelen a tíz legfontosabb export-felvevőpiac között, mindössze 3%-os részesedéssel. 2009-ben viszont már Szlovákia és Lengyelország is képviseltette magát az első tízben, és a három ország együttes részesedése 14% volt. A régió országainak megnövekedett jelentősége tehát pregnánsan kirajzolódik az országok szerinti bontásban.

Ami a jelenlegi EU-n kívüli országokat illeti, itt az első tíz legfontosabb partnerország listájából nem sok minden tükröződik a lezajlott változásokból: 2001-ben az USA, 2009-ben pedig Oroszország szerepelt a tízes toplistában, megközelítőleg azonos (csekély) részesedéssel. Ugyanakkor az országcsoportok szintjén az egyéb országok súlya az exportban is érzékelhetően nőtt. Vagyis ezen országcsoport jelentőségének a növekedése nem úgy ment végbe, hogy egy-két ide tartozó ország a kiemelt partnerek sorába lépett, hanem hogy számos nem EU-tagállammal folytatott kereskedelemben számottevő (de nem kiugró) bővülés ment végbe.

Ha az importot vesszük szemügyre, először is megjegyzendő, hogy e téren az EU-15 dominanciája mindvégig enyhébb, az egyéb országok súlya pedig mindvégig számottevőbb volt. Ez utóbbi mozzanat (az exporttal ellentétben) a kiemelt partnerországokat tekintve is megmutatkozik. 2001-ben Japán és Kína szerepelt viszonylag előkelő helyen a kiemelt tízes listán (összesen 9%-os részesedéssel), 2009-ben pedig Oroszország és Kína szerepelt mint második és harmadik legfontosabb partnerország (összesen közel 14%-os részesedéssel). Természetesen e két partnerországgal való kapcsolat természete – és így e kapcsolat bővülésének a jelentése is – különböző: míg Oroszország a legfőbb energiaszállító szerepét tölti be (az orosz import közel 90%-át a nyersanyagok teszik ki), addig a Kínával való külkereskedelmi kapcsolat jelentős mértékben éppúgy cégcsoportokon belüli szállítási kapcsolatokat tükröz, mint a Nyugat-Európába irányuló magyar export vagy a kelet-közép-európai régióval való külkereskedelmi forgalom.

Az EU-15-nek a magyar importban csökkenő súlya a tíz kiemelt partnerország adatai alapján nem mutatkozik meg pregnánsan: a Németországból érkező behozatal súlya pl. változatlan maradt az összimporton belül, és habár egy kevésbé jelentős partnerország (Belgium) kiesett 2009-re a fő partnerek sorából, a megmaradt öt ország összimportban való együttes részesedése megközelítőleg ugyanakkora volt (45%), mint a hat országé 2001-ben (44%). Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy az évtized során az import piaci szerkezete koncentráltabbá vált abban az értelemben, hogy a tíz legfontosabb partnerország részesedése az összimportban megnőtt (57%-ról 70%-ra). E növekedés teljes egészében a visegrádi

országok, illetőleg a már említett Oroszország és Kína súlyának növekedéséből adódott. Itt is megjegyzendő viszont, hogy ez az arányeltolódás jelentős részben a nemzetközi vállalatok termelés-szervezésében végbement módosulások tükröződése, tehát a külkereskedelmi piacoktól való függés bizonyos mértékű kiegyenlítődése nem feltétlenül jelenti, hogy a külkereskedelmi forgalom mögött álló piaci szereplők meghatározott körének determináló szerepe is csökkent volna.

A piacszerkezettel kapcsolatban mindenekelőtt az a kérdés vehető fel, hogy hogyan kell értékelnünk a fejlett országok dominanciáját a magyar külkereskedelemben. A fejlett országokkal folytatott külkereskedelmi kapcsolat mindig is azt jelentette a felzárkózni kívánó országok számára, hogy megismerkednek a kor színvonalát képviselő piaci igényekkel, és így a fejlett piacokra való export – az erre való termelés – a gazdasági fejlődés motorjává válhat. A fejletlenebb piacokra való export viszont elkényelmesítheti az ezekre a piacokra szakosodott termelőket, így lassíthatja a fejlődést.

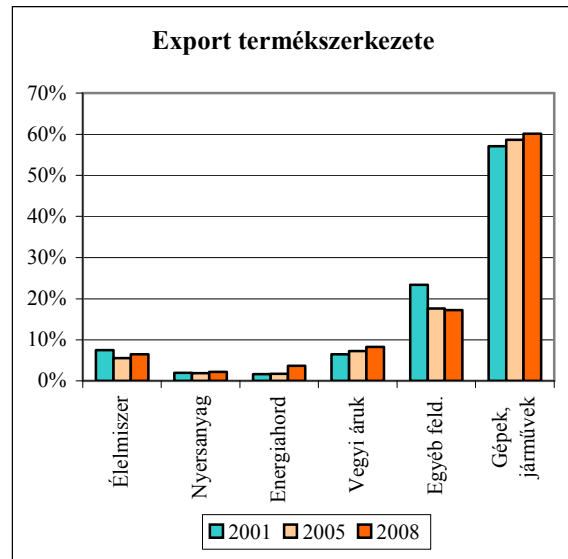
A fejlett piacokra koncentrálódott exportszerkezet ugyanakkor az előbbi alfejezetben már említett csapdát rejti: egy felzárkózó ország – attól függően, hogy a felzárkózásban előrébb vagy hátrább jár – termelőszektorának csak kisebb hányada lehet képes arra, hogy az export-tevékenységben részt vegyen. Így ha a fejlődő ország piaci partnerei között a fejlett országok dominálnak, akkor az adott ország exportszektora valószínűleg elkülönült szegmenst fog alkotni az ország vállalati szektorán belül, mint ahogy ez Magyarországon is érvényesül. Ezért *elvben* a többi kelet-közép-európai ország, vagy az EU-n kívüli kevésbé fejlett országokkal való külkereskedelmi kapcsolatok fejlesztése esetleg bővíthetné az exportképes magyarországi vállalatok körét – bár kérdés, hogy a szóban forgó relációk súlyának újabban tapasztalt növekedése a gyakorlatban járt-e ilyen hatással.

6.2. A külkereskedelem áruszerkezete

A 2000-es évek folyamán a külkereskedelem áruszerkezetében nem történt nagy változás, legalábbis ha a nagy árucsoportok szerinti bontást tekintjük. Már a 2000-es évek elején az exporton belül messze a legfontosabb árucsoport a „gépek, járművek” volt (SITC 7-es árucsoport), 57%-os részesedéssel. Az elmúlt években e kategória részesedése kismértékben tovább nőtt, 2008-ban elérte a 60%-ot, de ez éppúgy nem tekinthető drasztikus változásnak, mint a más árucsoportoknál megfigyelt 1-2%-pontos elmozdulás. Az árufőcsoporton belül ugyanakkor érdemi eltolódások mentek végbe: az évtized elejéhez képest számottevően csökkent 2009-re a gépexporton belül az energiafejlesztő gépek, valamint az irodagépek és

gépi adatfeldolgozó berendezések súlya. (Az utóbbi a számítógépek és adattárolók – illetőleg ezek alkatrészei – exportjának stagnálása-visszaesés miatt következett be.) Másfelől jelentősen nőtt a távközlési cikkek exportjának jelentősége, részben a monitorgyártás, részben a telefongyártás felfutásának köszönhetően, valamint az „egyéb szállítóeszközök” exportjának a súlya (ez utóbbi azonban leginkább statisztikai korrekciós tételnek tűnik).

A legnagyobb változás az „egyéb feldolgozott termékek” (SITC 6+8) exportrészesedésének 6%-pontos csökkenése 2001 és 2008 között (e csökkenés legnagyobb részét még az évtized első felében ment végbe). Összességében az export alapvető szerkezete kialakultnak tekinthető, és első pillantásra kimondottan kedvezőnek tűnik, elvégre a magasan feldolgozott termékek túlsúlya többnyire a fejlett országok kivitelére jellemző. Az export termékszerkezetének alaposabb vizsgálata

(magas és közepesen magas technológiájú termékek súlyának, tudományalapú termékek exporton belüli részesedésének vizsgálata, stb.) már a 2000-es évek elején is azt sugallta, hogy Magyarország feldolgozóipari minőségi érettsége – Csehorszáéhoz és Szlovéniáéhoz hasonlóan – kimondottan jónak mondható, ennek alapján Magyarország egy csoportba sorolható pl. Finnországgal vagy Írországgal (Soós 2002). Ugyanakkor a magyar export viszonylag alacsony hozzáadottérték-tartalmára való tekintettel az ipar érettségének ez az optimista megítélése némileg túlzottnak tűnik.

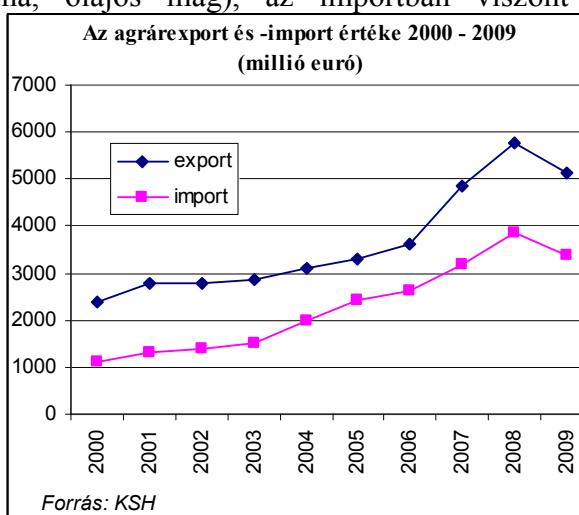
A magyar importban szintén a gépek és járművek súlya a legnagyobb, ám ez a súly közel 10%-pontosan kisebb, mint az export esetében (kb. 50%). Ezzel szemben (magától értetődően) érzékelhetően nagyobb az energiahordozók súlya, mint az exportban, illetve az „egyéb feldolgozott termékek” (SITC 6+8) részesedése is 2-3%-pontosan magasabb, mint a kivitelben. Az is megjegyzendő, hogy az évtized folyamán az energiahordozók importjának a részesedése nőtt számottevően (ez egyben megmagyarázza az orosz import növekvő súlyát), valamint az élelmiszer-importé csekély mértékben, miközben a gépek és főleg az egyéb feldolgozott termékek súlya mérséklődött. Felvethető ismét a kérdés, hogyan értékelhető a jelenlegi magyar külkereskedelmi áruszerkezet, mindenekelőtt: mennyire kell örülnünk a magyar exportban a magas és közép magas kategóriájú termékek túlsúlyának?

Az nem kérdés, hogy az alacsony kategóriájú termékek túlsúlya kedvezőtlen lenne – ez lényegében a gyarmati-félgymarmati múltból még nem kikaszálódott fejlődő országok exportjára szokott jellemző lenni, és egy ilyen szerkezet nyilvánvalóan gátja a fejlődésnek, a sokoldalúbb és szofisztikáltabb termelőszektor kialakulása felé való haladásnak.

Ugyanakkor okunk lehet gyanakodni akkor is, amikor egy közepesen fejlett ország exportszerkezete „fejlettebbnek” mutatkozik a fejlett országokénál. Egyrészt lehetséges, hogy a magas kategóriájú termékek előállításának kevésbé magas kategóriájú fázisait telepítették Magyarországra, így a „nagyon fejlett” termékszerkezet félrevezető. Másrészt itt is megemlíthető a duális gazdaság a már több ízben felhozott problémája: amennyiben az export szerkezete sokkal igényesebb, mint ami ország vállalati szektorának fejlettségével összhangban lenne, az a gazdasági dualitásának megerősítése irányába hat, hiszen a vállalati szektor jelentős része képtelen lesz bekapcsolódni az exporttevékenységbe. Ha pedig az ilyen módon „elittevékenységgé” avanszált export a gazdasági tevékenység nagy hányadát fedi le, az a vállalati szektor „nem elit” hányadát szorult helyzetbe hozza, annak fejlődést gátló, regionális egyenlőtlenségeket és foglalkoztatási problémákat felerősítő – tehát a társadalmi fenntarthatóságot veszélyeztető – hatásaival egyetemben. Ezért arra kell törekedni, hogy az exportszektor minél erőteljesebben beépüljön a hazai termelők tevékenységébe is, és kedvező spill-over hatást fejtsen ki, a hazai beszállítók alkalmazkodásával egyidejűleg.

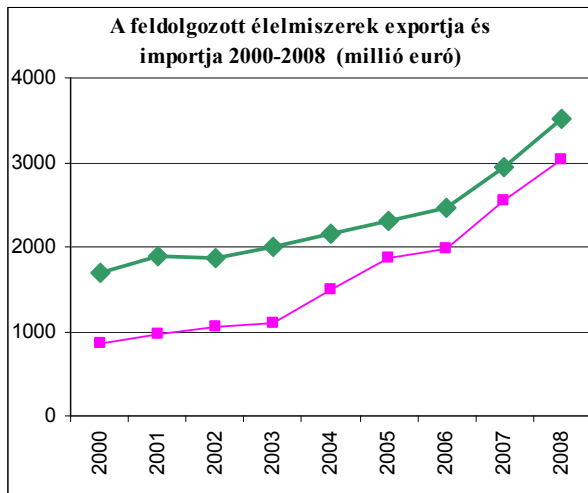
Az **agráréxport és -import** 2008-ig dinamikusan növekedett és a válság hatására is csak kisebb mértékben csökkent. A kiviteli többlet a csatlakozás után egy milliárd euró alá esett, 2007-től viszont ismét bővült és 2008-ban elérte az 1,9 milliárd eurót (2009: 1,7 Md euró). Az áruszerkezet kedvezőtlenül alakult: a kivitel növekménye nagyrészt alacsony hozzáadott értékű nyersterményekből származik (gabona, olajos mag), az importban viszont a feldolgozott termékek vannak túlsúlyban: arányuk 2008-ban 64%-os volt, míg az exportban csak 48%. A feldolgozott élelmiszerek külkereskedelmének a csatlakozás előtti csaknem egy milliárd eurós többlete 2007-2008-ra a felére esett.

Az elmúlt évtizedben és különösen az uniós csatlakozás óta dinamikusan nőtt az élelmiszer-behozatal. Az uniós csatlakozást megelőző időszakhoz viszonyítva a legnagyobb árbevétel-növekményt mutató

termékcsoportok: cukor, sertésfűs, szesz, csokoládé, cigaretta, sajt, keksz és ostya, egyéb élelmiszerek (pl. táplálékkiegészítők), üdítő és ásványvíz, tej, margarin, baromfihús, kolbász és szalámi.

A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar nemzetközi – mindenekelőtt az Unió piacán megnyilvánuló – versenyképességét tükrözi az egyes termékcsoportok külkereskedelmi mérlege. A jelentős nettó importőri pozíció versenyképességi problémákat jelezhet.

A jelentős nettó importtöbbletet mutató termékek három csoportba sorolhatók:

- a klimatikus adottságok miatt Magyarországon (gazdaságosan) nem termelhető cikkek – szójaolaj-pogácsa, banán, kávé, rizs
- Magyarországon is termelt nyersanyagok és élő állatok – élősertés, dohány
- Magyarországon is gyártott feldolgozott élelmiszerek – csokoládé, sajt, egyéb élelmiszerek (pl. táplálék-kiegészítők), cigaretta, keksz és ostya, margarin, szesz, cukor, mártások és ételízesítők, joghurtfélék.

A második csoport esetében a nettó importőr pozíció okait nyilvánvalóan a mezőgazdasági alapanyag-termelés versenyképességi hiányosságaiiban kell keresni, a harmadik csoport esetében a feldolgozás és/vagy az alapanyag-termelés versenyképességi problémáiban. Az utóbbi években a Magyarországon működő multinacionális élelmiszeripari cégek számos feldolgozott élelmiszer - margarin, csokoládé, édesipari termékek, cigaretta - gyártását megszüntették, illetve csökkentették, miközben a régió más országaiban növelték a gyártást. Ezek a termelésáthelyezési döntések is versenyképességi szempontok alapján születtek, tehát szintén magyar gyengeségeket jeleznek (pl. a magas adók és közterhek, a kiterjedt feketegazdaság).

Az importtöbblet nagysága, a nettó importőr pozíció mértéke különösen elgondolkodtató a feldolgozott, magas hozzáadott érték tartalmú élelmiszereknél: sajt, margarin, csokoládé, kekszek, egyéb élelmiszerkészítmények, szesz és likőr, cigaretta. E néhány termékcsoport 2008-ban együttesen több mint fél milliárd euróval rontotta a külkereskedelmi mérleget.

A külkereskedelmi és a fogyasztási statisztika 2007. és 2008. évi mennyiségi adatai alapján az import részesedése a fogyasztásból

- rendkívül magas sajtokból (48%)
- magas tejből (21%, de 2009-ben már 31%)

- közepes (10-15 százalékos) a következő termékeknél: tojás, napraforgóolaj, paradicsom, paprika, alma, vöröshagyma, bor
- alacsony burgonyából (4%).

Az import egyes esetekben az ár, más esetekben minőség és választék tekintetében bizonyul jobbnak a hazai árunál, számos esetben pedig egyszerűen azzal, hogy az adott pillanatban rendelkezésre áll, a hazai pedig nem - mondják az üzletláncok beszerzői például a friss zöldség-gyümölcs esetében.

Az elmúlt évek során elveszített hazai piacokat a magyar élelmiszertermelők nagyon nehezen szerezhetik vissza. Az importtal tartósan együtt kell élniük, nem tekinthetik azt „piaczavaró” tényezőnek – különösen nem az exportorientált agrárszektorban. Az éles versenynek egyébként nemcsak a hazai fogyasztók, hanem az élelmiszertermelők is hasznát látják versenyképességük javulása által. A hazai és az importáru számára természetesen *egyenlő versenyfeltételeket* kell biztosítani (minőségellenőrzés, stb.).

Az importtal folytatott versenyben megkülönböztetett figyelmet kell fordítani az élelmiszer-kiskereskedelmi forgalom 60%-át leboynolító *üzletláncokra*, a behozatal legfontosabb csatornájára. A láncoknál elveszített piaci részesedés visszaszerzéséhez alapvető fontosságú, hogy a hazai beszállítók értsék a láncok követelményeit és meg tudjanak felelni azoknak. Ilyen követelmények: nagy mennyiségű és egyöntetűen jó minőségű áru, időben pontos szállítás, akciókban a korábbiaknak többszörösére ugró megrendelések, friss zöldség-gyümölcs esetében az áru tisztítása, osztályozása, csomagolása. Az alkalmazkodást beszállítói programokkal lehetne segíteni, amelyek kezdeményezésében és szervezésében a szakmai, termelői szervezetek mellett az agrárkormányzatnak is volna feladata. Kiemelt jelentősége van ezen a területen az oktatásnak és a szaktanácsadásnak.

Ha a piacnak egyre kisebb része marad is csak szabadon a láncok mellett, *alternatív kereskedelmi csatornák* igénybevételével is lehet növelni a hazai eredetű élelmiszerek piaci részesedését: termelői közvetlen eladásokkal a termelő telephelyén, a helyi piacon, a falusi turizmushoz kapcsolódva, termelői üzlethálózat kiépítésével, illetve a vendéglátókat, közületeket megcélozva, modern értékesítési pontokra összpontosítva (benzinkutak, automaták). A termelői eladások bővítésére célszerű kormányzati piacfejlesztési programot szervezni.

Az elveszített piacok visszaszerzéséhez elengedhetetlen a ma még mérsékelt *termékinnováció* fellendítése, benne állami szerepvállalással, a kutatási háttér biztosításával.

Szintén nemzetközi tapasztalatok alapján a *versenyjog* és a *versenypolitika* eddig nem volt kellően hatékony az üzletláncok olyan megoldásaival kapcsolatban, amelyeket a „józan megítélés” kifogásolhatónak tart: magas visszatérítések, dömpingár, erőfölénnyel való visszaélés. A problémák megoldását ma már az Unió szintjén is szorgalmazzák.

Úgy gondoljuk, hogy a láncok ellenőrzésének, az esetleges visszaélések felderítésének fő eszköze a *nyilvánosság* lehet: tevékenységüket a lehető legnagyobb mértékben átláthatóvá kell tenni.

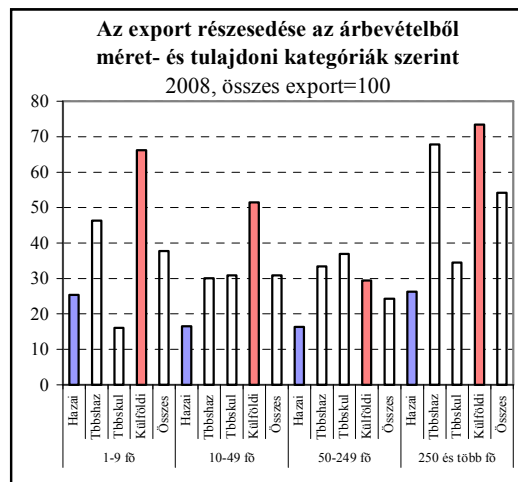
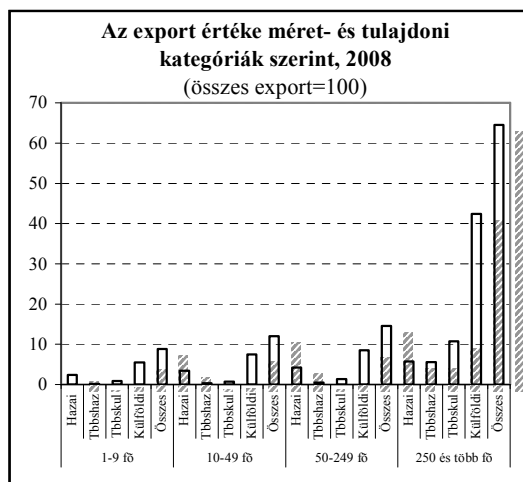
A hazai élelmiszertermelők legfontosabb erőforrása a *fogyasztói és vásárlói lojalitás* lehetne, amelynek megteremtéséhez éppen a gazdasági válság biztosíthat kedvező háttérrel, hiszen a hazai munkahelyek megvédésének célja mozgósító erővé válhat. Ehhez azonban aktív *marketing kommunikációra* is szükség van a jó minőségű magyar áru népszerűsítése érdekében. Ebben az agrárkormányzat szerepvállalása mellett elengedhetetlen a *hazai termelők és szervezeteik részvétele és teherviselése* is, ami szemléletváltást követel. A program elemei lehetnek: a minőségi védjegyek (pl. Kiváló Magyar Élelmiszer), a földrajzi árujelzők és a *hagyományos magyar élelmiszerek propagálása* és megismertetése a vásárlók széles körével, segítség az elfeledett tájjellegű élelmiszerek feltámasztásához, az élelmiszerekkel és a táplálkozással kapcsolatos ismeretek bővítése, a vásárlói tájékozottság és tudatosság, a fogyasztóvédelem erősítése.

6.3. Az export vállalati struktúrájáról

Az export vállalati szerkezetének alapvonásai részben már kiderültek, amikor a vállalkozásokat méret- és tulajdoni kategóriák szerint vizsgáltuk: a vállalatméretet tekintve az export nagy része nagyvállalatoktól kerül exportra, a tulajdoni kategóriák szerint meghatározó súlya a többségi (főképpen a kizárólagosan) külföldi tulajdonban működő vállalkozásoknak van. 2008-ban a külföldi többségű vállalkozások rendelkeztek az exportból származó árbevétel több mint háromnegyedével (a 100%-ban külföldi tulajdonban lévők a 64%-ával), míg a nagyvállalatok részesedése az exportból 65% volt.

A két vállalati jellemző kombinálásával kiderül, hogy 2008-ban az összes magyar exportárbevételből a 100%-ban külföldi tulajdonú nagyvállalatok 42%-kal részesedtek, és az export a saját árbevételüknek átlagosan 73%-át tette ki. Ennek a vállalkozáscsoportnak az exportfüggősége tehát az átlagos nagyvállalati külpiaci függést (65%) számottevően meghaladja. (A vizsgált összes exportáló vállalkozás árbevételének 54%-a származik külföldi vásárlóktól.) A kizárólag külföldi közép- és nagyvállalatok körében viszonylag alacsony az export

aránya (29%), amit feltehetően a nagyvállalatok idetelepült beszállító cégeinek belföldi értékesítése magyaráz.

A külföldi tulajdonú nagyvállalatok területi elhelyezkedése ismeretében nem okoz meglepetést, hogy Nyugat- és Közép-Dunántúl exportfüggése kimagasló – székhellyel az előbbiben rendelkező vállalkozások árbevételében az export súlya 74%, az utóbbiában 68%, míg az országos átlag 42% (2008). Az ország szolgáltató központjaként (is) működő Közép-Magyarország vállalatainak árbevételéből ugyanakkor csak 27% származik exportból.

Az export 69%-át feldolgozóipari vállalkozások értékesítették 2009-ben, 17%-át kereskedő cégek. Az előbbieket esetében az export részesedése az összes árbevételből 63%, az utóbbiaknál 22%. A két nagy exportáló gazdasági ág után három olyan szolgáltató ágazat következik, amelynek részesedése az összes exportból mintegy három-három százalék. Ezek: szállítás, raktározás (3,2%), szakmai szolgáltatások (3%), információ, kommunikáció (2,8%).

7. A szabályozás alakulása

Az elmúlt 20 évben az Országgyűlés több deregulációs törvényjavaslatot is tárgyalta és fogadott el. A vállalkozásokat, gazdasági társaságokat, azok működését befolyásoló és szabályozó törvények és rendeletek e két évtizedben számottevően változtak, a jelen keretek között ezek részletes ismertetésére nincs lehetőség. A változások lényegileg az alábbi tevékenységek mindegyikét érintették, a 20 év alatt többször is, a legtöbb terület tekintetében – legalábbis a megfogalmazott kormányzati szándékok szerint – az egyszerűsítés, a vállalkozások „életének” könnyítése, a bürokrácia elleni lépések, a vállalkozók adminisztrációs terheinek csökkentése, illetve a gazdaság „kifehértése” irányába hatottak.

A vállalkozások működését befolyásoló leglényegesebb szabályozási területeket (és az azokban az elmúlt években bekövetkezett változásokat) „jelzés értékűen” az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- vállalkozások alapítása, engedélyezés (60 napos ügyintézési határidő 30 napra csökkent, a korábbi 165 helyett csak 66 tevékenységi kör esetében szükséges engedélyezés lefolytatása, 83 tevékenységi kör esetében a vállalkozás alapításának már bejelentésével egyidejűleg megkezdhető a tevékenység, egyablakos engedélyezési rendszer bevezetése)
- vállalkozások működése:
  - statisztikai adatszolgáltatási kötelezettség (TEÁOR-ral összefüggő 2008. évi módosítások, a korábbi TEÁOR számok „árfordítása”)
  - illetékek (az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény az elmúlt időszakban csak kisebb mértékben változott, a változások elsősorban az adminisztrációs terhek csökkentését és a jogalkalmazás könnyítését célozták meg)
  - adórendszer (a változásokban – természetesen a mindenkori költségvetési bevételi szempontok biztosítása mellett a kormányzat által - kitűzött cél az adózáshoz kapcsolódó adminisztratív terhek radikális csökkentése, az eljárások egyszerűsítése és gyorsítása volt. Magyarországon 2010-ben 12 központi adó – társasági adó, személyi jövedelemadó, egyszerűsített vállalkozói adó (EVA), egyszerűsített közteherviselési hozzájárulás, játékadó, járadékadó, általános forgalmi adó, jövedéki adó, energiaadó, gépjármű és regisztrációs adó, környezetterhelési díj, környezetvédelmi termékdíj – és az úgynevezett kisadók - szakképzési hozzájárulás, innovációs járulék, rehabilitációs hozzájárulás, kulturális járulék - kerülnek alkalmazásra. Ezek mellett a helyi adóztatás

keretében az önkormányzatok rendelettel vagyoni típusú adók, kommunális jellegű adók, továbbá helyi iparüzési adó bevezetésére is jogosultak.

- vámjog, vámügyintézés (a vámeljárásokhoz és árumozgáshoz kapcsolódóan kialakították az egyablakos vámügyintézt, végbement/megy a vámügyintézés teljeskörű elektronizálása, ezáltal a VPOP ügyfélkapcsolatai jelentősen egyszerűsödtek, javultak és a vámeljárás folyamatai felgyorsultak)
- számviteli törvény, könyvvizsgálat (a kötelező könyvvizsgálatra vonatkozó értékhatár 2008-tól jelentősebben megemelkedett, ezáltal nagyszámú kkv adminisztrációs és pénzügyi terhei csökkentek, 2009-től egyszerűsített éves beszámoló bevezetése a mikro és- kisvállalkozások bizonyos körében)
- társadalombiztosítás (a vállalkozások élők munkaterheinek mérséklése már évtizedek óta az egyik legfontosabb javaslata az érdekképviselőknek, vállalkozói szövetségeknek és független szakértői csoportoknak, mivel Európában Magyarországon az egyik legmagasabb az ilyen teher, ezáltal jelentősen csökken a vállalkozások versenyképessége, valamint a legális foglalkoztatottsági színvonal. 2010-től valamelyest csökkentek a munkáltató által fizetendő járulékok mértéke a korábbi évekhez képest)
- foglalkoztatás- és munkajog (a foglalkoztatást terhelő adminisztratív terhek felülvizsgálata és érdemi csökkentése, alkalmi munkavállaló könyv korábbi bevezetése majd 2010. áprilistól való eltörlése, helyette elektronikus bejelentés. Közfoglalkoztatás munkajogi szabályainak egyszerűsítése, mindenkor minimálbér meghatározása és bevezetése)
- K+F, innováció (a kutatás-fejlesztésről és technológiai innovációról szóló 2004. évi CXXXIV. törvény megalkotása, Innovációs Alap létrehozása, innovációs járulékok fizetés bevezetése a vállalkozások bizonyos körére, a létrehozott alapról a nyújtott állami támogatások jelentős növelése)
- pénzügyi jog (pénzügyi szolgáltatásokat érintő egyes szabályok változásai, a pénzügyi közvetítőrendszer működésének – bankok egyoldalú, az ügyfél számára hátrányos szerződésmódosítása feltételeinek a fogyasztók javára történő – változása, pénzügyi kultúra fejlesztése – MNB, PSZÁF és GVH együttműködése ennek érdekében -, a pénzmosás és terrorizmus finanszírozása elleni fellépés)
- fogyasztóvédelem (fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi törvény megalkotása, a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalma, 2008-tól

Fogyasztóvédelmi Tanácsadó Irodák országos hálózata, Hamisítás Elleni Nemzeti Stratégia, fogyasztóvédelmi ismeretek oktatásának széleskörűvé tétele)

- közbeszerzés (a közbeszerzésről szóló 2003. évi CXXIX. Törvény megalkotása, azóta többszöri módosítása: a közbeszerzési rendszer egyszerűsítése érdekében, közbeszerzési értékhatárok – közösségi és nemzeti lejárásban – változása, adminisztratív terhek csökkentése – az ún. igazolási kötelezettség megszüntetése-, a közbeszerzési eljárások átláthatóságának és nyilvánosságának erősítése, a kkv-k közbeszerzési eljárásokban való részvételének előmozdítása. A közbeszerzési rendszer további felülvizsgálatát javasolják a különböző érintett szervezetek)
- vállalkozások megszüntetése, jogérvényesítés (cégek törlése a cégbíróságok kezdeményezésére, felszámolási és csődeljárás, fizetési késedelmek – láncartozások – jelentős növekedése, költségvetési szervek késedelmes fizetését szankcionáló törvény)
- vállalkozásokat érintő fontosabb adó-, járulék és egyéb fizetési kötelezettségek táblázatos összefoglalása (lásd a következő 7. táblát)

Ami a szabályozáson belül a jogtechnikát és jogbiztonságot illeti – a pozitív szándékok ellenére - az egyes adótörvényekkel való „törvénykezési játszadozás” (Vámosi-Nagy, 2010.) nagyon elszomorító képet mutat hazánkban. Egyedül az adózás rendjéről szóló törvényt 2009 folyamán 20 törvény, közel 300 jogszabályhelyen változtatta, de a jövedelemadóról szóló törvényt 14 törvény, az áfa-törvényt 9 törvény, az illetéktörvényt 15 törvény, a társadalombiztosítási járulékról szóló törvényt 9 törvény, a számviteli törvényt 8 törvény, a helyi adókról szóló törvényt 4 törvény, az EVA-t 7 törvény és a társasági- adó-törvényt 6 törvény módosította csak 2009-ben.

Nyugodtan kijelenthető, hogy ez a fajta jogalkotási technika azonban már magát a jogbiztonságot sérti, ez a jogalkotás kiszámíthatatlanságához vezet, ami komoly érdeksérelmet okoz a vállalkozóknak és ezáltal az országnak is.

7. táblázat: A vállalkozásokat érintő fontosabb adó-, járulék és egyéb fizetési kötelezettségek alakulásának (2001-2010) összefoglalása

Megnevezés	2001	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Társasági adó kulcsa	18%	18%	16%	Meghatározott feltételekkel az adóalap első 5 MFt-ja 10%	Meghatározott feltételekkel az adóalap első 5 MFt-ja 10%	Meghatározott feltételekkel az adóalap első 50 MFt-ja 10%	Meghatározott feltételekkel az adóalap első 50 MFt-ja 10%	19%
Osztalékadó ⁶	20%	20%	20%	-	-	-	-	-
Különadó (szolidaritási adó) és hitelintézeti járadék	-	-	-	4% (2006.09.01-től társas és egyéni vállalkozók)	4% (2007.01.01-től magán-személyek és hitelintézeti járadék)	4%	4%	-
EVA mértéke (2004-től 25 MFt-os bevétel határig)	-	15% 15 MFt bevétel határig	15%	15% (2006.10.01-től már 25%)	25%	25%	25%	30%
Kisvállalkozói kedvezményként az adózás előtti eredményből levonható beruh.-i érték maximuma	10 MFt	30 MFt	30 MFt	30 MFt	30 MFt	30 MFt	30 MFt	30 MFt
Kis- és közép-vállalkozások hitelkamatához kapcsolódó adókedvezménye: az adóévben fizetett kamat 40%-a max.	6 MFt	6 MFt	6 MFt	6 MFt	6 MFt	6 MFt	6 MFt	6 MFt

⁶ 2006-tól megszűnt ez az adó.

Megnevezés	2001		2003		2005		2006		2007		2008		2009		2010	
	20%	0-480 eFt	20%	0-650 eFt	18%	0-1.500 eFt	18%	0-1.550 eFt	18%	0-1.700 eFt	18%	0-1.700 eFt	18%	0-1.700 eFt	17%	0-5.000 eFt
Az összevonás alá eső jövedelem SZJA-kulcsaihoz tartozó jövedelemsávok	30%	480-1.050 eFt	30%	650-1.350 eFt	38%	1.500 eFt-től	36%	1.550 eFt-től	36%	1.700 eFt-től	36%	1.700 eFt-től	36%	1.700 eFt-től	32%	5.000 eFt-től
	40%	1.050 eFt-től	40%	1.350 eFt-től												
	20%	20% (35%)	20%	20% (35%)												
Magánszemélyeknek kifizetett osztalék után fizetendő adó	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	8 MFt (kiskeresk. 40 MFt)	15 MFt (kiskeresk. 100 MFt)	15 MFt (kiskeresk. 100 MFt)	15 MFt (kiskeresk. 100 MFt)
ÁFA kulcsai	0%; 12%; 25%	0%; 12%; 25%	0%; 12%; 25%	0%; 12%; 25%	5%; 15%; 25%	5%; 15%; 20%	5%; 15%; 20%	5%; 15%; 20%	5%; 20%	5%; 20%	5%; 20%	5%; 20%	5%; 20%	5%; 20%	5%; 18%; 25%	5%; 18%; 25%
ÁFA alanyi adómentesség vál. jogosító összeghatár ⁷	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	4 MFt	5 MFt	5 MFt
Foglalkoztató által fizetendő társadalombiztosítási járulékmértéke	31% (20% nybj + 11% ebj)	29% (18% nybj + 11% ebj)	29% (18% nybj + 11% ebj)	29% (18% nybj + 11% ebj)	29% (18% nybj + 11% ebj)	29% (18% nybj + 11% ebj)	29% (18% nybj + 11% ebj)	29% (18% nybj + 11% ebj)	29% (21% nybj + 8% ebj)	29% (21% nybj + 8% ebj)	29% (24% nybj + 5% ebj)	29% (24% nybj + 5% ebj)	29% (24% nybj + 5% ebj)	29% (24% nybj + 5% ebj)	27% (24% nybj + 2% ebj + 1%)	27% (24% nybj + 2% ebj + 1%)
Biztosított által fizetendő egyéni nyugdíjjárulékek	8% vagy 6% mpt + 2%	8,5% vagy 7% mpt + 1,5%	8,5% vagy 7% mpt + 1,5%	8,5% vagy 7% mpt + 1,5%	8,5% vagy 8% mpt + 0,5%	8,5% vagy 8% mpt + 0,5%	8,5% vagy 8% mpt + 0,5%	8,5% vagy 8% mpt + 0,5%	8,5% vagy 8% mpt + 0,5%	8,5% vagy 8% mpt + 0,5%	8,5% vagy 8% mpt + 1,5%	8,5% vagy 8% mpt + 1,5%	8,5% vagy 8% mpt + 1,5%	8,5% vagy 8% mpt + 1,5%	9,5% vagy 8% mpt + 1,5%	9,5% vagy 8% mpt + 1,5%
Biztosított által fizetendő egészségbiztosítási járulékek	3%	3%	3%	3%	4%	4%	4%, de 2006.09.01-től 6%	4%	7%	7%	6%	6%	6%	6%	7,5% ⁸	7,5% ⁸
Az egyéni nyugdíjjárulék-fizetés felső határa naptári naponként, illetve éves szinten	6.020 Ft/nap	10.700 Ft/nap	10.700 Ft/nap	16.440 Ft/nap, 6.000.600 Ft/év	17.330 Ft/nap, 6.325.450 Ft/év	18.490 Ft/nap, 6.748.850 Ft/év	19.500 Ft/nap, 7.137.000 Ft/év	20.400 Ft/nap, 7.446.000 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év	20.420 Ft/nap, 7.453.300 Ft/év
Vállalkozói járulékek	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	4%	-	-

⁷ A személyi jövedelemadóról szóló törvény szerinti átalányadózást választó egyéni vállalkozó adóalany esetén az összeghatár 4 MFt, a családi gazdálkodók és az átalányadózó mezőgazdasági kistermelők esetében 2003-tól 6 MFt. 2008-tól már egységesen 5 MFt.

⁸ 2010-től egészségbiztosítási és munkaerő-piaci járulékká alakult, így lett 7,5%-os mértékű, amiből 1,5% a munkaerő-piaci rész.

Megnevezés	2001	2003	2005	2006	2007	2008	2009	2010
A kiegészítő tevékenységű (nyugdíjas) egyéni és társas vállalkozó baleseti/egészségügyi szolgáltatási járuléka	5%	5%	5%	5% (2006.09.01-től eü szolgáltatási járuléknéven 10%)	16% (2007.04.01-től 9%)	4.350 Ft/hó (napi 145 Ft)	4.500 Ft/hó (napi 150 Ft)	4.950 Ft/hó (napi 165 Ft)
Egészségügyi hozzájárulás (EHO)								
Tételes havi és napi összege	4.200 Ft/hó, 140 Ft/nap	3.450 Ft/hó, 115 Ft/nap	3.450 Ft/hó, de 2005.11.01-jétől 1.950 Ft/hó, 65 Ft/nap	1.950 Ft/hó, 65 Ft/nap	1.950 Ft/hó, 65 Ft/nap	1.950 Ft/hó, 65 Ft/nap	1.950 Ft/hó, 65 Ft/nap	-
Százalékos	11% vagy 25%	11% vagy 25%	ált. 11% (vagy 25%)	ált. 11% (25%; 4%)	ált. 11% (25%; 14%)	ált. 11% (25%; 14%)	ált. 11% (25%; 14%)	ált. 27% (20%, 15%)
Minimálbér havi és napi összege	40.000 Ft/hó, 230 Ft/óra	50.000 Ft/hó, 288 Ft/óra	57.000 Ft/hó, 328 Ft/óra	62.500 Ft/hó, 360 Ft/óra	65.500 Ft/hó, 377 Ft/óra	69.000 Ft/óra, 397 Ft/óra	71.500 Ft/hó, 411 Ft/óra	73.500 Ft/hó, 423 Ft/óra
A főfoglalkozású vállalkozó legkisebb éves járulékalapja	465.500 Ft	600.000 Ft	680.000 Ft	744.500 Ft	793.000 Ft	824.500 Ft	855.500 Ft	880.000 Ft
Minimum-járulékalap/2008-tól a minimálbér kétszerese	-	-	-	2006.09.01-től 125.000 Ft/hó	131.000 Ft/hó	2008.02.01-től 138.000 Ft/hó	2008.02.01-től 143.000 Ft/hó	2010.02.01-től 147.000 Ft/hó
Munkaadói járulékmértéke	3%	3%	3%	3%	3%	3%	3%	-
Munkavállalói járulékmértéke	1,5%	1%	1%	1%, de 2006.09.01-től 1,5%	1,5%	1,5%	1,5%	-
Szakképzési hozzájárulás mértéke	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%	1,5%
Rehabilitációs hozzájárulás összege ⁹	27.800 Ft/hiányzó fő	37.300 Ft/hiányzó fő	131.700 Ft/hó/év	139.900 Ft/hó/év	152.000 Ft/hó/év	164.400 Ft/hó/év	177.600 Ft/hó/év	964.500 Ft/fő/év
Innovációs járulékmértéke (közepes- és nagyvállalkozások)	-	-	0,25%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%

Forrás: Kállay László – Kissné Kovács Eszter – Kőhegyi Kálmán – Maszlag Ludmilla: A kis- és középvállalkozások helyzete, 2008. Éves jelentés - Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium

⁹ Fizetési mentesség létszámbátára 20 fő, kötelező foglalkoztatási szint 5%.

8. Az innováció szerepe a fenntartható fejlődésben

Az üzleti szférában betöltött szerepe miatt az innovációk létrehozása nagy fontossággal bír. Az innovációs képesség jelzi egy gazdaság megújulási képességét, mivel az innováció a kreativitás egyik megnyilvánulási formája, s a gazdasági fejlődés mozgatórugója is egyben – ez is igazolja, hogy kiemelt szerepe van a gazdasági életben.

Ennek következtében a gazdaságok versenyképessége nagyban függ az innovációs képességüktől is. Az innovativitás mindig párosul a tudás valamilyen formájának létrehozásával, amely számtalan úton létrejöhet. Az innováció egy nagyon összetett, komplex folyamat, s számos megnyilvánulási formája van (Laser Consult, 2009). Az utóbbi évek tendenciái bizonyították, hogy az innovációk olyan területeken, és olyan tevékenységekben is megjelennek, amelyek korábban nem voltak jellemzőek. Az innovációk megjelenését tradicionálisan a kutatás-fejlesztési (K+F) aktivitáshoz kötötték, azonban a tevékenységnél jelentősen túlmutatnak. Ennek ellenére sok esetben azonosítják az innovációkat a kutatás-fejlesztéssel, s ezáltal rengeteg értékes, és valóban újszerű gazdasági teljesítmény „szem elől tűnik”, s nincs megfelelő módon értékelve.

Magyarország innovációs teljesítménye a 22. helyen áll a 27 európai uniós tagország között (nálunk rosszabb csak Bulgária, Litvánia, Románia, Lettország és Lengyelország volt a tagállamok között a 2007/2008-as adatokon alapuló innovációs index szerint) – derül ki az Európai Bizottság által 2010. március 17-én közzétett legfrissebb elemzéséből. Magyarország általános innovációs teljesítményén belül az ország viszonylagos erősségének tekinthető a gazdasági hasznosulási arány. Gyenge pontnak számít ugyanakkor az innováció által generált szellemi tulajdonjogi jogosultság mértéke.

8.1. A magyar vállalatok innovációs tevékenysége ágazati szemszögből

A magyar vállalatok innovációs teljesítménye a legtöbb indikátor alapján jelentősen elmarad az EU27 átlagától. Az 8. és 9. táblázat adatai alapján látszik, hogy a magyarországi K+F ráfordítások meghatározó részét a feldolgozóipar, azon belül különösen a vegyipar (pontosabban a gyógyszeripar), valamint a kutatás-fejlesztési szolgáltatásokat is magában foglaló gazdasági szolgáltatások teszik ki. Ugyanakkor a 2. tábla adatai arról árulkodnak, hogy a kutatás-fejlesztési ágazat ráfordításainak nagy részét nem a vállalati szektorban költik el, így a vállalati K+F ráfordításokon belül ez az ágazat mindössze 1,2%-ot képvisel. Viszonylag jelentős súlyt képvisel még a járműipar és a

gépipar, bár korántsem akkorát, mint amekkora ezen ágazatok gazdaságban betöltött súlyából következne. Összehasonlításképpen elmondható, hogy 2006-ban a villamos gépek és berendezések, illetve a járműipar együttesen a teljes magyar export 52%-át adták, ám a vállalati K+F ráfordításokon belül súlyuk jóval kisebb.

8. táblázat: Néhány ágazat részesedése a teljes magyarországi K+F ráfordításokból (BERD) 2007-ben (%)

Kód	Gazdasági ág, ágazat	K+F ráfordítás	K+F költség	Beruházás
D	Feldolgozóipar	33,9%	33,0%	50,1%
15	Élelmiszer, ital gyártása	0,7%	0,7%	1,3%
24	Vegyí anyag, termék gyártása	16,0%	15,1%	25,9%
29	Gép, berendezés gyártása	2,7%	4,7%	6,5%
31	Villamos gép és készülék gyártása	1,7%	1,7%	1,7%
33	Műszergyártás	1,0%	1,0%	0,7%
F	Építőipar	0,1%	0,1%	0,2%
G	Kereskedelem, javítás	6,2%	6,4%	5,7%
K	Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás	30,0%	31,6%	23,3%
73	Ebből: kutatás-fejlesztés	26,7%	28,5%	18,4%
	Összes K+F ráfordítás* (MFt)	100% (245 693)	100% (212 358)	100% (28 013)

Forrás: KSH (2008: 89) alapján saját számítások

* A táblában csak a tanulmány szempontjából releváns és a KSH kimutatásában szereplő ágazatokat tüntettük fel, így az arányok nem adják ki a 100%-ot.

9. táblázat: Néhány ágazat részesedése a magyarországi vállalati K+F ráfordításokból (GERD) 2007-ben (%)

Ágazat	Részesedés*
Feldolgozóipar	73,3%
Ebből:	
Élelmiszer- és dohányipar	1,5%
Textil- és bőripar	0,1%
Vegyipar	36,0%
Ebből: Gyógyszeripar	33,8%
Gépgyártás	6,4%
Iroda- és számítógépgyártás	0,1%
Villamos gépek gyártása	3,3%
Híradástechnikai berendezések	8,5%
Műszeripar	2,4%
Járműgyártás	10,1%
Építőipar	0,2%
Szolgáltatások	24,3%
Pénzügyi közvetítés	0,2%
Számítástechnikai szolgáltatások	3,6%
Kutatás-fejlesztés	1,2%

Forrás: Eurostat adatok alapján saját számítások

* A táblában csak a tanulmány szempontjából releváns ágazatok szerepelnek, így az arányok nem adják ki a 100%-ot.

Ezek a tények a magyar gazdasági szerkezet azon fontos tulajdonságára világítanak rá, hogy a legfontosabb magyarországi feldolgozóipari ágazatok az OECD módszertana szerint közepes- és csúcstechnológiai ágazati besorolás ellenére nem feltétlenül végeznek

magas tudás- és technológia-intenzív tevékenységet. Az 1 és 2. táblákból jól látható, hogy a magyarországi GERD 33,9%-át (2007) kitevő feldolgozóipari BERD mintegy fele a gyógyszeriparhoz, azon belül is néhány nagy gyógyszeripari céghez köthető (melyek gazdasági súlyuknál jóval nagyobb arányban részesülnek a kutatás-fejlesztési ráfordításokból), míg az általában közepes- és csúcstechnológiai, s a magyar gazdaság szempontjából kiemelkedő jelentőségű iparágak csekély részesedéssel rendelkeznek a K+F ráfordításokból. Néhány ágazat (elsősorban a járműipar) nagy mérete miatt a viszonylag alacsony K+F intenzitás ellenére is az abszolút értékben legmagasabb K+F ráfordítással rendelkező szektorok közé tartozik.

Az alacsony technológia-intenzitásúnak nevezett (low-tech) iparágak Magyarországon a vállalati K+F ráfordításoknak csak elenyésző hányadát képviselik, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ezek a vállalatok ne vezethetnének be más típusú innovációkat.

Az eddigiekben tárgyaltakkal szorosan összefügg az egyes ágazatok K+F intenzitásának kérdésköre. Az alábbiakban röviden áttekintjük (3. tábla és 1. ábra) néhány ágazat K+F intenzitását. Az adatok elérhetőségéhez igazodva K+F intenzitás alatt a vállalatok esetében a saját K+F ráfordítások bruttó hozzáadott értékhez viszonyított arányát értjük.

Magyarországon a feldolgozóipar K+F intenzitása nemzetközi összehasonlításban igen alacsony. A feldolgozóipar BERD-ből való részesedése némileg alacsonyabb, mint az EU átlaga (kb. 75% vö. 80%), de magasabb, mint a tagállamok többségében. A legfrissebb összehasonlítható Eurostat adatok szerint a magyar feldolgozóipar K+F intenzitása 1,93% volt, mely ugyan jelentős növekedés a 2003-as 1,4%-hoz képest, ám jóval alacsonyabb, mint akár az EU25 2003-as átlaga, akár az olyan országok mutatója, mint például Finnország (9,9% 2006-ban), Németország (8,1%), vagy akár Szlovénia (3,9%) és Csehország (2,9%). Általánosságban elmondható ugyanakkor, hogy az EU kevésbé fejlett országai, különösen a legtöbb újonnan csatlakozott ország ezen lista alján található.

A legmagasabb K+F intenzitással az ipari híradástechnikai termékek gyártása (32.2) ágazat rendelkezik, ám e szektor súlya igen kicsi a gazdaságban. A híradástechnikai szektor K+F intenzitása 1,8-2%, ami magyar viszonylatban magasnak számít, ám a legtöbb európai ország vonatkozó adatához képest elmarad. A gyógyszeriparé ezzel szemben jóval nagyobb, bár nemzetközi összehasonlításban korántsem számít magasnak. A legtöbb országhoz viszonyítva az általában csúcstechnológiaiainak és közepes-csúcstechnológiaiainak tekintett ágazatok Magyarországon kiugróan alacsony K+F intenzitással rendelkeznek: ez a

megállapítás egyaránt igaz az iroda- és számítógépgyártásra, a villamos gépek gyártására, a műszeriparra, a gépgyártásra és a közúti jármű gyártására, bár ez utóbbi – nemzetgazdasági súlyának köszönhetően – abszolút összegét tekintve a legmagasabb K+F ráfordítással rendelkező ágazatok közé tartozik (ld. 2. tábla). Nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsony a számítástechnikai szolgáltatások K+F intenzitása is.

Az OECD osztályozása szerint a következő, e tanulmányban is vizsgált ágazatok tartoznak a csúcstechnológiai szektorok közé: gyógyszeripar (24.4), iroda- és számítógépgyártás (30), híradástechnikai berendezések gyártása (32), valamint műszergyártás (33). Továbbá, közepes-csúcstechnológiai (medium high-tech) ágazatnak számít a villamos gépek gyártása (31), a közúti járművek gyártása (34), a gyógyszeripar kivételével a vegyipar (24), valamint a gépgyártás (29). Az 1. ábrából és a 3. táblából ugyanakkor egyértelműen kiderül, hogy a vegyipart / gyógyszeripart, valamint a híradástechnika és a gépgyártás egy-egy viszonylag kis alágazatát leszámítva ezek a szektorok Magyarországon egyáltalán nem rendelkeznek magas K+F intenzitással. Ez megerősíti azt a megállapítást, hogy a nemzetközi osztályozás ellenére ezek az ágazatok Magyarországon nem tekintendők csúcstechnológiainak, mert itt alapvetően alacsony tudás- és technológia-intenzitású termelést végeznek.

Az innovatív vállalatok aránya és a K+F intenzitás közötti összefüggést bemutató 10. táblázat adataiból kitűnik, hogy bár viszonylag erős az összefüggés a K+F intenzitás és az innovatív vállalatok aránya között (korrelációs együttható: 0,58), a kapcsolat korántsem függvénytartó. Például a számítástechnikai szolgáltatásokat, illetve a járműipart - mint az imént láttuk - igen alacsony K+F intenzitás jellemzi, mégis ezekben az ágazatokban a legmagasabbak között van az innovatív vállalatok aránya. Ezzel szemben a híradástechnikai ágazatot magyar viszonylatban magas K+F intenzitás jellemzi, az itt található innovatív vállalatok aránya mégsem tartozik a legmagasabbak közé. Óvatosan kell ugyanakkor bánni ezekkel az összehasonlításokkal, hiszen a CIS felmérések mintái csak a 10 főnél többet foglalkoztató vállalatokat tartalmazzák, míg a KSH K+F adatai az összes kutatás-fejlesztést végző vállalatot számba veszik. Bizonyos ágazatokban (pl. számítástechnikai szolgáltatások) nagy bizonyossággal feltételezhetjük, hogy az erőteljesen tudás-intenzív mikrovállalkozások nagy súlya miatt ezek az adatok nem a teljes képet mutatják.

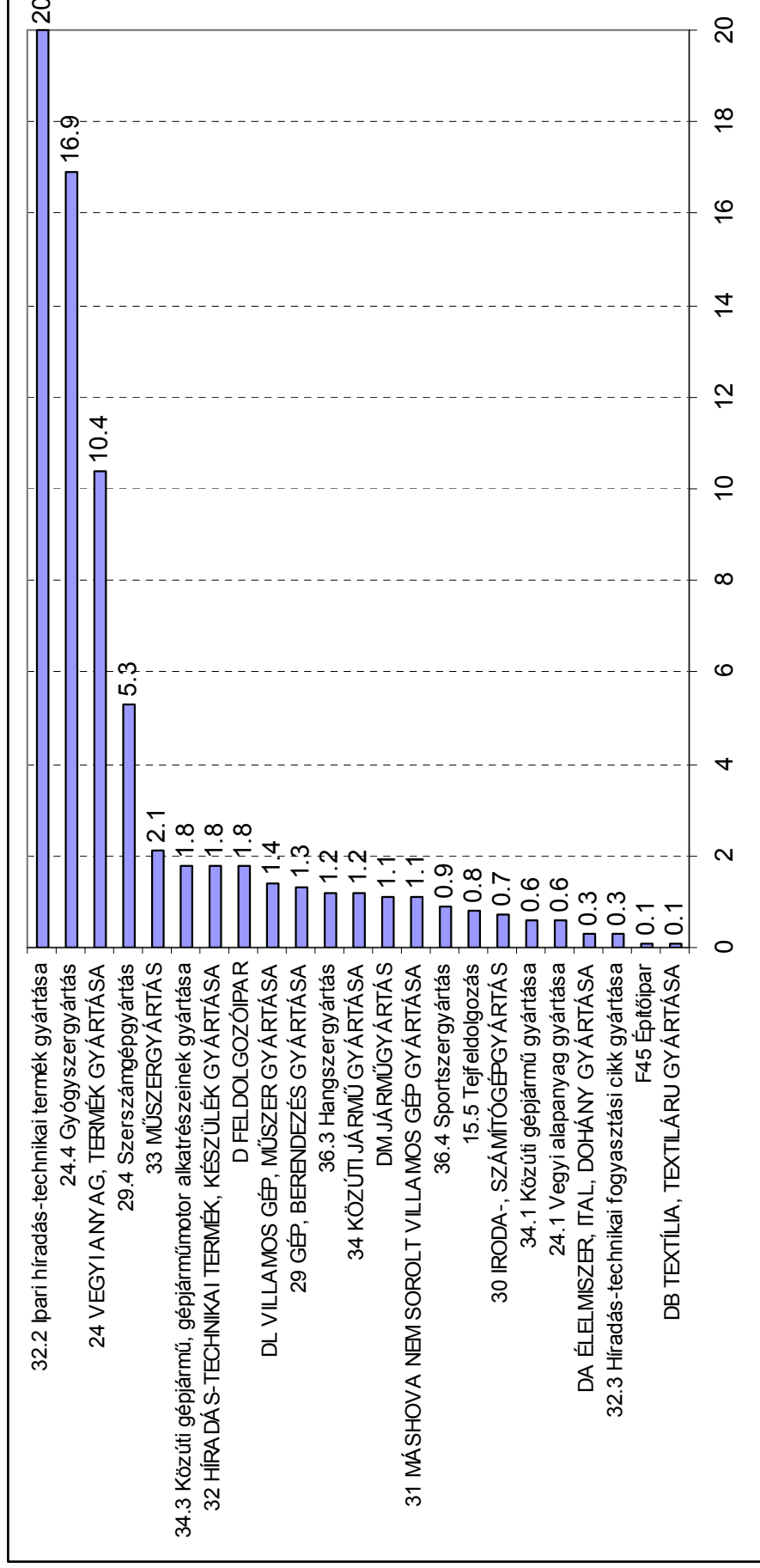
10. tábla Néhány ágazat K+F intenzitása, valamint az innovatív vállalatok aránya Magyarországon, 2006

Ágazat		K+F intenzitás (teljes)	K+F intenzitás (csak saját)	Innovatív vállalatok aránya (%)
D	Feldolgozóipar	1,9%	1,8%	21,2%
17	Textíliagyártás	0,1%		15,5%
24	Vegyí anyag, termék gyártása	11,2%	10,4%	47,6%
29	Gép, berendezés gyártása	1,3%	1,3%	20,5%
30	Iroda- számítógépgyártás	0,7%	0,7%	35,5%
31	Villamos gép gyártása	1,1%	1,1%	26,5%
32	Híradástechnikai termék gyártása	2,0%	1,8%	25,9%
33	Műszergyártás	2,6%	2,1%	32,3%
34	Közúti jármű gyártása	1,2%	1,2%	41,2%
F	Építőipar	0,1%	0,1%	7,8%
K	Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás	0,5%		35,6%
72	Számítástechnikai tevékenység	1,6%		51,5%
73	Kutatás-fejlesztés	5,9%		60,0%

Forrás: KSH (2008), KSH (2009), Eurostat és CIS adatok alapján saját számítások

Érdeemes megfigyelni, hogy míg az „Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás” szektor K+F intenzitása Magyarországon mindössze 0,5%, csaknem 74 milliárd forintos K+F ráfordításával ez az ágazat képviselte a magyar GERD 30%-át (a BERD 59,6%-át) 2006-ban, ami csaknem annyi, mint a teljes feldolgozóipari BERD (és csaknem kétszer annyi, mint a vegyipar esetében). Az ágazati besorolás ugyanakkor megtévesztő, a szektor K+F ráfordításainak csaknem 90%-át (66 milliárd forintot) a „kutatás-fejlesztés (TEÁOR 73)” tesz ki egymagában. Az innovációs felmérések adatai megerősítik ezt az összképet: ugyan az „ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás” szektor vállalatai közül 35,6% számolt be innovációs tevékenységről, ami a magyar átlagnál jóval magasabb érték, e szektoron belül jelentős különbségek mutatkoznak a már említett „kutatás-fejlesztés” (60%), „számítástechnika és ehhez kapcsolódó tevékenységek” (51,5%), valamint az „egyéb gazdasági szolgáltatások” (12,3%) között.

Néhány feldolgozóipari ágazat K+F intenzitása Magyarországon, 2006 (a saját K+F ráfordítások a bruttó hozzáadott érték százalékában)

Forrás: Eurostat (Structural Business Statistics)

A magyar vállalatok innovációs teljesítményének egyik leggyengébb pontjaként szokás emlegetni a *szabadalmi mutatókat*. Valóban, ha csak a nyers számokat vesszük alapul, a magyar kutatóhelyek (és ezen belül a vállalatok) által bejegyzett szabadalmak száma nemzetközi összehasonlításban igen alacsony, akárcsak az ipari formatervezési és mintaoltalmi kérelmek száma. A magyar vállalatok által bejegyzett ún. Triád szabadalmak száma az egyik legalacsonyabb az EU-ban, 2006-ban mindössze 1,9 darab volt egymillió lakosra vetítve (szemben az EU 32,7-es átlagával). A nemzeti úton tett szabadalmi kérelmek száma is jelentős mértékben csökkent 2003 óta (5.906-ról 2007-re mindössze 791-re), amikor Magyarország csatlakozott az Európai Szabadalmi Egyezményhez, hiszen az innovációs teljesítmény, s ezen belül különösen a szabadalmi tevékenység meghatározó részét a külföldi tulajdonban lévő nagyvállalatok adják. Az Egyezményhez való csatlakozás azt jelentette, hogy a külföldi bejelentők nem közvetlenül, hanem európai szabadalmi bejelentésükben igényelnek oltalmat Magyarország területére (is)

A hazai bejelentők külföldi bejelentéseinek a száma továbbra is rendkívül alacsony: nemzetközi (PCT) szabadalmi bejelentések száma 173, európai szabadalmi bejelentések száma 107, míg közösségi védjegy- és mintaoltalmi kérelmek száma 277, illetve 174 volt 2008-ban.

2007-ben a három legfontosabb ágazat, a „gyógyszeripar és biotechnológia”, a „gépelemek” és a „műszerek” az összes szabadalmi bejelentés 45%-át tették ki. A hatályos szabadalmakat tekintve, mind a nemzeti úton megadott szabadalmak, mind pedig a hatályosított európai szabadalmak esetében magasan a gyógyszeripar állt az első helyen, mintegy 35%-os részesedéssel. A gépészet részaránya 10,5%, a kémiaé 9% volt. 2003-ban a gyógyszeripar (és a biotechnológia) tette ki a szabadalmi bejelentések 31%-át, ez az arány 2007-re 15,7%-ra csökkent, bár ez a szakterület mind a bejelentések, mind az érvényes szabadalmak számát tekintve mindvégig megőrizte vezető pozícióját. 2008-ban ugyanakkor már nem a gyógyszeriparhoz fűződött a legtöbb hazai bejelentés, bár az érvényben lévő szabadalmak és az európai hatályosítási kérelmek számát tekintve továbbra is ez az ágazat a domináns. A legdrasztikusabb visszaesést az Európai Szabadalmi Egyezményhez való csatlakozás óta egyértelműen a gyógyszeripar produkálta: míg 2003-ban ez a szektor még 1.880 nemzeti szabadalmi bejelentést tett, 2008-ban már csak 82-t (KSH 2008).

A külföldi tulajdonban lévő vállalatok kutatás-fejlesztésben (és innovációban) betöltött túlsúlyát figyelembe véve nem meglepő, hogy a hatályos szabadalommal rendelkező vállalatok többsége is külföldi vállalat. 2008-ban például a hatályos szabadalmak jogosultjainak mindössze 9%-a volt magyar, 91%-a pedig külföldi, mindenekelőtt német és amerikai. Ez az arány nemzetközileg is kiugró, és az utóbbi években még nőtt is, hiszen 2004-ben a 9.513 érvényes szabadalmi oltalom 83%-ának jogosultja volt külföldi.

8.2. A magyar vállalatok innovációs tevékenysége a nem K+F alapú innovációs mutatók alapján

A Közösségi Innovációs Felmérés (CIS), a 2004-2006-os időszakot lefedő vállalati felmérése (CIS2006) – korlátozott mértékben ugyan, de – lehetőséget nyújt az egyes ágazatok innovációs tevékenységének összehasonlítására.

11. táblázat: Az innovatív vállalatok aránya néhány magyar ágazatban, méret-kategóriák szerint, 2004-2006 (%)

Kód	Gazdasági ág	Létszám-kategória			
		10-49 fő	50-249 fő	250- fő	Összesen
C	Bányászat	6,0	23,5	...	8,7
D	Feldolgozóipar	16,1	31,9	55,8	21,2
	Ebből:				
15-16	Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása	13,2	34,9	63,4	19,6
24	Vegyri anyag, termék gyártása	37,0	68,6	66,7	47,5
29	Gép, berendezés gyártása	13,7	30,6	62,8	20,5
34-35	Járműgyártás	17,9	46,9	70,4	37,3
36-37	Máshova nem sorolt feldolgozóipar	16,2	25,0	63,6	18,6
E	Villamosenergia-, gáz-, gőz-, vízellátás	13,4	21,6	60,4	26,0
F	Építőipar	7,2	11,6	...	7,8
	Szolgáltatások*	16,0	32,6	53,7	19,0
	Ebből:				
51	Nagykereskedelem	13,2	27,6	44,8	15,2
60-63	Szállítás, raktározás	5,9	17,7	48,2	8,6
64	Posta, távközlés	22,1	34,6	81,8	29,5
J	Pénzügyi közvetítés	26,4	52,0	83,3	39,5
72-73	Számítástechnikai tevékenység, kutatás-fejlesztés	52,9	53,6	33,3	52,7
	Mindösszesen	13,9	29,6	55,2	17,7

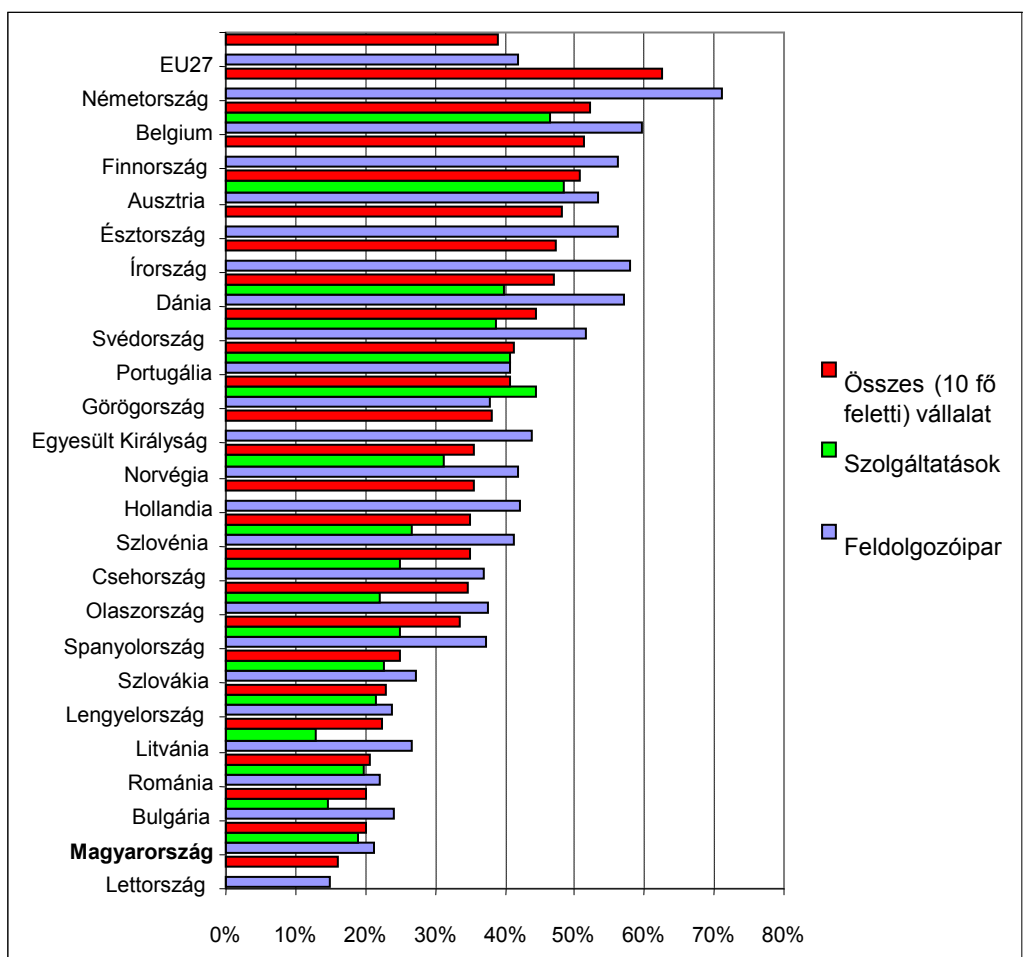
Forrás: KSH

* Az I, J szolgáltatási ágakat, valamint az 51, 72, 73 ágazatokat, és a 74.2, 74.3 alágazatokat tartalmazza.

A 11. tábla adatai azt jelzik, hogy a vegyipar (ezen belül a gyógyszeripar) csaknem mindegyik méret-kategóriában a leginnovatívabbak közé tartozik. Ez arra utal, hogy a gyógyszeripar esetében Magyarországon is szoros a kapcsolat a kutatás-fejlesztési tevékenység és az innovációs teljesítmény között. Ezzel együtt, összességében a számítástechnikai tevékenység és kutatás-fejlesztési ágazatba sorolt cégek rendelkeztek legnagyobb arányban (52,7%) innovációs tevékenységgel a felmérés időszakában. Szintén magasan az átlag felett teljesít a járműgyártás (37,3%). Nincs nagy különbség a feldolgozóipari, illetve szolgáltató ágazatok innovációs teljesítménye között.

Mint a korábbiakban már utaltunk rá, Magyarországon nemzetközi összehasonlításban igen alacsony az innovatív vállalkozások aránya (2. ábra).

Az innovatív vállalatok aránya az Európai Unió országaiban, 2004-2006 (%)

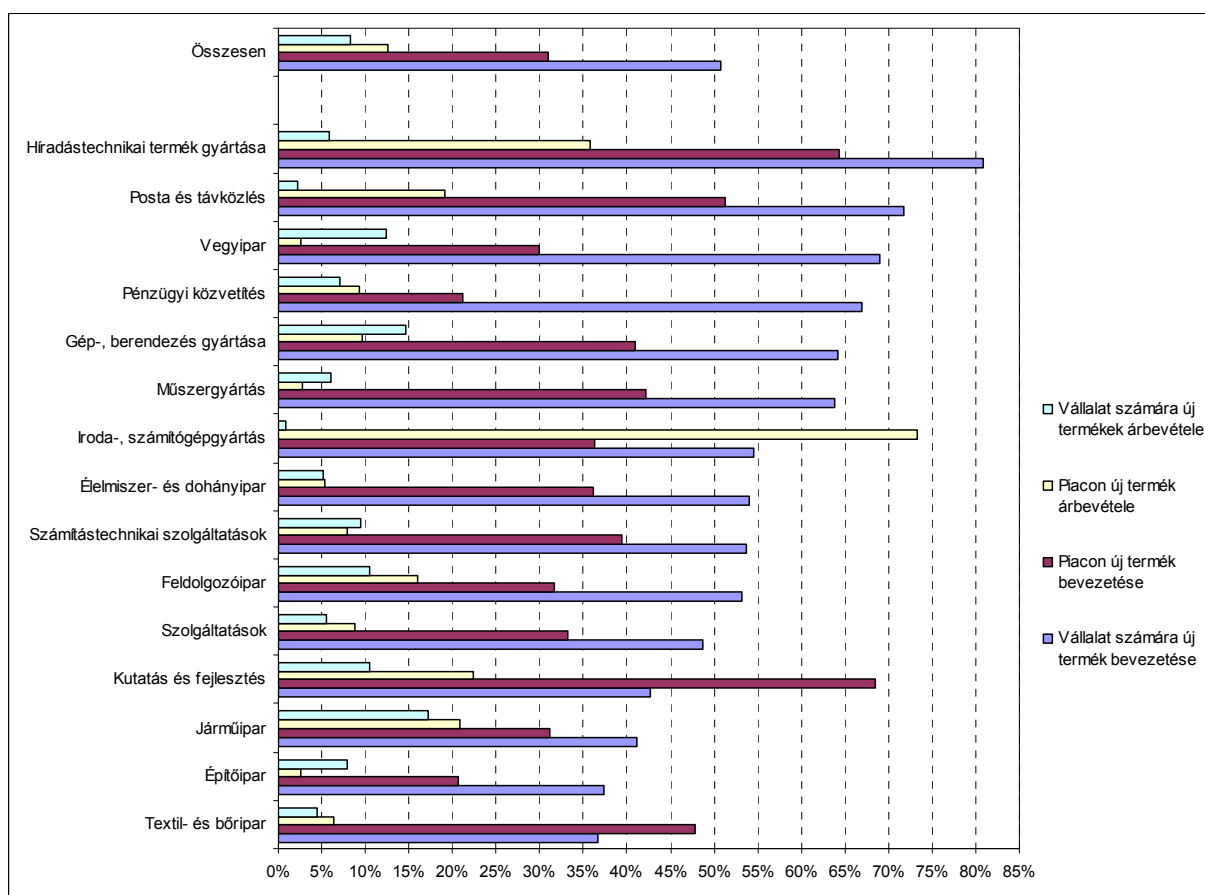

Forrás: Eurostat (CIS2006)

A Magyarországhoz hasonló, felzárkózó gazdaságokban a vállalatok számára igen nagy jelentősége van a máshol már sikeresen alkalmazott termékek/eljárások adaptációjának. Az

egy-egy ágazatok között azonban természetesen különbségek is megfigyelhetők (3. ábra). Magasan az átlag felett teljesít a vállalat számára új termékek/szolgáltatások bevezetésében a híradástechnika, a posta és távközlés, a vegyipar, a gép- és a műszer- és gépjárműgyártás. Árbevétel szempontjából érdekes módon éppen a járműipar rendelkezik a legmagasabb aránnyal a vállalat számára új termékek terén (igaz, mindössze 17%). Az iroda- és számítógépgyártás, valamint a posta és távközlés ágazatok árbevételének elhanyagolható hányadát teszik ki a csak a vállalat számára új termékek/szolgáltatások. A piacon is újnak számító termékek/szolgáltatások bevezetésében a híradástechnikai, a kutatás-fejlesztési, a posta és távközlési, valamint – az általános vélelemmel ellentétben - a textil- és bőripari ágazat vállalatai teljesítenek a legjobban, ami azt igazolja, hogy a klasszikusan „low tech”-nek tekintett ágazatokban is nagy tere van az új termékekben (is) megtestesülő innovációnak.

A piacon, ill. a vállalat számára új terméket/szolgáltatást bevezető vállalatok aránya, ill. az ezekből származó árbevétel aránya néhány ágazatban Magyarországon, 2006 (%)

Forrás: Eurostat (CIS2006)

A magyar vállalatok nemzetközi összehasonlításban igen kis arányban alkalmazzák a szellemi tulajdonjogok védelmének különböző eszközeit, s például az Európai Innovációs

Eredménytábla rangsorában Magyarország rendszerint az utolsók között található. Az összes innovatív vállalatnak mindössze 4,8%-a nyújtott be szabadalmi kérelmet a CIS2006 által vizsgált időszakban, míg ipari formatervezési mintaoltalmat az innovatív vállalatok 11,2%-a alkalmazott. A szabadalmi tevékenység, elsősorban a gyógyszeripar kiugró teljesítményének köszönhetően a vegyiparban, a kutatás-fejlesztés ágazatban, illetve a műszergyártás esetében, vagyis - nem meglepő módon - a technológia-igényesebb ágazatokban jelentős. A védjegy – néhány kivételtől, pl. a járműipar és a műszergyártás vállalataitól eltekintve – még ennyire sem számít fontos eszköznek, míg a szerzői jogvédelem – mint az várható - a vizsgált ágazatok közül csak a számítástechnikai szolgáltatások és a kutatás-fejlesztés esetében (viszonylag) számottevő.

Magyarországon az innovatív vállalatok 71%-a vezetett be szervezeti és/vagy marketing innovációt 2004-2006-ban, amivel az európai országok között az alsó harmadban helyezkedik el. Hasonló adatot találunk akár a szolgáltató vállalatokra (72,4%), akár a feldolgozóiparra (70,5%).. Nagyon kevés szektor kivételével (pl. kutatás-fejlesztés: 81,5%, pénzügyi közvetítés: 76,1%) egyik ágazat mutatója sem tér el jelentős mértékben a 70-72%-os aránytól Magyarországon.

A kkv-k innovációs aktivitásáról és innováció-politikai preferenciáiról szóló, mintegy 250 vállalat részvételével készült Kopint-Tárki felmérés (Bartha-Matheika, 2009) a következő főbb megállapításokat teszi a témában:

- A vállalatok – saját megítélésük szerint – viszonylag élénk innovációval összefüggő tevékenységet folytatnak, különösen a folyamatos termékfejlesztés, a folyamat-innováció és a korszerű információs technológia alkalmazása terén.
- Az innovációs együttműködések ugyanakkor csak a vállalatok kisebbségére jellemzők. Ezért szükséges lenne a különböző együttműködések erősítése, ösztönzése.
- A vállalatok negatív véleményt fogalmaztak meg az innovációs lánc tagjai közötti együttműködés országos szintű helyzetéről, valamint a szabályozási és innovációpolitikai környezetről is. A K+F támogatások rendszerét és – valószínűleg ezzel összefüggésben – a korrupciót bírálták a legtöbben.
- A képzések színvonalának emelése és a kezdő vállalkozások inkubációja nagyon fontos a vállalkozások szerint az „egyenlő versenyfeltételek megteremtése” mellett.
- Szükséges a specifikus innovációs politika, ezek közül a K+F adókedvezmények biztosítását és a kkv-knak adott célzott támogatásokat emelték ki a megkérdezettek.

- Az innovációs járulék innovációra ösztönző hatását csekélynek gondolják a cégek. Fokozottan igaz ez a belföldi piacra termelő/szolgáltató kisebb méretű vállalkozásokra.

8.3. Összefoglalás, megállapítások, következtetések, javaslatok

Magyarországon a feldolgozóipar K+F intenzitása nemzetközi összehasonlításban igen alacsony. Az általában csúcstechnológiainak és közepes-csúcstechnológiainak tekintett ágazatok Magyarországon kiugróan alacsony K+F intenzitással rendelkeznek: ez a megállapítás egyaránt igaz az iroda- és számítógépgyártásra, a villamos gépek gyártására, a műszeriparra, a gépgyártásra és a közúti jármű gyártására.

A magyar vállalatok innovációs teljesítményének egyik leggyengébb pontja a szabadalmi mutatók alacsony színvonala. Ugyanakkor a Magyarországhoz hasonló, felzárkózó gazdaságokban a vállalatok számára igen nagy jelentősége van a máshol már sikeresen alkalmazott termékek/eljárások adaptációjának, aminek következtében a vállalat számára új termékek/szolgáltatások súlya viszonylag magas.

A vállalkozások innovációs tevékenysége növelésének költsége egyrészt származhat a vállalati belső forrásokból, másrészt külső (állami támogatás, hitelintézeti tevékenység, külső tőkejuttatás, kockázati tőke stb.) forrásokból. Mindkét esetben helye van olyan innovációs politika kialakításának, amely a megtermelt források „helyben maradásának”, vagy az állami támogatások növelése esetén a jelenleginél sokkal erőteljesebben képviselné a fenntartható fejlődés követelményeit.

A fenntartható fejlődés irányába mutató politikai és gazdaságpolitikai lépések érdekében szükségesnek mutatkozna a magyarországi ökológiai, természetföldrajzi és kulturális adottságokra és környezetre épülő, ezeket figyelembe vevő K+F és innovációk kiemelt támogatására az állami pályázatok keretében.

Visszatérülő alapot kellene létrehozni az energiatakarékosság, a hatékonyságjavítás és a megújuló erőforrásokkal történő helyettesítés beruházásainak támogatására. Az alapból, a megtakarításokból visszatérítendő, de kamatmentes kölcsönt lehetne nyújtani. Támogatni kellene az ezzel kapcsolatos kutatás-fejlesztést, innovációt (NFFT, 2009).

9. Makrogazdasági fenntarthatóság ökológiai szempontból

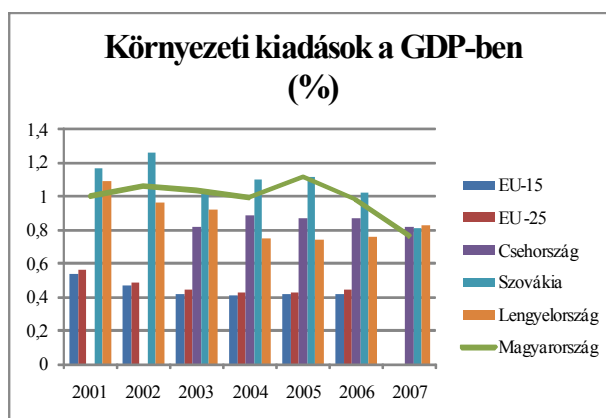
Az ökológiai – környezetvédelmi szempontok - a fenntarthatóság gazdasági, társadalmi szempontjait egészítik ki. A megelőző történelmi korokban az ember tevékenységének hatásai korlátozottak voltak, és a döntéshozók jórészt szembesültek a következményekkel, ami egyfajta önszabályozó mechanizmus kialakulásához vezetett. A társadalmi és a gazdasági munkamegosztás valamint a tudomány és a technika jelenlegi szintjén az említett – a döntéshozótól és egymástól is esetenként vészesen távolodó - részérdekek közötti egyensúly megteremtése korunk nagy kihívása. Az alaphelyzet tehát megváltozott, mivel kifejezetten koncentrált erők viszonylag szabadon, akár rövid idő alatt jelentős és sokrétű, nem ritkán káros hatást kifejtve működnek, miközben nem szembesülnek működésük valamennyi következményével (externáliák). A kedvezőtlen hatások kivédése egyénileg egyáltalán nem, korlátozottan és/vagy nem eléggé hatékonyan lehetséges. A környezetvédelem 70-es évekbeli kialakulása az ismertetett jelenségre vezethető vissza.

9.1. A környezetvédelemmel kapcsolatos kiadások a GDP-ben

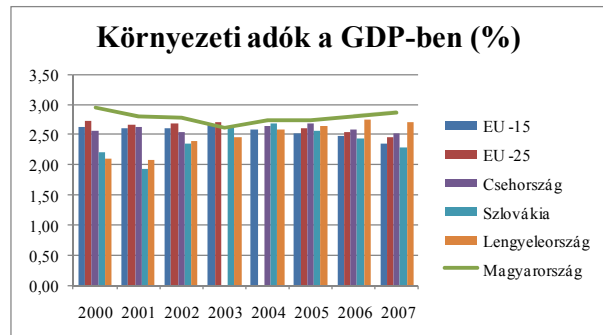
Makroszinten a környezeti kiadások a környezeti károk megelőzési költségeinek tekinthetők, amelyek nagyságrendje belátható módon jóval alatta marad a környezeti károk helyreállítási költségeinek, ha az egyáltalán az lehetséges.

A makroszintű pénzügyi adatok szerint a környezetvédelem magyarországi pozíciója relatíve erős, mivel arányosan nagyobb forrást nyílik meg számára, mint több uniós ország átlagában, sőt a leginkább mérvadó hasonló helyzetű visegrádi országokéhoz képest is.

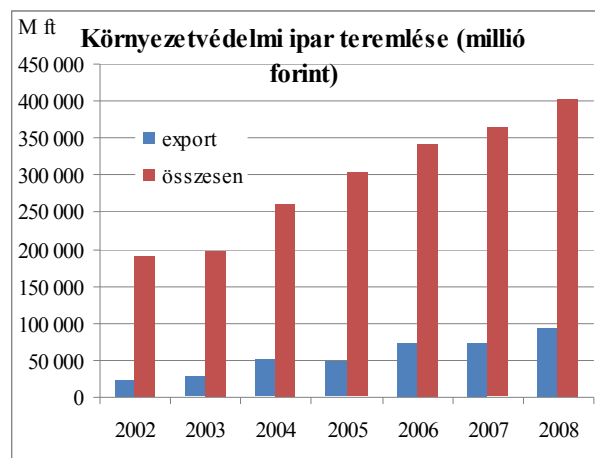
A környezetvédelmi kiadások Magyarországon meghaladják a fő EU-s átlagokat, ami indokolt is, mivel az alacsonyabb GDP-ből kell uniós szintre emelni a magyar környezeti mutatókat. Egyébként is megfigyelhető, hogy a kisebb és a felzárkózó országok számára fajlagosan drágább a környezetvédelem.

A környezeti szempontból stratégiai termékekre kivetett adók, díjak, illetékek hazánkban meghaladják az EU-s és a visegrádi országok átlagát. A felhasználásuk nem mindig függ össze a környezetvédelemmel, de az is kedvező, ha a termék ára mesterségesen felfelé módosul, mert az önmagában is korlátozhatja környezetet jelentősen terhelő fogyasztást, így valamennyire mégiscsak kedvez a környezeti folyamatoknak.

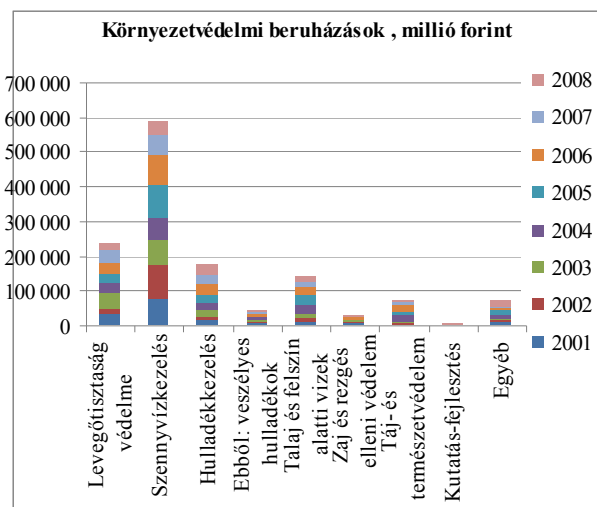
Sokáig a környezetvédelmi szempontokat versenyképességi okok miatt vetették el. Azóta bebizonyosodott, hogy létezik elmozdulás a környezeti fenntarthatóság irányába (vitatható a mértéke), úgy, hogy abból is profitál a gazdaság. Egyfelől a szigorúbb normák megtakarításokat hoztak az előállítási költségeknél, másfelől egy részben új, a környezetvédelem igényeire

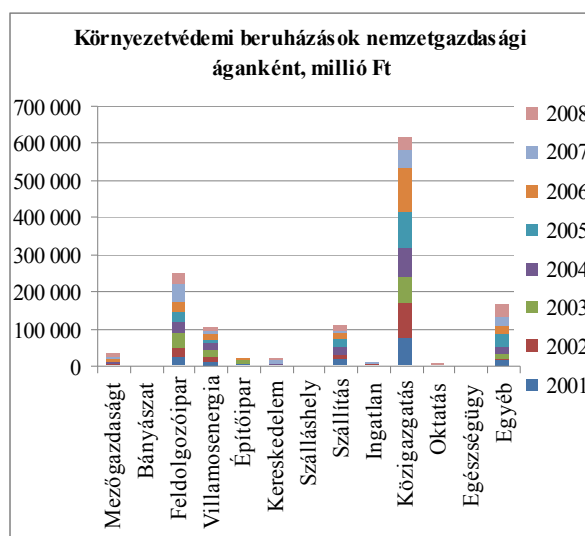
épülő piac alakult ki. *A környezetvédelem területén jelentkező feladatok, célok általában megrendelést generálnak, ami a környezetvédelmi ipar létrejöttéhez vezetett. Az elért környezeti mutatók fenntartása és az újak keletkezése, innovációk motorja.* 2008-ra a KSH adatai szerint már 400 milliárdos lett a piac, amelynek a zöme a hulladékkal és a vízzel kapcsolatos szolgáltatás.

2001- 2008 között a legnagyobb összegű beruházások a szennyvízkezeléssel, levegő tisztasággal, a hulladék-kezeléssel és a talajjal kapcsolatos beavatkozásokat jelentették.

A közigazgatás volt a fő finanszírozó. A gazdasági szférából különösen a feldolgozóipar, de a villamos energia ipar valamint a szállítás is nagy volumenű környezeti beruházásokat hajtott végre, ami

összefüggésben áll a terhelési potenciállal is. A közlekedési szektor és az energiaszektor azonban további jelentős kötelezettségei vetítethetők előre. A kibocsátásuk miatt illetve a megújuló energia bővítéséért kell az elkövetkezendő időszakban is komoly részt vállalniuk a beruházásokból.

9.2. Környezeti elemek helyzete

Makrogazdasági folyamatok szempontjából alapvető kérdés a legfőbb környezeti elemek mennyiségének és minőségének a helyzete. A környezeti elemek egyfelől *erőforrások*, másfelől pedig a *szennyezések* befogadói, egyszerre lehetőségei és korlátai a gazdasági, társadalmi folyamatoknak. Nem állnak rendelkezésre olyan szintetizált mutatók, amelyekkel egyszerűen áttekintést lehetne adni a jellemzőkről.

Levegő

A levegő tisztasága alapvető kérdés, mivel annak szennyezőanyagai veszélyeztetik az emberi egészséget, a vegetációt, a többi környezeti elemet, emellett károsítják az épített környezetet. A levegő a globális környezeti problémák legfőbb hordozója. A levegőszennyezés esetén talán a legnehezebb a környezeti károk rendezése (felelősök azonosítása, helyreállítás).

Magyarország levegő szennyezettsége közepesnek minősíthető nemzetközi kitekintés alapján. A szennyezettség eltérő mértékben érinti az egyes régiókat, amelyek között lényeges a különbség. Alapprobléma a koncentrált szennyezés: az ország területének a 90-es évek elején még a 13 százaléka (12.264 km²) volt szennyezett, érintve a lakosság felét. Napjainkra a területi érintettség megfeleződött. A hazai települések levegőjének szennyezettsége általában nem tér el a hasonló adottságú más országok településeitől (méret, helyzet). A levegőt szennyező hagyományos összetételében a kéndioxid koncentráció kisebb lett, miközben a nitrogéndioxid szennyezettség stagnál és a szállópor előfordulása növekszik.

12. táblázat: Légszennyező anyagok kibocsátásának alakulása (ezer tonna)

Szennyezőanyagok	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Kéndioxid	1 010	705	486	400	365	374	247	129	118	84
ebből: hőerőművek	423	436	383	288	247	226	126	20	10	10
Nitrogén-oxidok	238	190	186	186	186	186	181	204	208	190
ebből: közlekedés	116	101	110	113	116	114	112	135	142	123
Szilárdanyag	205	155	129	122	119	125	91	90	83	60
ebből: lakosság	75	44	27	27	29	36	34	46	40	18
Szén-monoxid	997	761	633	576	563	565	542	587	569	507
ebből: közlekedés	568	449	436	424	414	407	398	420	423	423
Metán	452	392	395	387	391	391	380	377	373	408
ebből: hulladékkezelés	147	158	166	165	170	168	169	169	167	167
Szén-dioxid (nettó)	67 412	51 886	60 945	58 247	54 273	55 921	55 088	54 376	54 450	57 612
ebből: hőerőművek	20 380	22 183	22 011	22 087	20 258	21 388	19 226	16 913	17 476	20 371
HCFC	..	0,94	1,1	1,19	0,44	0,4	0,15	0,16	0,14	0,16

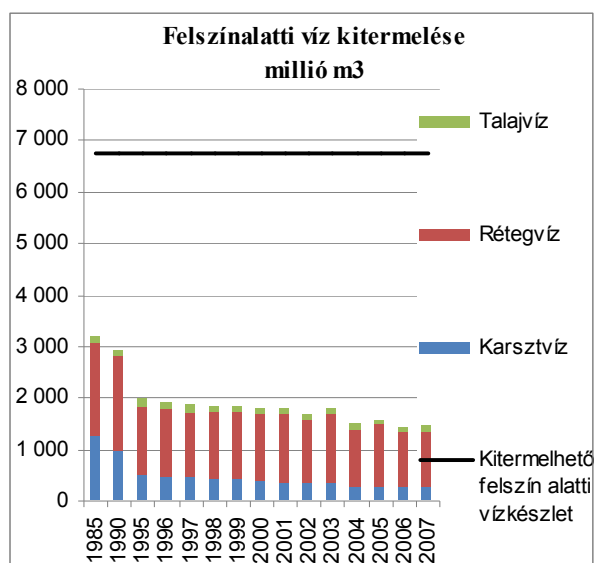
Forrás: KSH

A légszennyező anyagok *kibocsátása* általában csökkent és szerkezetében átrendeződés történt. Az ipar (energiaipar) és a lakosság rovására a közlekedés az, amely a településeken koncentráltan okozhat gondot. Szezonálisan eltérő a domináns szennyezés, mivel a téli időszakban a kismértékű szállópor és a nitrogén-dioxid, nyáron pedig a klíma- és hűtőberendezések működtetésével a felszín közeli levegőben az ózon emelkedik meg.

Víz

Természeti erőforrásaink közül a víz a biológiai létfeltételek, a társadalom mindennapi élete és a gazdaság működése szempontjából egyaránt nélkülözhetetlen. Megújulási képessége jelentős. Viszonylag jól illeszkedett a pénzügyi elszámoló rendszerekbe.

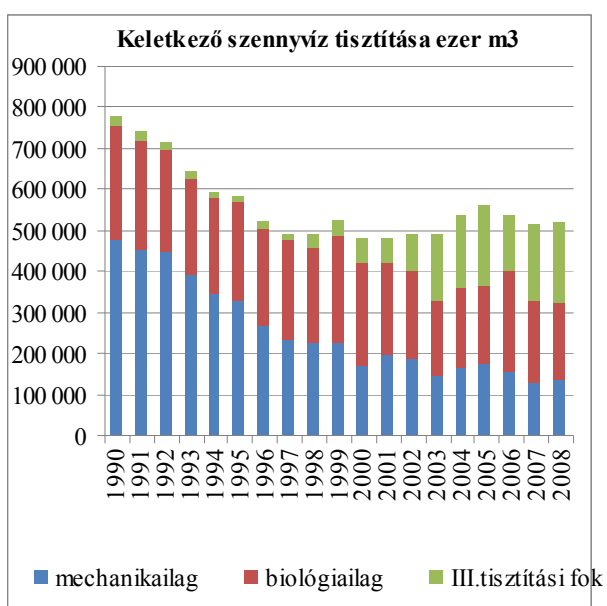
A bőségesen rendelkezésre álló *felszíni vizeink mennyiségében és minőségében* meghatározó szerepe van annak, hogy 90 százaléka külföldről érkezik. Kedvező, hogy *minősége* az elmúlt időszakban összességében jobb lett, amiben az emberi védelmi intézkedések mellett a természeti folyamatoknak is szerepük volt (szennyvízprogram mellett a csapadék mennyisége, pl.: Balaton). Jellemzően a kisebb vízkapacitású folyók és tavak szennyeződtek el az átlagosnál jobban.

Magyarországon a *felszín alól* éves szinten kitermelhető víz-mennyiségnek csökkenő hányadát termelik ki a KSH adatai szerint, mivel az egy főre jutó közüzemi vízfogyasztás, és az összes termelési célú vízkivétel az utóbbi két évtizedben csökkent, ill. stagnál. Ennek ellenére a kitermelések mértéke az ország néhány területén meghaladja az utánpótlódó mennyiséget. A 2009-ben elvégzett mennyiségi állapotértékelés alapján a 185 felszín alatti víztest közül 27 állapota gyenge, 158 jó állapotú¹⁰.

A KVVM adatai szerint a felszíni vizekbe érkező összes szennyvíz-kibocsátáson belül (791 millió m³) mindenféleképpen a települési szennyvíz a volumenhordozó 529 millió m³, amit lemaradva követ az ipari szennyvíz 144 millió m³, a mezőgazdaság 42 millió m³. A sorrend hasonló az *összes–* tehát nem fajlagos! - károsanyag-tartalom szerint is. A legelterjedtebb szennyezők hazánkban a szerves anyagok, mint a nitrogén- és foszfor tartalmú szennyező anyagok (ún. tápanyagok). Összességében még vannak leltározási hiányosságok. Az ipar súlya a terhelésben fokozatosan szorult vissza, összefüggésben a normák, előírások (IPPC) követésekor végrehajtott technológiacserékkel (BAT) és a szennyvíz-tisztítás hatásfokának javulásával. Meg kell említeni azt a 700 milli m³ tisztítást nem igénylő, elsősorban az energiaipar által hűtésre használt vizet is.

A közüzemi vízellátás bevezetéséhez képest időben jelentős késéssel kezdődött a szennyvízkezelés. Az ábra javuló képet mutat, de még mindig jelentős a mechanikailag tisztított víz aránya. Mindezekkel szoros összefüggésben az elmúlt évtizedben (1995-2006) a népesség körében nőtt a csatornázottság (40,3 százalékról 63,3 százalékra). A növekedés kedvező szegmensen, a legmagasabb tisztítási fokozat kapacitás-bővülésén alapul. Az EU-elvárásai azonban további jelentős fejlesztéseket tesznek szükségessé. (KSH)

¹⁰ Az utóbbiból azonban 35 esetben a vízmérleg pontatlansága, illetve a felszín alatti víztől függő ökoszisztémák állapotának bizonytalansága miatt a jó állapotú besorolás ellenére a víztest külön figyelmet érdemel.

A föld, talajok

A **talaj** nem, illetve feltételesen megújuló erőforrás. Több funkciót tölt be, az emberi tevékenységek, valamint az ökoszisztémák fennmaradása szempontjából Többek között: biomassza-termelés, a tápanyagok és a víz raktározása, szűrése és átalakítása, továbbá a talaj a biodiverzitás nélkülözhetetlen eleme, a legtöbb emberi tevékenység színhelye, nyersanyagokat szolgáltat, szénforrásként működik, valamint geológiai és archeológiai örökséget hordoz. Elég jól integrálódott a hagyományos pénzügyi elszámoló rendszerekbe

A *talajromlás* komoly probléma Magyarországon, Európában sőt valamennyi kontinensen¹¹. Magyarországon a 8,6 millió hektár kedvezőtlen adottságú területének 26,7%-a vízerózióval veszélyeztetett, 26,7%-án pedig az alacsony pH értékű talajok szélsőséges savanyodási folyamataival veszélyeztetett. A 2,3 millió hektárt érintő vízerózió egyben 1,5 millió tonna szerves anyag transzportját, illetve részben pusztulását is jelenti. További problémát jelent a talaj tömörödése és a termőréteg vastagságának csökkenése. A tömött altalajú és sekély termőrétegű területek összesen 1,6 millió hektárt tesznek ki. Ugyanakkor kedvező, hogy - elsősorban az emberi tevékenységre visszavezethető - talajok ún. „összes” nehézfém („totál”) mennyisége és az ún. „könnyen felvehető” toxikus fém vizsgálatok szerint a termőtalajok országos állapota Magyarországon kedvezőnek mondható. A talaj kedvezőtlen folyamatainak visszafordítását szolgáló – EU – elvárás – szerinti talajvédelmi szakpolitika kidolgozása jelenleg folyik.

A talajt érő hatások esetében határozott a mezőgazdasági aktivitás visszaesése. 1970 és 1989 között az egy hektár művelt területre jutó *műtrágya* hatóanyag-mennyiség több mint 200 kg volt a KVVM adatai szerint. Az 1990 utáni években a műtrágya felhasználás mintegy 70%-kal visszaesett. Az 1991-es mélypontot (30 kg/ha) követően a felhasznált műtrágya mennyisége lassan ismét növekedni kezdett. 2005-ben a fajlagos összes 66 kg/ha, 2007-ben érte el a közelmúlt legmagasabb értékét a 87kg/ha-t és ez 2008-ban mérséklődött 75kg/ha-ra. A felhasználás túlnyomó részt a nitrogén-hatóanyag tette ki, de a növekvő tendencia a tartósabb hatást biztosító foszfor és a kálium hatóanyag felhasználásában volt. A *növényvédő szerek* használata ugyanakkor erősen növekvő, 1999-2008 között a rovarölő szerek használata megháromszorozódott, de a gombaölők és a gyomirtók megkétszerezték mennyiségüket (kg aktív/hatóanyag/hektár).

---

¹¹ A talajromlás egyik oka vagy súlyosbító tényezője az emberi tevékenység, mint például az ipari tevékenység, a bányászat, a városi és ipari terjeszkedés, a beépítettség, a helytelen mezőgazdasági és erdőgazdálkodási módszerek alkalmazása, a turizmus stb.

További, a földet érintő tényező a városok *zöldfelületi ellátottsága* nemzetközi összehasonlításban mennyiségi és minőségi szempontból a közepesnél rosszabb. A helyzet kialakulásához a telkek értékesítésének és a beépítések engedélyezésének helytelen gyakorlata is hozzájárult.

Az épített környezet az ország földterületének közel 10%-át veszi igénybe. (települések, ipari területek stb.) Az épített környezet rossz, elhanyagolt állapota komoly környezeti problémákat is okozhat (pusztuló ipari területek, települési infrastruktúra hiánya stb.).

1.4 Nyersanyagok

Magyarország a gazdaságosan kitermelhető ásványkincsekben szegény ország. A gazdaságosan kitermelhető lignit vagyon ugyan nőtt, de annak jelentős ÜHG hatása miatt nincs realitása.

13. Táblázat: Gazdaságosan kitermelhető ipari vagyon, január 1

Oszlop	Kőolaj	Földgáz	Fekete-kőszén	Barna-kőszén	Lignit	Mangán	Bauxit
1980	24,5	109,2	467,2	781,5	2349,8	..	..
1985	25,1	133,3	596	982,3	2883	..	..
1990	23,3	91,4	504,7	925,5	2791,2	1,7	73,8
1995	18,1	84,8	223,7	263	2696	0,5	31,3
2000	19,2	73,6	198,7	206,8	1421,1	0,2	15,4
2007	17,4	57,7	198,7	168,3	2902,4	3,1	39,1

KSH

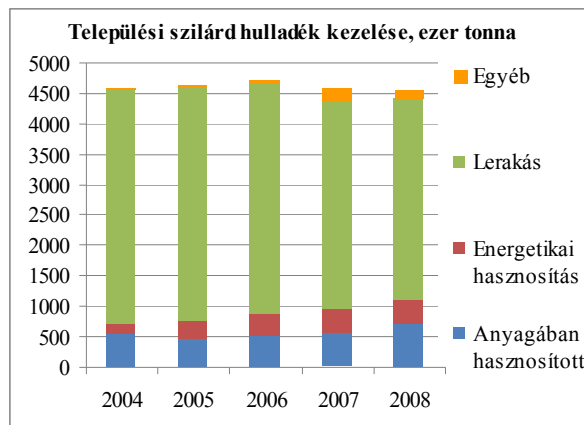
Hulladékgazdálkodás

A hulladékgazdálkodás a fenntartható fejlődés egyik legneuralgikusabb területe, mivel kifejezetten jelentős lemaradás mutatkozik a hulladék-keletkezés és a környezetvédelmi szempontból ideális kezelési megoldás között (keletkezés visszaszorítása, minél magasabb, lehetőleg anyagában történő újrahasznosítás stb.). A hulladékgazdálkodás terén sok feladat vár még megoldásra Magyarországon.

A keletkező hulladék a KvVM adatai és értékelése szerint a nemzetközi tendenciáknak megfelelően a gazdaság növekedésével párhuzamosan együtt nőtt egészen 2000-ig, azóta különböző dinamikával, de rohamosan csökken a keletkezett mennyiség. (elsősorban a termelési hulladék számottevő visszaesése miatt), összességében 40.000 ezer tonnáról 22.649 ezer tonnára. Ezen belül a települési szilárd hulladék (4.500-4.700 ezer tonna körüli értékkel) az egyedüli, amely stagnálást mutat. (Kevésbé csökkent még az építési hulladék).

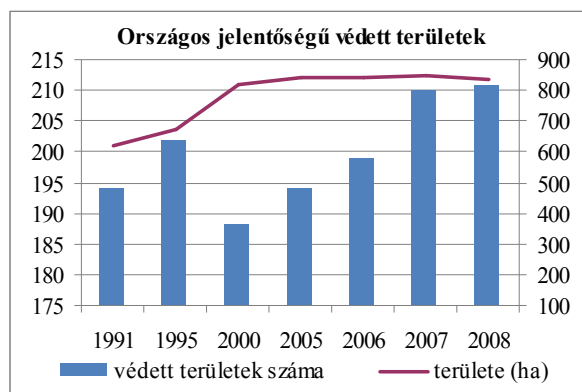
A csökkenésnek több oka is van, egyfelől a hulladékigényes tevékenységek megszűnése (bánya), a racionálisabb gazdálkodói, fogyasztói magatartás, esetenként statisztikai besorolás módosítása (veszélyes hulladék).

A hulladék-kezelési megoldások szerkezete – a folyamatosan csökkenő mennyiségek dacára – nem változott az elmúlt években, a legkritikusabbnak tartott lerakás, de az égetés még mindig magas arányban fordul elő, legalábbis nemzetközi mércék szerint.

1.5. Természetvédelem

Természetvédelmi szempontból előrelépésnek tekinthető, hogy a különféle védelem alá eső területek nagyságának dinamikáját lényegesen meghaladja a számuk növekedése, mivel különféle biodiverzitást őrző szigetek jelennek meg az ország területén.

9.3. A hazai környezetvédelem legfontosabb erőforrásainak összefoglalása

A rendszerváltás idején, meglehetősen rossz volt a környezet állapota, ráadásul olyan gazdasági szerkezettel és környezetvédelmi szabályozással, amelyek a problémák mélyülését vetítették előre. A privatizáció illetve a zöldmezős beruházások időszakában az állam nem képviselte elvárható hatékonysággal a környezetvédelmi érdekeket (régii környezeti terhek felelősség-megosztása új és régi tulajdonos között, valamint azok felszámolásának illetve a környezetkímélő technológiák beáramlásának ösztönzése). Ennek ellenére a gazdaság spontán folyamatai révén kedvező változások álltak be a környezeti mutatókban (ajándékhatás). Történelmi léptékekkel mérve ugyanis szinte azonnal, a termelés általános visszaesése, a környezetet leginkább szennyező ágazatok kiszorulása, a relatíve modernebb, sőt korszerű technológiák megjelenése, a szolgáltatási szektor megerősödése, együttesen fejtették ki pozitív hatásukat a környezeti mutatókra. Az ország

ugyan ásványkincsek tekintetében szegény, de a biodiverzitás és a főbb környezeti elemek (talaj, víz) tekintetében relatíve jó állapotba került, a levegőnél növekedési tartalékok állnak rendelkezésre (ÜHG) a kihasználatlan kvóták miatt. Nem kerülheti el a figyelmet, hogy a jelenleg még kifejezetten rossz környezeti mutatók jó része állami kompetencia, mivel az állam, az önkormányzatok (nagyobb közösség) szintjén és sokszor közreműködésével lehet megoldani a hulladékproblémát, a közlekedés anomáliáit, a területhasználatot stb..

Az elért relatíve kedvező állapot fenntartását és a folyamatosan keletkező új környezeti problémák megoldását a nemzetközi kötelezettségek, az uniós tagsággal átvett – a világ legfejlettebb régióira jellemző – szabályozás, normák, valamint a környezetvédelemre fordítható, relatíve jelentős pénzügyi források biztosíthatják.

Az elmúlt 20 év markáns makrogazdasági folyamatai (GDP csökkenés, majd újbóli növekedése, külföldi tőke beáramlása) általában nem járt együtt a szennyezések növekedésével (hulladék, légszennyezés, vízszennyezés). Ami azt jelenti, hogy a makrogazdasági tényezők önmagukban nem feltétlenül, vagy erős rugalmasság mellett hatnak a környezetvédelmi mutatókra. Ugyanakkor az alrendszerek között lehetnek olyanok, amelyek eltérő megítélés alá eshetnek. Például a külföldi tőke és a külkereskedelmi forgalom összefüggése. Nyilván egyszerre kell mérlegre tenni, hogy például a külföldi tőke megjelenése külkereskedelmi forgalmat (közlekedés) generál, de közben jórészt megoldotta a környezeti technológia-váltást, ami ismerjük el – megoldhatatlan lett volna hazai forrásokra alapozva. Valószínűleg nem várható el azonban a külföldi tőkétől, hogy minden problémát megoldjon, a hazai gazdaságirányításnak kell keresni, hogy miként tudja ellensúlyozni az esetleges negatív hatásokat. Nem lehet a szellemet visszazárni a palackba, ezért olyan, az új helyzetre reagáló intézkedéseket kell hozni, amelyek eredményesek lehetnek (úthasználat, üzemanyag, helyi termelők környezeti alapú támogatása stb.)

10. A foresight módszerek szerepe a fenntarthatóság értékelésekor

„A foresight egy rendszerezett, részvételi elvű, jövőbeli tudást összegző, közép ill. hosszútávú gondolkodásmódot fejlesztő folyamat a jelenbeli döntéshozatalhoz és lépésekhez. A foresight célja összehozni a változás fő stakeholdereit és az információforrásokat abból a célból, hogy stratégiai látásmódokat fejlesszenek ki és előrejelzéseket adjanak. Fontos, hogy a foresight módszer kifejezetten törekszik hálózatokat létrehozni különböző tudású résztvevők között, mely hálózatok segítségével hatékonyabb reakció jöhet létre az irányelvek változásaira.” (Miles & Keenan, 2002, p3.)

A jövőkutatás az 1970-es években vált tudományterületté, ekkor főleg forecast típusú előrejelzéseket végeztek a kutatók, melyek objektív trendszámításokon és matematikai modellek használatán alapultak. Az 1990-es években azonban egyre gyakoribbak lettek a fejlődéstendenciáktól eltérő változások, ezek hatására az előrejelzés módszere is megváltozott. Az újfajta előrejelzés tudományos-technikai-technológiai alapokon nyugszik, meghatározására a technológiai foresight elnevezést használják (Hideg, É, 2007). Ennek az előrejelzésnek a legfontosabb célja már nem csak a pusztán előrejelzés, hanem a technológiai fejlődés elterjesztése, ún. innovációs lánc kialakítása és működtetése is. Célja, hogy az innovációs feladat résztvevői – tudósok, kormányzat, üzleti szektor, munkavállalók, fogyasztók – hálózatot alkotva közösen határozzák meg a technológiai fejlesztések terjesztését. A foresight tehát tudományos előrejelzésből egy emberi aktivitással működtetett kommunikációs eszközzé vált. A forecast módszer kiegészült a szcenárió azaz jövőalternatívák összehasonlításával, melyből következik, hogy az emberi tényező szerepet játszik a jövő elképzelésében és alakításában, befolyásolják mindennapi cselekvéseink, elvárásaink, és tevékenységünk is.

Nemzetközi szinten egyre több foresight program valósult meg, ezek tapasztalataiból láthatjuk, hogy a foresight fontos és hatékony eszköz az innováció-politikában. A foresight programok elterjedése pedig a következő tényezőknek tudható be: (Havas, A 2003)

- A globalizáció, a nagyfokú technológiai és szervezeti változások, az információ beszerzés állandóan növekvő szüksége nagymértékben megváltoztatták a „játékszabályokat”. Az állam kénytelen újabb dolgokért felelősséget vállalni, másokat átadni, a vállalatoknak új stratégiát kell kidolgozniuk a fennmaradáshoz, és ahhoz, hogy versenyképessé váljanak az új környezetben.

- A döntéshozók új, komplex kérdésekkel állnak szemben: gazdasági, társadalmi és technológiai tényezők együtt befolyásolják a stratégiai fontosságú ügyeket: versenyképesség, életminőség, környezeti kérdések, oktatás és életen át tartó tanulás, regionális különbségek.
- Az intézményi struktúra átalakulása (hierarchia helyett horizontális, lapos szerkezet) új döntéshozási módszerekhez vezetett, több felelősséget ruház a csoportokra és az egyes emberre is, tehát más viselkedésmódot kíván meg (problémamegoldó képesség, kommunikáció és kooperáció, multikulturális csapatok és kreativitás). Ez pedig új igényeket fogalmaz meg az oktatás és a továbbképzés rendszerében.
- Az új technológiák kifejlesztésére, terjesztésére és kiaknázására számos klaszter, network (vállalat és egyetemi együttműködés, vállalatközi együttműködés, nemzeti és nemzetközi szintű projektek) és más kooperációs formák alakultak, melyek új társadalmi igényt elégítenek ki, és gazdasági sikerhez vezetnek.
- A technológiai változások legtöbbször már azelőtt megtörténnek és elterjednek, mielőtt a döntéshozók átláthatnák azok mechanizmusait, társadalmi hatásukat előre jelezhetnék és felkészítenék a rendszert a befogadásukra (pl: biotechnológia: klónozás).
- A döntéshozóknak szembe kell nézniük az új technológiákkal szembeni erősödő szociális érzékenységgel (etikai és biztonsági kérdések a biotechnológia és az atomenergia esetén, munkanélküliségtől és kirekesztéstől való félelem az információs és kommunikációs technológiák gyors terjedése miatt).

Szükség van tehát az együttműködésen alapuló, átlátható és előre tekintő módszerekre, hogy választ adhassuk a fenti kihívásokra, ehhez a legmegfelelőbb eszköz a technológiai foresight, mely azon tudományos és technológiai fejlesztéseket becsli fel szisztematikusan, melyek hatással lehetnek az ipar versenyképességére, növelhetik a hozzáadott értéket és javíthatnak az életminőségen.

A foresight módszerek megkönnyítik a döntéshozást az összetett kérdésekben, megvitatva az összes alternatív lehetőséget, összehozva az egymást kiegészítő tudással és tapasztalattal rendelkező különböző szervezeteket. Ez jóval áttekinthetőbb döntéshozatalhoz vezet azzal, hogy figyelembe vesszük valamennyi érdekelt véleményét. A foresight metódus csökkentheti a bizonytalanságot is, mivel a résztvevők össze tudják egyeztetni a törekvéseiket, miután közös nevezőre jutottak. A fentebb felsorolt általános megfigyelések vonatkoznak a rendszerváltó országokra is, sőt a hozzáállás és normák megváltoztatása, új

képességek kifejlesztése, a kooperáció erősítése és a költségvetés kiegyensúlyozása miatt még fontosabb a foresight alkalmazása. Főként azért mert ezekben az országokban szembe kell nézni az átalakulás kihívásaival: a régi piacok felbomlása, gyenge nemzetközi versenyképesség, relatív gyenge életminőség és a tehetségek elcsábítása. Ezek fejlesztéséhez megfelelő innovációs politikára van szükség, amely megerősíti az innovációs rendszert, növeli a technológiai fejlettségi szintet.

A rendszerváltás után Magyarország és az ország meghatározó intézményei alapvető gazdasági és társadalmi változásokon ment keresztül. Ebből adódóan fontos volt a közép és hosszabb távon felmerülő fontos kérdésekkel is foglalkozni a rövid távú célok mellett, úgy, mint: hogyan fejlesszük az életminőséget, és hogyan növeljük nemzetközi versenyképességünket. A foresight tűnt a legmegfelelőbb eszköznek arra, hogy összehozzák az üzleti környezetet a tudományossal, és az állami intézményekkel, ahhoz, hogy meghatározzák és választ adjanak a felbukkanó piaci és technológiai lehetőségekre.

Hivatkozások

Állami Számvevőszék (2008): Jelentés a gazdaságfejlesztés állami eszközrendszerének ellenőrzéséről. Budapest, 2008. március, 0802. sz. jelentés

Állami Számvevőszék Kutatóintézete (2009): Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. Század elejének globális gazdaságában. Budapest, 2009. szeptember. ÁSZKUT tanulmány.

Aktívabb iparjogvédelem – Világgazdaság, 2010. március 19.

Bartha Attila – Matheika Zoltán (2009): A magyar kis- és középvállalatok innovációs aktivitása és innovációpolitikai preferenciái egy felmérés tükrében. Külgazdaság, 2009. július-augusztus 68-88. o.

Bartha Attila (2009): Kis cégek keservei, Világgazdaság, 2009. 11. 25. <http://www.vg.hu/velemenypublicisztika/kis-cegek-keservei-297410> (letöltés ideje: 2010. 04. 13.)

Dearing, A (1999): Have we the foresight for sustainable development? Foresight 1. 131-142. Hideg, É (2007): Theory and practice in the field of foresight. Foresight 6. , 36-46.

Gibrat, Robert [1931]: Les inégalités économiques, Librairie du Recueil Sirey.

Gyengén teljesítünk az innováció terén – Világgazdaság, 2010. március 18.

Hamar J. [2001]: A külföldi és a hazai tőkével működő vállalatok szerepe a magyar iparban. Külgazdaság, 4. szám, 4–34. o.

Havas Attila (2007): A vállalati k+F és innovációs tevékenységek ösztönzésének lehetőségei Magyarországon. Tudomány- és Technológiapolitikai, Versenyképességi Tanácsadó Testület. Budapest, 2007. február.

Havas, A (2003): Evolving Foresight in a Small Transition Economy: The design, use and relevance of foresight methods in Hungary, Journal of Forecasting, Vol. 22 (2003), No. 2-3, pp. 179-201

Hideg, É (2007): A forecasttól a foresightig. Magyar Tudomány 9., p. 1167-1170..

Hoch, Róbert (1986): A gazdaság nyitottsága és a belső felhasználás, Közgazdasági Szemle, 7-8. sz. 769-779. old.

Kállay László – Kissné Kovács Eszter – Köhegyi Kálmán – Maszlag Ludmilla (2009): A kis- és középvállalkozások helyzete 2008. Éves jelentés – Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Budapest, 2009. április 30.

Katona József. (2006): Az innováció értelmezése a 2005. évben kiadott Oslo kézikönyv harmadik kiadása alapján. Magyar Innovációs Szövetség, Budapest.

Kilábalás. Tanulmány a magyar gazdasági növekedés fellendítéséről (2008), Oriens, <http://www.kilabalas.hu/static/designs/kilabalas/portlets/portlet.application.DocumentStorage/getFile.jsp?order=getFile&id=62> (letöltés ideje: 2010. 04. 13.)

Kiss Attila – Kulcsár Péter – Wolf Péter – Katona József – Goldperger István – Szegner Erzsébet – Makra Zsolt (2007): Az innovációs és ipari parkok szerepe az innováció erősítésében. Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft., Budapest, 2007. július 27.

Kopint-Tárki: Konjunktúrajelentés 2006/1, 2007/1, 2008/1, 2009/1, 2010/1

- Kornai, János [1993]: Transzformációs visszaesés. *Közgazdasági Szemle*, 7–8. sz. 569–599. o.
- KSH (2006): *Innováció, 2004*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH [2006]: a külföldi érdekeltségű vállalkozások regionális különbségei, 2006.
- KSH (2008): *Kutatás és fejlesztés, 2007*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH (2008): *Magyarország fenntartható fejlődés indikátorai (2008)*
- KvVM (2010): *Hazánk környezeti állapota*, Budapest
- Lányi Kamilla (1981): Létezik-e a nemzetgazdaságok optimális nyitottsága? *Külgazdaság*, 1. sz.
- Laser Consult (2009): *Az innováció mérése. Háttér tanulmány*. Budapest, 2009.
- Major, Iván [2002]: Miért (nem) sikeresek a magyar középvállalatok? *Közgazdasági Szemle*, XLIX. évf., 2002. december (993–1014. o.)
- Major, Iván [2002]: Miért (nem) sikeresek a magyar középvállalatok? *Közgazdasági Szemle*, XLIX. évf., 2002. december (993–1014. o.)
- Megtépzázhatta a válság az innovációt – *Világgazdaság*, 2010. március 19.
- Miles, J. & Keenan, M. (Eds.) (2002), *Country Specific Practical Guides to Regional Foresight*. CORDIS, FOR-LEARN Project
- Munkácsi, Zsuzsa (2009): A kelet-közép-európai országok exportszerkezete és exportspecializációja. *MNB-tanulmányok*, 81. 2009. szeptember. http://www.mnb.hu/Resource.aspx?ResourceID=mnbfile&resourcename=mt_81_bookmarkolt (letöltés ideje: 2010. 04. 07.)
- Nagy, András [1986]: Nyitni kék! *Közgazdasági Szemle*, 12. sz.
- Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács /NFFT/ (2009): *Jövőkereső*. Budapest, 2009. november 13.
- Novák, Csaba [2002]: Hatékonyságnövekedés és külföldi tulajdon a magyar feldolgozóiparban. *Külgazdaság*, 5. szám, 41–52. o.
- Oblath Gábor (2009): *Magyarország külgazdasági versenyképessége kelet-közép-európai összehasonlításban*. <http://econ.core.hu/file/download/szeminarium/versenykep.pdf>
Letöltés ideje: 2010. április 8.
- Palócz, Éva – Nagy, Ágnes (2009) *Növekedési stratégiák a vállalati szektorban*, Kopint Konjunktúrakutatási Alapítvány. <http://www.kopint-tarki.hu/tanulmanyaink/2009/-Commerzbank.ppt>
- Pepall, Lynne, Richards, Daniel, Norman, George: *Piacelmélet*, HVG-ORAC, Budapest, 2008.
- Polgár, Tamás – Kulcsár, Péter – Kiss, Attila – Wolf, Péter (2009): *A magyar vállalatok „látható” és „rejtett” innovációs tevékenysége*. Budapest, 2009. július 25.
- Popper, R (2008): How are foresight methods selected? *Foresight* 10. 62.89.
- Rossi-Hansberg, Esteban, Wright, Mark L.J. [2007]: Establishment Size Dynamics in the Aggregate Economy. *The American Economic Review*, Vol. 97, No. 5 (Dec., 2007), pp. 1639-1666.

Sass, Magdolna [2004]: FDI in Hungary – The first mover’s advantage and disadvantage. EIB Papers, Vol. 9., No. 2.

Sass, Magdolna [2007]: Hogyan befolyásolják a külső szereplők a magyar vállalatok versenyképességét? Külgazdaság, LI. évf., 2007. július–augusztus (37–57. o.)

Soós, Károly Attila (2002): Az átmeneti gazdaságok EU-exportja nemzetközi összehasonlításban, 1993-2000, Közgazdasági Szemle, december (1063-1080. o.)

Vámosi-Nagy, Szabolcs (2010): Az adótörvények változásáról: Túl a Kafkai fantázián. Élet és Irodalom, LIV. Évfolyam/4. szám.

1. sz. melléklet: Kiemelt vállalati adatok méretkategóriák szerint a szűkített adatállomány alapján

(Szűkített állomány: átlagos állományi létszám > 0 és árbevétel > 0 és jegyzett tőke > 0), valamint a pénzügyi vállalkozások (J, illetve K gazdasági ág) nélküli adatállományok)

1996

Adatok megnevezése	Méretkategóriák				
	1-9 fő	10-49 fő	50-249 fő	250 és több fő	Összes
a) Abszolút számok	milliárd Ft (kivéve vállalatok száma és létszám)				
Vállalatok száma	49 970	14 275	4 333	1 067	69 645
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	156 966	298 863	447 479	959 542	1 862 850
Értékesítés nettó árbevétele	1 859	2 790	2 753	6 018	13 418
Export nettó árbevétele	226	260	417	1 474	2 377
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	1 633	2 529	2 335	4 544	11 041
Személyi jellegű ráfordítások	97	224	376	873	1 570
Üzemi(üzleti)tevékenység eredménye	39	79	98	247	464
Adózás előtti eredmény	28	54	66	140	287
Társasági adó-fizetési kötelezettség	19	25	19	26	89
Jegyzett tőke összege	337	473	763	2 767	4 341
Jegyzett tőkéből külföldi	94	128	263	847	1 332
Mérleg főösszeg (eszközök)	1 252	1 567	1 960	6 342	11 122
b) Megoszlások	százalék				
Vállalatok száma	71,7	20,5	6,2	1,5	100,0
Átlagos stat. állományi létszám	8,4	16,0	24,0	51,5	100,0
Értékesítés nettó árbevétele	13,9	20,8	20,5	44,8	100,0
Exp. értékesítés nettó árbevétele	9,5	11,0	17,5	62,0	100,0
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	14,8	22,9	21,2	41,2	100,0
Személyi jellegű ráfordítások össz.	6,2	14,2	24,0	55,6	100,0
Üzemi(üzleti)tevékenység eredménye	8,5	17,1	21,2	53,3	100,0
Adózás előtti eredmény	9,6	18,7	22,9	48,8	100,0
Társasági adó-fizetési kötelezettség	21,7	28,3	21,2	28,9	100,0
Jegyzett tőke összege	7,8	10,9	17,6	63,7	100,0
Jegyzett tőkéből külföldi	7,1	9,6	19,7	63,6	100,0
Mérleg főösszeg (eszközök)	11,3	14,1	17,6	57,0	100,0

2002

Adatok megnevezése	Méretkategóriák				
	1-9 fő	10-49 fő	50-249 fő	250 és több fő	Összes
a) Abszolút számok	milliárd Ft (kivéve vállalatok száma és létszám)				
Vállalatok száma	116 508	21 887	4 598	904	143 897
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	321 819	437 837	463 421	789 582	2 012 659
Értékesítés nettó árbevétele	5 733	7 870	7 660	15 578	36 841
Export nettó árbevétele	545	854	1 217	5 393	8 008
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	5 189	7 016	6 443	10 184	28 833
Személyi jellegű ráfordítások	394	706	951	1 820	3 870
Üzemi(üzleti)tevékenység eredménye	213	336	335	639	1 524
Adózás előtti eredmény	228	371	322	717	1 637
Társasági adó-fizetési kötelezettség	48	58	54	81	241
Jegyzett tőke összege	976	797	1 210	3 111	6 095
Jegyzett tőkéből külföldi	222	249	521	1 330	2 321
Mérleg főösszeg (eszközök)	4 848	4 864	5 373	12 989	28 074
b) Megoszlások	százalék				
Vállalatok száma	81,0	15,2	3,2	0,6	100,0
Átlagos stat. állományi létszám	16,0	21,8	23,0	39,2	100,0
Értékesítés nettó árbevétele	15,6	21,4	20,8	42,3	100,0
Exp. értékesítés nettó árbevétele	6,8	10,7	15,2	67,3	100,0
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	18,0	24,3	22,3	35,3	100,0
Személyi jellegű ráfordítások össz.	10,2	18,3	24,6	47,0	100,0
Üzemi(üzleti)tevékenység eredménye	14,0	22,1	22,0	41,9	100,0
Adózás előtti eredmény	13,9	22,7	19,6	43,8	100,0
Társasági adó-fizetési kötelezettség	20,1	23,9	22,5	33,5	100,0
Jegyzett tőke összege	16,0	13,1	19,9	51,0	100,0
Jegyzett tőkéből külföldi	9,5	10,7	22,5	57,3	100,0
Mérleg főösszeg (eszközök)	17,3	17,3	19,1	46,3	100,0

2008

Adatok megnevezése	Méretkategóriák				
	1-9 fő	10-49 fő	50-249 fő	250 és több fő	Összes
a) Abszolút számok	milliárd Ft (kivéve vállalatok száma és létszám)				
Vállalatok száma	195 695	25 082	4 541	794	226 112
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	500 673	489 126	444 680	658 708	2 093 187
Értékesítés nettó árbevétele	11 433	12 660	14 314	25 311	63 718
Export nettó árbevétele	1 600	2 164	2 632	11 631	18 027
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	3 003	5 323	8 609	10 439	27 373
Személyi jellegű ráfordítások	908	1 212	1 447	2 627	6 194
Üzemi(üzleti)tevékenység eredménye	500	541	416	1 084	2 541
Adózás előtti eredmény	412	127	351	686	1 575
Társasági adó-fizetési kötelezettség	67	67	68	78	281
Jegyzett tőke összege	1 206	847	1 951	3 146	7 150
Jegyzett tőkéből külföldi	351	250	621	1 502	2 724
Mérleg főösszeg (eszközök)	10 218	9 056	10 871	23 515	53 660
b) Megoszlások	százalék				
Vállalatok száma	86,5	11,1	2,0	0,4	100,0
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	23,9	23,4	21,2	31,5	100,0
Értékesítés nettó árbevétele	17,9	19,9	22,5	39,7	100,0
Export nettó árbevétele	8,9	12,0	14,6	64,5	100,0
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	11,0	19,4	31,5	38,1	100,0
Személyi jellegű ráfordítások	14,7	19,6	23,4	42,4	100,0
Üzemi(üzleti)tevékenység eredménye	19,7	21,3	16,4	42,7	100,0
Adózás előtti eredmény	26,1	8,0	22,3	43,5	100,0
Társasági adó-fizetési kötelezettség	23,9	23,9	24,4	27,8	100,0
Jegyzett tőke összege	16,9	11,8	27,3	44,0	100,0
Jegyzett tőkéből külföldi	12,9	9,2	22,8	55,1	100,0
Mérleg főösszeg (eszközök)	19,0	16,9	20,3	43,8	100,0

2. sz. melléklet: Kiemelt vállalati adatok tulajdoni kategóriák szerint a szűkített adatállomány alapján

(Szűkített állomány: átlagos állományi létszám > 0 és árbevétel > 0 és jegyzett tőke > 0), valamint a pénzügyi vállalkozások (J, illetve K gazdasági ág) nélküli adatállományok)

1996

Adatok megnevezése	Tulajdoni kategóriák				
	Kizárólag hazai	Többségben hazai	Többségben külföldi	Kizárólag külföldi	Összes
a) Abszolút számok	milliárd Ft (kivéve vállalatok száma és létszám)				
Vállalatok száma	57 447	2 508	4 722	4 968	69 645
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	1 356 130	136 984	205 374	164 362	1 862 850
Értékesítés nettó árbevétele	7 071	1 646	2 155	2 546	13 418
Export nettó árbevétele	692	301	486	898	2 377
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	6 379	1 345	1 669	1 648	11 041
Személyi jellegű ráfordítások	959	155	246	210	1 570
Üzemi (üzleti) tevékenység eredménye	170	66	101	128	464
Adózás előtti eredmény	77	51	64	96	287
Társasági adó-fizetési kötelezettség	56	10	14	10	89
Jegyzett tőke összege	2 437	607	801	496	4 341
Jegyzett tőkéből külföldi	0	228	608	496	1 332
Mérleg főösszeg (eszközök)	5 724	1 454	2 196	1 748	11 122
b) Megoszlások	százalék				
Vállalatok száma	82,5	3,6	6,8	7,1	100,0
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	72,8	7,4	11,0	8,8	100,0
Értékesítés nettó árbevétele	52,7	12,3	16,1	19,0	100,0
Export nettó árbevétele	29,1	12,7	20,4	37,8	100,0
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	57,8	12,2	15,1	14,9	100,0
Személyi jellegű ráfordítások	61,1	9,9	15,7	13,4	100,0
Üzemi (üzleti) tevékenység eredménye	36,6	14,1	21,8	27,5	100,0
Adózás előtti eredmény	26,7	17,7	22,2	33,3	100,0
Társasági adó-fizetési kötelezettség	62,1	11,4	15,4	11,1	100,0
Jegyzett tőke összege	56,2	14,0	18,4	11,4	100,0
Jegyzett tőkéből külföldi	0,0	17,1	45,6	37,2	100,0
Mérleg főösszeg (eszközök)	51,5	13,1	19,7	15,7	100,0

2002

Adatok megnevezése	Tulajdoni kategóriák				
	Kizárólag hazai	Többségben hazai	Többségben külföldi	Kizárólag külföldi	Összes
a) Abszolút számok	milliárd Ft (kivéve vállalatok száma és létszám)				
Vállalatok száma	130 600	1 761	3 760	7 776	143 897
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	1 485 252	71 214	163 234	292 959	2 012 659
Értékesítés nettó árbevétele	18 785	1 936	5 652	10 467	36 841
Export nettó árbevétele	1 438	433	1 028	5 109	8 008
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	17 347	1 503	4 624	5 358	28 833
Személyi jellegű ráfordítások	2 334	175	506	855	3 870
Üzemi (üzleti) tevékenység eredménye	672	53	366	432	1 524
Adózás előtti eredmény	740	78	366	453	1 637
Társasági adó-fizetési kötelezettség	135	13	32	61	241
Jegyzett tőke összege	3 134	490	1 179	1 292	6 095
Jegyzett tőkéből külföldi	0	59	970	1 292	2 321
Mérleg főösszeg (eszközök)	13 842	1 556	5 481	7 195	28 074
b) Megoszlások	százalék				
Vállalatok száma	90,8	1,2	2,6	5,4	100,0
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	73,8	3,5	8,1	14,6	100,0
Értékesítés nettó árbevétele	51,0	5,3	15,3	28,4	100,0
Export nettó árbevétele	18,0	5,4	12,8	63,8	100,0
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	60,2	5,2	16,0	18,6	100,0
Személyi jellegű ráfordítások	60,3	4,5	13,1	22,1	100,0
Üzemi (üzleti) tevékenység eredménye	44,1	3,5	24,0	28,3	100,0
Adózás előtti eredmény	45,2	4,8	22,4	27,7	100,0
Társasági adó-fizetési kötelezettség	56,1	5,5	13,3	25,2	100,0
Jegyzett tőke összege	51,4	8,0	19,3	21,2	100,0
Jegyzett tőkéből külföldi	0,0	2,5	41,8	55,7	100,0
Mérleg főösszeg (eszközök)	49,3	5,5	19,5	25,6	100,0

2008

Adatok megnevezése	Tulajdoni kategóriák				
	Kizárólag hazai	Többségben hazai	Többségben külföldi	Kizárólag külföldi	Összes
a) Abszolút számok	milliárd Ft (kivéve vállalatok száma és létszám)				
Vállalatok száma	211 956	1 278	3 250	9 628	226 112
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	1 548 942	50 841	136 080	357 324	2 093 187
Értékesítés nettó árbevétele	29 711	2 630	9 503	21 873	63 718
Export nettó árbevétele	2 853	1 178	2 480	11 516	18 027
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	12 482	846	5 466	8 578	27 373
Személyi jellegű ráfordítások	3 707	207	671	1 609	6 194
Üzemi (üzleti) tevékenység eredménye	1 224	214	444	659	2 541
Adózás előtti eredmény	1 040	155	108	273	1 575
Társasági adó-fizetési kötelezettség	167	6	32	75	281
Jegyzett tőke összege	3 972	362	1 073	1 744	7 150
Jegyzett tőkéből külföldi	0	52	928	1 744	2 724
Mérleg főösszeg (eszközök)	25 118	3 389	9 064	16 089	53 660
b) Megoszlások	százalék				
Vállalatok száma	93,7	0,6	1,4	4,3	100,0
Átlagos statisztikai állományi létszám, fő	74,0	2,4	6,5	17,1	100,0
Értékesítés nettó árbevétele	46,6	4,1	14,9	34,3	100,0
Export nettó árbevétele	15,8	6,5	13,8	63,9	100,0
Belföldi értékesítés nettó árbevétele	45,6	3,1	20,0	31,3	100,0
Személyi jellegű ráfordítások	59,9	3,3	10,8	26,0	100,0
Üzemi (üzleti) tevékenység eredménye	48,2	8,4	17,5	25,9	100,0
Adózás előtti eredmény	66,0	9,8	6,9	17,3	100,0
Társasági adó-fizetési kötelezettség	59,5	2,3	11,3	26,9	100,0
Jegyzett tőke összege	55,5	5,1	15,0	24,4	100,0
Jegyzett tőkéből külföldi	0,0	1,9	34,1	64,0	100,0
Mérleg főösszeg (eszközök)	46,8	6,3	16,9	30,0	100,0